

ออนซอนอีสาน ชุดที่ 1

“บุญดอกฝิ่ง” ที่สกลนคร

วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่งของชาวพุทธนั่นก็คือ วันออกพรรษา ปวารณาของภิกษุสงฆ์ซึ่งจำพรรษามาครบ 3 เดือนแล้ว ต่อแต่นี้ไปอีก 1 เดือน ทำยถุณก็จะเป็นระยะเวลาที่กาลที่ภิกษุสงฆ์แสวงหาผ้าไตรจีวรมาผลัดเปลี่ยนของเดิม เขตนี้เราเรียกว่า “เขตกฐิน” ชาวพุทธจึงมีการจัดกฐินในฤดูการออกพรรษานี้

ชาวอีสานนอกจากจะถือวันนี้เป็นวันสำคัญแล้ว ตั้งแต่โบราณกาลมาก็ได้จัดกิจกรรมในวันออกพรรษาไว้ 4 อย่างคือ

1. การไต้ประทีป
2. การทำต้นดอกฝิ่ง หรือปราสาทฝิ่ง
3. การไหลเฮือไฟ หรือปล่อยเรือไฟ
4. การสว่างเฮือ หรือการแข่งขันเรือ

กิจกรรมทั้ง 4 นี้วัดต่าง ๆ และคุ้มต่าง ๆ จะเลือกปฏิบัติไม่เหมือนกัน แล้วแต่สภาวะแวดล้อมทาง

ภูมิศาสตร์ เช่น

วัดที่อยู่ใกล้ลำน้ำลำคลองก็เลือกที่จะไหลเฮือไฟและสว่างเฮือ ส่วนวัดที่ไม่มีทำเลดังกล่าวก็จะเลือกที่จะเอาการไต้ประทีป และการทำต้นดอกฝิ่ง

เป็นไปได้ที่วัดที่มีแม่น้ำลำคลองผ่านจะสามารถเลือกทำกิจกรรมใด ๆ ที่อำนวยต่อสภาวะทางภูมิศาสตร์ หรือได้ทำทั้ง 4 กิจกรรมนี้

จังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตอีสานเหนือ มีภูมิประเทศที่สามารถจัดกิจกรรมได้ทั้ง 4 อย่าง แต่ที่เหมาะสมและเป็นที่ยุ้จักกันทั่วประเทศในขณะนี้คือ การทำบุญ “ปราสาทฝิ่ง” หรือ “บุญดอกฝิ่ง” นั่นเอง

“ปราสาทฝิ่ง” ได้แก่ปราสาทที่ทำด้วยขี้ผึ้ง การทำบุญในวันแห่งปราสาทฝิ่ง เรียกว่า “บุญปราสาทฝิ่ง” หรือ “บุญดอกฝิ่ง” หรือ “บุญต้นดอกฝิ่ง”

ชาวอีสานในชั้นเดิมเรียก “ปราสาทฝิ่ง” ว่า “ต้นดอกฝิ่ง” หรือ “หอผาสารทฝิ่ง” ก็ว่าที่เรียก “ต้นดอกฝิ่ง” คงเพราะเห็นว่า แต่ก่อนใช้ท่อนกล้วยเป็นต้นแล้วเอาขี้ผึ้งทำเป็น

ดอกไม้ที่เรียกว่า “ดอกเผิง” แล้วติดตามต้นกล้วย จึงเรียกว่า “ต้นดอกเผิง” อาจจะมีบางอันทำเป็นรูปปราสาทราชวัง จึงเรียกว่า “หอผาสาทเผิง” หรือ “ปราสาทเผิง”

การทำบุญ “ปราสาทเผิง” ด้วยปรารถนาเหตุสำคัญใหญ่ ๆ อยู่ 2 เหตุ คือ

1. เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว
2. เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า และเพื่อเกื้อกูลแก่ตัวเอง จะได้มีปราสาทราชวังอยู่ในภพหน้า

ในชั้นเดิมชาวชนบทอีสานมักจะ “บน” คือ สัญญาไว้กับบิดามารดาผู้ล่วงลับก่อนว่า ปีนี้จะทำปราสาทเผิงให้ หรือบางทีก็บนไว้กับวัดวาอารามว่า หากหายเจ็บไข้ได้ป่วยจะทำปราสาทเผิงให้ แล้วเมื่อถึงช่วงออกพรรษาจึงได้ทำปราสาทเผิงไปทอดถวายที่วัดต่อไป จึงมักปรากฏว่าปีหนึ่ง ๆ จะมีปราสาทเผิงประมาณ 10 หลังหรือมากกว่านั้น และแต่ละหลังจะมีเจ้าภาพเป็นกิจจะลักษณะ

การทำปราสาทเผิง

จัดหาเผิงมาต้มแล้วทำให้เป็นดอกชนิดต่าง ๆ ทำโครงไม้ไผ่เป็นรูปปราสาท ใช้กาบกล้วยแหงหยวกตักแต่งด้วยพวงดอกไม้ โดยเฉพาะดอกที่นิยมกันมากที่สุดคือ ดอกบานไม่รู้รุ่ย

ที่จังหวัดสกลนคร ได้ฟื้นฟูประเพณีการทำปราสาทเผิงให้พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง จึงไม่สามารถจะพบเห็นการทำปราสาทเผิงแบบเดิมได้ จึงเห็นแต่การพัฒนาในรูปแบบใหม่ที่เต็มไปด้วยการแข่งขันเพื่อชิงรางวัลก้อนใหญ่ จึงเห็นได้ว่าแต่ละคุ้มที่ทำปราสาทเผิงนั้นได้เตรียมการมาเป็นแรมเดือนและทำกันอย่างประณีตสวยงาม ทั้งหมดทำเป็นรูปปราสาทเหมือนกันหมด และดูเหมือนจะจำลองเอาโบสถ์วิหารหรือมโหฬารนั้น ก็ พระราชวังบางปะอินเป็นหลักเรื่องความสวยงาม วิจิตรพิสดารในรูปแบบศิลปะของราชธานี จึงเห็นได้อย่างชัดเจนในการตกแต่งปราสาทเผิงรุ่นนี้

การตกแต่งปราสาทเผิง จะเริ่มจากการเตรียมโครงสร้างปราสาทด้วยไม้เนื้อแข็ง แล้วค่อยมาเตรียมเผิงต้มแล้วเทเข้าไปในแบบลายต่าง ๆ แล้วนำมาติดตกแต่งตัวปราสาท แต่ละปราสาทจะมีช่างประจำ มีทั้งประจำคุ้มและช่างที่จ้างมาโดยเฉพาะลวดลายที่ใช้ก็เห็นลายไทยทั้งหมดลายที่เป็นพื้นบ้านแทบไม่มีหลงเหลืออยู่เลย เมื่อตกแต่งแล้วมองดูเหมือนปราสาททั้งหลายเป็นซี่ผึ้งหมด สมกับคำว่า “ปราสาทเผิง” จริงๆ

ช่างจะตกแต่งถึงนาทีสุดท้าย บางแห่งซ่อนเร้นไม่ให้ใครรู้ด้วยซ้ำไป เกรงไปว่าคนอื่นจะรู้เชิงและเทคนิคในการทำ ช่วงที่ตกแต่งที่พีธี

พิกัดที่สุดคือ ยอดปราสาท บางวัดทำปราสาทไปด้วย ฝักฟ่อนรำในขบวนไปด้วย ทางวัดก็ถือว่าเป็นงานประเพณีของชาวบ้าน จึงปล่อยให้ชาวบ้านทำบุญนี้โดยเสรี

การแห่ปราสาทผึ้งที่สกลนคร

ถึงวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ไกล้ววันออกพรรษา เมื่อตกแต่งปราสาทเรียบร้อยแล้ว ตอนเย็นทุกคุ้มจะนำปราสาทไปรวมกันที่สนามมิ่งเมือง และตั้งไว้ทั้งคืนเพื่อให้ประชาชนได้ชมพร้อมได้ให้กรรมการได้ดูความสวยงามเพื่อจะได้ให้คะแนน

ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เจ้าของปราสาทจะนำปราสาทออกไปจากสนามมิ่งเมือง เข้าขบวนแห่ไปตามถนนสายต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ จุดหมายปลายทางก็คือ วัดพระธาตุเชิงชุม ทำพิธีถวายปราสาท แต่องค์พระธาตุเชิงชุมเป็นเสร็จพิธี

บทสรุป

การทำบุญปราสาทผึ้งในอีสานเป็นผลรวมแห่งพุทธประวัติบางตอน เพื่อเชิดชูองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น

- การเสด็จลงสู่เมืองสังกตนคร ณ วัดออกพรรษา
- บุษพาพระองค์ด้วยปราสาทเพราะวันนั้นเป็นวันพระเจ้าเปิดโลก คือ ให้เทวดาและมนุษย์มองเห็นกันหมด
- การหลีกเจ้าพรรษา ณ ป่ารกชิตวัน แล้วได้ลิงกับช้างเป็นอุปภูฐาน ทั้ง 2 ได้บำรุงพุทธองค์ด้วยน้ำผึ้ง จึงได้นำผึ้งมาทำเป็นเทียนจุดบูชาต่อไป

วิเคราะห์

บุญปราสาทผึ้งมีลักษณะคล้ายคลึงและรับกับบุญเข้าพรรษาหรือเทียนพรรษาอยู่แล้ว ถ้าหากมองในรูปของปัจจุบันกาล น่าจะได้จุดประสงค์เพิ่มขึ้นมาได้ว่าเพราะ

- เพื่อต้องการชี้ผึ้งไว้ทำเทียนจุดบูชาในช่วงออกพรรษาจนกว่าจะถึงกาลพรรษาหน้า
- เพื่อพบปะกันในงานเทศกาลตามประเพณี
- เพื่อแสดงออกซึ่งฝีมือของศิลปินท้องถิ่น

สิ่งที่น่าสังเกตเพิ่มเติมคือ ทำอย่างไรเราจะได้เห็น ผาสาทผึ้ง ดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้คิดค้นสร้างสรรค์ไว้ คือ ปราสาทผึ้งที่ทำด้วยโครงสร้างไม้ไผ่ บุด้วยลายพื้นบ้านที่เกิดจากกาบกล้วยที่แทงหยวกอย่างประณีต ดอกผึ้งที่ทำจากแบบพิมพ์เป็นรูปต่าง ๆ กลิ่นขมิ้น ดอกไม้สดที่

หอมตลอบอบวนในหอปราสาท ถ้าแม้ว่าปราสาทผึ้งจะวิวัฒนาการไปอย่างไรก็ตาม ก็ขอให้ผู้มีส่วนร่วม โดยเฉพาะศูนย์วัฒนธรรม และจังหวัดในส่วนงานที่รับผิดชอบ น่าจะได้จัดปราสาทผึ้งตัวอย่าง (ตัวจริง) ให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจได้เห็นตัวจริงของปราสาท ก็น่าจะเป็นบุญตาและเป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่มีค่ายิ่งไว้ได้อย่างดีที่สุด และยิ่งกว่านั้นจะทำให้บรรยากาศของปราสาทผึ้งเมืองสกลนครเปลี่ยนโฉม และมีความหมายมากขึ้นกว่าการประกวดเพื่อล่ารางวัลอย่างเดียว

ไหลเหื่อไฟ

ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด พระจันทร์เต็มดวง นับจากวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ได้ 3 เดือนพอดี ทางศาสนาพุทธเรียกว่า “ไตรมาส” เป็นวันที่ภิกษุสงฆ์ออกพรรษาปวารณาชาวบ้านในภาคอีสานก็ทำบุญออกพรรษา

หลังจากฟังเทศน์ในวันธรรมสวนะแล้ว วัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองก็จะจัดให้มีการแข่งเรือที่ไม่อยู่ใกล้น้ำก็จะพากันทำ **ปราสาทผึ้ง** ตกกลางคืนก็จะมีการจุดเทียนจุดน้ำมันสว่างไสว ในบริเวณวัด ชาวอีสานเรียก **ใต้ประทีป** หรือใต้น้ำมัน บางแห่งก็มีการปล่อยเหื่อไฟ หรือไหลเหื่อไฟ

ที่จังหวัดนครพนมถือเป็นประเพณีว่า ในวันออกพรรษานี้จะต้องมีการแข่งเรือ และปล่อยหรือไหลเรือไฟเป็นประจำ ปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เข้ามามีส่วนในการจัดทำให้รูปแบบดั้งเดิมของการไหลเรือไฟยิ่งใหญ่พิสดารยิ่งขึ้น คล้ายกับงานอื่น ๆ ที่การท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วน

พอถึงวันออกพรรษา ชาวนครพนมซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง ต่างก็ถือฤกษ์จัดเตรียม “เรือไฟ” หรือ “เหื่อไฟ” กันทุกคุ้มทุกวัด ในปี 2527 คณะกรรมการได้จัดให้มีการแห่เรือไฟบนบก โดยเข้าในขบวนตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่ออวดศิลปะตกแต่งให้นักท่องเที่ยวจากทุกสารทิศได้ชม

พอได้เวลาประมาณ 15.00 น. ขบวนแห่เรือไฟก็ออกจากจุดเริ่มต้นนำโดยขบวนรถสามล้อ บรรทุกกระบอกไม้ไผ่ซึ่งทำเป็นรูปเรือไฟแต่ละกระบอกบรรจุน้ำมันและไส้เพื่อจะจุดได้ทันทีเมื่อลงถึงน้ำโขงตอนอาทิตย์อัสดง

ขบวนต่าง ๆ แห่ผ่านฝูงชนนับหมื่นนับพัน แต่ละขบวนตกแต่งเรือไฟอย่างสวยงามงดงามแล้วแต่จะคิดได้ มีทั้งเรือขบวนเล็กขบวนใหญ่ บางขบวนก็มีการละเล่นมาด้วย เสียงฆ้องกลองดัง

จากคณะและคุ่มวัดต่าง ๆ มิได้ขาด เป็นเสียงที่รุกร้าให้ผู้ได้พบเห็นสนุกสนานครื้นเครงไปด้วย
เสมือนนั่งอยู่ในขบวนที่เดียว ทุกขบวนมุ่งหน้าไปที่ลำน้ำโขง

พออาทิตย์ตกดวงจันทร์ในวันเพ็ญก็โผล่ขึ้นมาแทนที่ แสงจันทร์ในยามค่ำคืนเช่นนั้นสว่างจ้า
ทอดแสงติดกับสายน้ำโขงที่ไหลทอดตัวเอื่อย ๆ ผ่านเกาะแก่งหินต่าง ๆ ทำให้เกิดเงาจันทร์สะท้อน
ในน้ำสวยงามยิ่งนัก

เรือของ น.ป.ข. ที่ตกแต่งประดับด้วยไฟฟ้าจากแบตเตอรี่ ทอดตัวอยู่กลางลำโขงดูเสมือน
หนึ่งเรือไฟ ฟากฝั่งโน้นเป็นประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเก็บตัวอย่างเงียบ
กริบ ไม่มีแม้แต่แสงไฟผิดกันกับฝั่งนครพนม ซึ่งวันนั้นเต็มไปด้วยผู้คน เสียงดนตรีทุกชนิด
การละเล่นทุกรูปแบบ เสียงสรวลเสเฮฮาให้ได้ยินอยู่ทุกนาที่

ในที่สุดเมื่อได้เวลา เจ้าของเรือไฟแต่ละลำก็เริ่มจุดไฟปล่อยเรือจากจุดปล่อยลำแล้วลำเล่า
เรือที่ตกแต่งไว้อย่างสวยงาม เช่นสุพรรณหงส์ เป็นต้น ถูกไฟจุดเป็นแสงสว่างเป็นรูปลักษณะต่าง
ๆ ล่องลอยอย่างตามสายน้ำโขง

ภาพที่เห็นในวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ดนี้ประทับใจยิ่งนัก หากเราทอดสายตาลงไปในลำน้ำโขง
ในวันนั้นให้ครบถ้วน ดูเหมือนทุกอนุของสายน้ำเต็มไปด้วยประกายไฟจากเรือไฟ สว่างไสวไปทั่ว
ท้องลำโขง

เรือไฟลำแล้วลำเล่าได้ไหลไป ๆ ชาวอีสานมีความเชื่อว่าการปล่อยเรือไฟในวันออกพรรษา
นี้เป็นเสมือนหนึ่งดวงประทีปที่บูชารอยพระพุทธรูป ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที

การปล่อยเรือไหนอกจากจะถือคติว่า เพื่อบูชารอยพุทธรูปแล้ว ยังมองเห็นความสำคัญ
อื่น ๆ ที่ตามมา เช่น

- ปลุกฝังศรัทธาและยึดมั่นในศาสนาแก่ชาวพุทธ
- เกิดความสามัคคี สนุกสนานรื่นเริงร่วมกันและ
- อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศิลปพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อ

เรือไฟไหลไปแล้วเสมือนเป็นการลอยความหลัง ลอยเคราะห์ ลอยบาป ทำให้เรานึกถึง
เพลงที่ว่า “เอาความขมขึ้นไปทิ้งแม่โขง ให้มันไหลลง ๆ ๆ ๆ ลับไป” เสียจริง ๆ เราได้แต่นึก
และภาวนาว่า หากลำน้ำโขงแห่งนี้จะรับเอาความขมขื่น ความชอกช้ำ และความบาดหมางใจ
กันระหว่างประเทศ พี่น้องไทยลาวเสียได้ แล้วกลับมาสมัครสามนสามัคคีกันดังเดิมดุจบ้านพี่เมือง
น้องแล้ว การลอยเรือไฟของนครพนมก็จะมีคามหมายยิ่งกว่าที่เป็นอยู่อย่างแน่แท้

มีคนเป็นจำนวนมากเข้าใจว่า อีสานลอยกระทง 2 ครั้ง คือ ในวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด
และวันเพ็ญเดือนสิบสอง คำตอบก็น่าจะกระจ่างแล้วว่า ในวันเพ็ญเดือน 11 นั้น ชาวอีสาน

ปล่อยเชื้อไฟมิใช่ล่อยกระทง เพราะล่อยกระทงเป็นประเพณีใหม่เข้ามาสมัยที่อีสานอยู่ในเขตปกครองของกรุงเทพ”เท่านั้นเอง คนรุ่นหลังที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางได้รับพิธีหลวงมาแล้วมาดัดแปลงเป็นล่อยกระทง แต่ของเดิมแท้คือใต้ประทีป ปล่อยเชื้อไฟ พอมาถึงยุคนี้ยุคที่ความผสมกลมกลืนของวัฒนธรรมเมืองกับชนบทจึงแยกไม่ออก หลักฐานยืนยันคำพูดนี้ก็คือ “ล่อยกระทง” ไม่มีในประเพณี “ฮีตสิบสอง” ของอีสาน

ภาษีสอีสานวันนี้

ให้เจ้ายาวยาวไว้คือสายโทรเลข
บาตรท่าเกิดเตือดฮ้อนยังสีได้เฟิงสาย

หนูน้อยกลองยาว

“กลองยาว” ในอีสานมิใช่ “เถิดเทิง” ในภาคกลาง กลองยาวในอีสานคือ กลองขึ้นหน้าเดียว ทำด้วยไม้จริง ด้านหน้าหุ้มหนังโตเรียวกอดก๊วไปที่เอว ก้นบานออกรูปทั้งหมดเหมือนตะโพน ยาวประมาณ 1 เมตร ทำด้วยไม้ขนุนหรือไม้มะม่วง เพราะเบาและดังดี กลองยาวอีสานนิยมเล่นทั้งหญิงและชาย เล่นเป็นคณะเรียก “คณะกลองยาว” เล่นมากที่สุดที่อีสานกลางคือ กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ขอนแก่น อุดรธานี

กลองยาวอีสานเล่นมาตั้งแต่เมื่อใดไม่มีใครทราบได้แน่นอนเพราะคงจะเล่นกันมาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อสืบถามผู้เฒ่าผู้แก่ได้ความว่าเล่นมาตั้งนานโขทีเดียว แต่ว่าเล่นกัน 2-3 ใบพร้อมด้วยฉิ่งฉาบ ไม่มีตั้งเป็นวง เล่นในทุกเทศกาล ขอให้เป็นเทศกาลงานบุญ เช่น งานบุญดอกฝิ่ง งานบุญข้าวจี งานบุญเวส งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น งานที่เล่นมากที่สุดคือ 2 งานสุดทำยนี้ ชนิดที่ว่า “ขาดกลองไม่ได้” ลักษณะการเล่นก็เล่นเป็นทำนอง เช่น ตีกลองแห่ ตีกลองกินเหล้า เป็นต้น วงที่เล่นก็ไม่แน่นอน กลองเป็นของวัด ผู้เล่นเป็นชาวบ้าน เมื่อมีงานชาวบ้านก็จะจับกลุ่มกันเล่นกลองเป็นคณะผลัดเปลี่ยนกันไป เว้นแต่เวลามีแห่ขบวนเท่านั้น ผู้เล่นกลองจึงต้องให้ผู้มีความชำนาญ ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ตีกลองเป็น” เพราะจะทำให้เสียงกลองไพเราะเร้าใจชวนให้พอนยิ่งขึ้น

กลองยาวปัจจุบันในที่เล่นอยู่ในกลุ่มอีสานกลางนี้ คาดว่าเป็นกลองยาวที่วิวัฒนาการจากกลองเดิม ขยายกลองให้มากขึ้น เช่น ในวันหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยกลอง ดังนี้

1. กลองรำมะนาบางที่เรียก “กลองเทิง” จำนวน 2 คน นิยมใช้ผู้ชายเล่น
2. ฉาบ หรือ “แซ่ง” 1-2 คู่ นิยมใช้ผู้ชายเล่น

3. กลองยาว 10 ตัว นิยมหญิงล้วน หรือหญิงผสมชาย รวมแล้วคณะหนึ่ง ๆ จะมีประมาณ 15-20 คน รวมทั้งผู้ควบคุมก็ประมาณ 25 คน

ในชั้นเดิมคาดว่าเล่นเฉพาะผู้ชาย เพราะผู้หญิงรูปร่างเล็กบางออรชรอ่อนแอ จึงไม่เหมาะจะเล่นกลองซึ่งเป็นของหนัก ภายหลังเห็นการเล่นกลองยาวมีผู้หญิงมากขึ้น จนเป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน โดยเฉพาะวงผู้หญิงนั้นนิยมแต่งตัวด้วยกระโปรงสั้น ๆ ที่เรียกกันว่า “กกาขาว” นั้นแหละคนยังชอบนัก

กลองยาวที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในอีสานปัจจุบันนี้คือ กลองคณะ “หนูน้อยกลองยาว” จังหวัดมหาสารคาม เคยแสดงจนได้รับรางวัลดีเด่นจากนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี อาจารย์พรชัย ศรีสารคาม เป็นผู้แนะนำออกสู่สายตาประชาชน และให้การสนับสนุนมาตลอด **ออนซอนอีสาน** วันนี้จึงขอให้เรารู้จักกับกลองยาวคณะนี้ไว้สักเล็กน้อย

กลองยาวคุ้มวัดโพธิ์ศรี หรือหนูน้อยกลองยาว อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นคณะกลองยาวที่มีผู้ชายล้วน ๆ เป็นผู้แสดงเป็นเด็กหนุ่มก็มี เป็นเด็กนักเรียนก็มี แต่ทั้งหมดอยู่ในความควบคุมของผู้ใหญ่ที่ผ่านเวทีมานาน มีผู้เล่นประมาณ 20 คน เป็นคณะที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาก ทั้งในภาคอีสานและกรุงเทพมหานคร เคยได้รับรางวัลเยาวชนดีเด่นประเภทสื่อจากนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรีมาแล้ว ซึ่งก็นับเป็นเกียรติประวัติของกลองยาวคณะนี้ และเป็นเกียรติแก่พี่น้องชาวอีสาน โดยเฉพาะเยาวชนอีสานเป็นตัวอย่างยิ่ง

วิธีการเล่นกลองยาวของคณะนี้ มีลำดับการเล่นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

- การเตรียมกลอง'
- การไหว้ครู
- การเล่นท่าต่าง ๆ

การเตรียมกลอง กลองที่จะให้ดังและเสียงนวลสม่ำเสมอไม่กินแรงนั้น จะต้องเตรียมไว้เป็นอย่างดี คือ

- ใช้ข้าวเจ้าผสมกับขี้เถ้าติดหน้ากลอง
- ลองเสียงให้ผสมกลมกลืนกัน
- นำผู้เล่นทั้งหมดมาไหว้ครู โดยผู้เป็นหัวหน้าคณะกล่าวนำโดยมีชั้น 5 เป็นชั้นอ้อ
- แล้วเริ่มแสดงท่าต่าง ๆ เหมือนอย่างที่คณะอื่น ๆ ได้เคยแสดงมา เช่น
 - ท่ามโนราเล่นน้ำ
 - ขบวนแห่
 - เชื้อ

- รวกลองยาง
- ต่อตัว

จุดเด่นของกลองยาวคณะนี้อยู่ที่ผู้เล่นฉิ่ง เป็นเด็กที่เล่นได้คล่องแคล่ว ต่อตัวโยนตัว และลีลาของการตีฉิ่งยอดเยี่ยมประทับใจมาก สามารถตีได้ทั้งทำยืน ทำนั่ง ทำนอน และทำวิ่ง ทุกคน ในคณะใส่เสื้อพื้นบ้านสีกรมท่าหรือน้ำเงินหรือสีดำ ใส่ผ้าโสร่งไหม ทุกคนอยู่ในระเบียบวินัย ซึ่งควบคุมโดยหัวหน้า

คณะ

จากการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องนี้เราไปที่บ้านเปิดตำบลบ้านเปิด อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้พบกับคณะกลองยาว 2 คณะ ใน 3 คณะ จากการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะและผู้ร่วมวงหลายคน ได้ความสรุปว่า

บ้านเปิดดั้งเดิมเป็นเชื้อสายเมืองสุวรรณภูมิ เช่นเดียวกับหลาย ๆ หมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น ที่สืบเชื้อสายมาทางเดียวกันแม้แต่เจ้าเมืองขอนแก่นคนแรก คือ พระนครศรีบุรีรักษ์ ก็ย้ายมาจากสุวรรณภูมิเช่นกัน ก่อนจะมาเป็นบ้านเปิดคนกลุ่มนี้มีความชำนาญด้านการทอผ้ามาก่อน แล้วเกี่ยวกับกลองยาวครั้งแรกไม่เคยมีกลองยาวเป็นคณะ แต่เคยมีกลองตะโพนรูปเหมือนกับกลองยาวปัจจุบัน เวลาในงานบุญต่าง ๆ ก็จะจับกลุ่มเป็นคณะตีแห่ขบวน หรือเรียกคนมาช่วยงานที่วัดหมดงานก็หมดภาระที่จะตีกลอง ไม่ได้ทำเป็นอาชีพพอออกหาเงินเหมือนปัจจุบัน

เมื่อประมาณ 10 ปีมานี้มีคณะกลองยาวเกิดขึ้นในอีสานมากมาย มีการชักชวนเด็กหนุ่มสาวมาเล่นกลองยาวกัน คณะประเสริฐโสภาศิลป์ ก็เกิดขึ้น ณ บ้านเปิด โดยเชิญครูฝึกชื่อ ช. โสภาศิลป์ จากบ้านกอก ซึ่งเป็นคนที่อพยพมาจากร้อยเอ็ด เป็นผู้ฝึกสอน หัวหน้าคณะของ ช. โสภาศิลป์ คือ นายเจน ปัสโป การฝึกใช้เวลาว่างจากการทำนา เช่น หน้าแล้งและหน้าหนาว ครั้งแรกฝึกเป็นจังหวัดต่าง ๆ ประมาณ 6 จังหวัด แล้วออกแสวงหาประสบการณ์ แล้วจึงค่อยพัฒนาจังหวัดต่าง ๆ มากขึ้น จังหวัดที่เล่นและรำกันอยู่ก็มี

1. ไหว้ครู	2. หงส์เหิร
3. อ่อมอ้อย	4. เชื้อ
5. รำมะนาเตียน (เตียน)	6. วงกลม
7. รวกลองยาว	8. ตาสาทำนา
9. เปิดเล่นน้ำ	10. มโนราห์
11. เชื้อประยุกต์	12. ม้าย่อง
13. กาเต้นก้อน	14. ฟ้อนสลับ

15. หนุมานรบมัจฉา	16. หนุมานแผงสร
17. ซ้อนกลองยาว	18. บ้าจี้
19. แคว่ง	20. ดิสโกกลองยาว
21. บ้าซ่ายขวา	22. แม่หม้ายกล่อมลูก
23. แห่สามจังหวัด	24. ดอกบัว
25. สี่ทิศ	26. เชื้อกลองข้าวน้อย
27. รำภูไท	28. สารคาม

ฯลฯ

เครื่องไหว้ครูก่อนจะแสดงกลองยาวนั้นประกอบด้วย

เทียนเล็ก	5	คู่	และเทียนเล่มบาท 1 คู่
ดอกไม้	5	คู่	
ชวย	5	คู่	
ผ้าขาว	1	วา	
ผ้าถุง	1	ผืน	
เหล้า	1	ขวด	
ไขไก่ดิบ	1	ฟอง	
หวี	1	อัน	
แป้ง	1	กล่อง	
ลิปสติก	1	แท่ง	
น้ำมันทาผม	1	ขวด	
เงิน	12	บาท	50 สตางค์

คณะกลองยาวนิยมเล่นทุกงาน เว้นงานศพ นอกจากเล่นในหมู่บ้านตัวเองแล้ว ยังเล่นรับจ้างในงานต่าง ๆ ตามต่างจังหวัด โดยอัตราค่าจ้างดังนี้

ขอนแก่น	ราคา	1,000-1.200 บาท
นครราชสีมา	ราคา	5,000 บาท
หนองคาย	ราคา	5,000 บาท
มหาสารคาม	ราคา	3,500 บาท
บุรีรัมย์	ราคา	4,000 บาท
ร้อยเอ็ด	ราคา	4,000 บาท

ชัยภูมิ	ราคา	3,500 บาท
กำแพงเพชร	ราคา	7,000 บาท

ปัจจุบันกลองยาวก้าวหน้าไปมาก ทั้งการละเล่นและการแต่งตัว การละเล่นนี้นอกจากจะเล่นในจังหวัดดั้งเดิมของอีสาน เช่น การเดินก๊อน อ่อมอ้อยแล้ว ยังเล่นโลดโผนไปมาก เช่น บั้ม ดิสโก้ ต่อตัว เป็นต้น จนทำให้เห็นไปว่ากลองยาวอีสานดูเด็ดไปหน่อย โดยเฉพาะคณะที่มีผู้ชายเล่นมาก ๆ ฟังเสียงกลองที่ตีกันสนั่นหวั่นไหวแล้วหูแทบแตกไม่ผิดอะไรกับวงรุ่มที่ชอบเพลงที่เสียงดังในแสงที่วูบวาบแทบตาตาย สำหรับการแต่งกายบางคนยังใช้ประเพณีดั้งเดิม คือ ใส่โสร่งสำหรับผู้ชาย ผู้หญิงใส่กระโปรงสั้นประเภทหางเครื่อง ส่วนเสียงกลองยังดังเหมือนเดิม

ภาพที่น่าสังเกตก็คือ กลองยาวประเภทกลุ่มหญิงชาย หรือหญิงล้วนชายล้วน และเล่นในลีลาดูเด็ดเด็ดพล่าวันนี้ กำลังเป็นที่นิยมและแพร่หลายอยู่ในอีสานปัจจุบัน ทางบ้านและทางวัดก็สนับสนุนบางแห่งจัดซื้อกลองให้สถานที่ฝึกซ้อมก็มี การนำเยาวชนในชนบทมาใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ นับเป็นสิ่งที่ดีที่ควรทำอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการนำมาฝึกเล่นดนตรีและการละเล่น นอกจากจะเป็นการพักผ่อนแล้วยังเป็นการชักนำเยาวชนของชาติให้มาฝึกตนเองให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม สร้างสรรค์จิตใจให้มีสุนทรีย์ ทำให้อารมณ์ละเมียดละไมขึ้นดีกว่าจะปล่อยให้เขาไปมัวเมาไปกับสิ่งเสพติดหลงทางไปอย่างอื่น แต่นั่นแหละที่สำคัญคือ ผู้นำจะต้องรู้และเข้าใจว่าศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แท้จริงที่เป็นหลักนั้นมันเป็นอย่างไร และควรพัฒนาให้อยู่ในระบบที่วิญญูชนพึงรับได้ อย่าให้มีนัยแอบแฝงผลประโยชน์หรือตีฆาอย่างอื่นเข้าไว้ ก็จะเป็นบุญแก่เยาวชนของชาติอย่างยิ่ง

ภาษิตอีสานวันนี้

เฮือคาแก้ง เกวียนเห็นให้เกวียนแก
บาดหาน้ำแก้งขึ้น เฮือสิได้แกเกวียน

หมอลำพื้น

เมื่อเดินทางเข้าสู่อีสานก็ต้องรู้จัก “หมอลำ” คำว่า “หมอลำ” มีนักปราชญ์และผู้สนใจให้คำนิยามประกอบการบรรยายไว้อย่างหลายอย่าง เช่น

“หมอลำ” คือ ผู้ที่สามารถจำหนังสือกลอนที่เขาจารึกไว้แล้วใส่ไว้ในกระบอกไม้ไผ่เป็นจำนวนลำ ๆ เมื่อจำได้เป็นลำจึงเรียก “หมอลำ”

“หมอลำ” คือ ผู้มีความสามารถในการ **“ลำ”** โดยจำกลอนต่าง ๆ ในหนังสือโบราณ จะเป็น ตัว **“ธรรม”** หรือ ตัว **“ไทยน้อย”** ก็ได้ไว้เป็นจำนวนมาก ๆ หนังสือเหล่านั้นเขาเรียก **“ลำ”** เช่น ลำสินไซ ลำสีหนมโนรา ลำท้าวกำกาดำ เป็นต้น

จะอย่างไรก็ตาม หมอลำนั้นจะต้อง **“ลำ”** และ **“ฟ้อน”** จึงอาจสรุปได้ว่า **“หมอลำ”** ก็คือผู้ที่มีความชำนาญในการลำ (อาจทั้งฟ้อนด้วย) โดยมีการศึกษาเล่าเรียนจากสำนักหมอลำต่าง ๆ มีอาชีพในการรับจ้าง **“ลำ”** ในงานต่าง ๆ หรือรับจ้างลำในพิธีกรรมบางอย่าง หมอลำเป็นอาชีพเก่าแก่ดั้งเดิมของชาวอีสาน คนที่จะเป็นหมอลำได้จะต้องเป็นผู้มีสติปัญญาหัวจ๋าดี ขยันอดทน และมีปฏิภาณเป็นเลิศในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า สรุปก็คือ ผู้ชำนาญในการลำ จึงเรียก **“หมอลำ”** เหมือนผู้ชำนาญในการดูหมอเรียก **“หมอมอ”** ผู้ชำนาญในการเป่าแคนเรียก **“หมอแคน”** นั้นแหละ

หมอลำในอีสานมีอยู่หลายชนิด เช่น

1. **หมอลำกลอน** คือ หมอลำที่ลำคู่กันของหญิงกับชาย โดยผลัดเปลี่ยนกันลำ โดยมากจะลำกลอนเกี่ยว กลอนโจทย์ กลอนสาด กลอนเตี้ย กลอนเดินดง กลอนล่องของ และกลอนเขิน เป็นต้น เป็นหมอลำที่นิยมมาตั้งแต่โบราณ ปัจจุบันก็ยังนิยมอยู่ เนื่องจากลำกันเป็นคู่ จึงเรียก **“หมอลำคู่”** มีแคนเป็นดนตรี

2. **หมอลำเรื่อง** หรือหมอลำหมู่ คือ หมอลำที่ลำกันเป็นหมู่คณะ ประกอบดนตรี เช่น แคน พิณ ซอ กลอง ลำเป็นนิทานพื้นบ้าน เช่น เรื่องท้าวกาดำ นางแตงอ่อน จำปาสี่ต้น เป็นต้น หมอลำเรื่องที่ได้เนื้อหาลำสาระ ได้นิทาน ไม่มีการฟ้อนหรือร้องเพลงประกอบเรียกว่า **“ลำเรื่องต่อกลอน”** หมอลำเรื่องที่มีการฟ้อนรำร้องเพลงมุงการเพลิดเพลิน เป็นสาระ เรียกว่า **“ลำเพลิน”**

3. **หมอลำผีฟ้า** คือ หมอลำที่ลำรักษาคนไข้ได้ป่วย มีแคนเป็นดนตรี คนลำมักเป็นคนมีอายุแล้ว และมีจุดประสงค์ให้ผีเพลิดเพลินจนทำให้ผียอมเจรจากับหมอลำได้ บางทีก็ใช้วิธีเสี่ยงทาย ชาวบ้านถือว่าแม่นย่มาก จึงมีคนเชื่อถือและนิยมจ้างให้ลำรักษาคนป่วยจนทำให้กลุ่มหมอลำชนิดนี้มีอยู่หลายกลุ่มในภาคอีสาน เช่น จังหวัดเลย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

4. **หมอลำพื้น** คือ หมอลำที่ลำเป็นเรื่องนิทาน คำว่า **“พื้น”** นี้ อีสานหมายถึงเรื่องราว เช่น **“พื้นเวียงจันทน์”** หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับนครเวียงจันทน์ **“เว้าพื้น”** หมายถึงนิทานคนอื่น หมอลำพื้นเป็นหมอลำที่มีความเก่าดั้งเดิมกว่าหมอลำทุกชนิด เว้นหมอลำผี

ฟ้าอาจจะเก๋ารอง ๆ หรือรุ่นเดียวกับ “การอ่านเทศน์” ของพระสงฆ์ในตอนเย็นก็เป็นได้ จึงเป็นหมอลำที่นำศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ในสมัยโบราณเวลามีงานกฐินก็ดี งานทำบุญแจกข้าว คือ อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายก็ดี มักจะจ้างหมอลำพื้นมาลำในงานนี้ ส่วนเรื่องที่นิยมลำกันมากก็คือ เรื่อง

ท้าวศรีโคตร

พื้นเวียง

จักขินพรหมริน

เต่าคำ

จำปาสีตัน

สินไซ

สีทนมโนรา ฯลฯ

สำหรับหมอลำนั้น “ผู้หญิง” หรือ “ผู้ชาย” ก็ได้นิยมลำคนเดียว มีหมอแคนเป็นผู้เป่า แคนเป็นคนตรี ผู้ลำเท่าที่จำได้ถ้าเป็นชายอาจใส่ผ้าโจงกระเบนหรือผ้าโสร่งไหม ผ้าขาวม้าพาดบ่า ส่วนผู้หญิงเห็นนุ่งโจงกระเบนอย่างเดียว แต่มีผ้าขาวม้าคาดบ่า เสื้อมักใส่เสื้อพื้นบ้านคอกลมสีน้ำเงิน มีดอกไม้ใหญ่กลิ่นหอมทัดหูทั้ง 2 ข้าง

ทำไมต้องใช้ผ้าขาวม้า คำตอบคือ เนื่องจากหมอลำมีคนเดียวแต่ต้องแสดงหลายบทบาท ทั้งเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้ร้าย เสนา เจ้าเมืองเป็นผู้หญิง เป็นชาย เป็นผู้ร้าย ผู้ดี บทบาทก็ต่างกันไป จึงถือเอาผ้าขาวม้าเป็นตัวกำหนด เช่น

ผ้าขาวม้าพันหัว

แสดงว่าเป็นโจร

ผ้าขาวม้ามัดเอว

แสดงว่าไปทำงาน

ผ้าขาวม้าพาดบ่า

แสดงว่าเป็นผู้หญิง หรือผู้ชายสุภาพ

ผ้าขาวม้าทำเหมือนแปล

แสดงว่าจะไกวเปลกล่อมลูก ฯลฯ

สถานที่ที่ชาวอีสานเรียก “ฮ้านหมอลำ” นั้น นิยมใช้บริเวณบ้านปลูกเป็นปราโมยกพื้น มุงด้วยใบมะพร้าวหรือใบตาล ปูบริเวณด้วยใบมะพร้าว ถ้าเป็นงานกฐินก็วางเครื่องกฐินเต็มไปหมด มีกล้วย อ้อย มะพร้าว มะละกอ แขนงอยู่เป็นระยะ ๆ

แสงสว่าง สมัยหมอลำพื้นโด่งดังนั้นยังไม่มีตะเกียงเจ้าพายุไม่มีไฟฟ้า มีก็แต่กะบองชี้ได้ ทำด้วยน้ำมันยางผสมกับขี้ขอนดอกไม้ที่รองรับเรียก “เขียง-กระบอง” จะต้องมีคนคอยเขี่ยกะบองตลอดเวลาเพื่อให้มีแสงสว่างอยู่ตลอด

ในการแสดงหมอลำพื้น ผู้ฟังส่วนมากจะเป็นคนสูงอายุ และนิยมฟังเอาניתานไว้ให้ลูกให้หลานฟัง โดยมากมีความเชื่อว่าเรื่องที่หมอลำเล่าให้ฟังอาจจะเป็นเหตุการณ์จริง ซึ่งอาจเกิดขึ้นกับเขาเมื่อใดก็ได้ เช่น เมื่อเขาลำพื้นเวียง หมอลำจะล่ำว่า

“เวียงจันทน์ฮ้างสาวเอ๋ยอย่าฟ้าวว่า
มินสิไปบาดเหล่าแดงข้างหน่วยปลาย”

ก็นับเป็นคำที่ติดปากของคนอีสานอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ (เสียเอกราช) อย่าเพิ่งดูแคลน วันหนึ่งเวียงจันทน์จะรุ่งเรืองเหมือนแดงค้ำลูกสุดท้ายที่ก้นของมันโตกว่าหัวแดงนั้นแหละ ทุกคนจึงรอคอยความรู้โรจน์ของเวียงจันทน์จนมีข่าวลือว่าปัจจุบันนี้ชาวเวียงจันทน์ได้ทำแทนพระแก้วมรกตไว้ที่วัดพระแก้วของลาว โดยหวังว่าวันหนึ่งพระแก้วจะเสด็จคืนสู่เวียงจันทน์ วันนั้นแหละคือวันที่ “เวียงจันทน์ฮ้าง”

วิธีการลำพื้นของหมอลำก็ต้องผ่านพิธีกรรมเหมือนหมอลำทั่วไป คือ ต้องมี “คายอ้อ” หรือขึ้นครุ ซึ่งประกอบด้วย

1. ชั้นธ 5 (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่)
2. ขึ้นผืน แพรว
3. เหล้าก่อง ไช้หน่วย
4. เงิน (แล้วแต่ครุใครครุมัน) ประมาณ 25 ส.ต. ถึง 1 บาท

ไหว้ครุเสร็จแล้วก็ต้องลากลอนไหว้ครุเสียก่อน เพื่อให้อ้อเดินจะได้ไม่ติดขัด ถ้าผิดอ้อเมื่อใดเมื่อนั้นจะมีอันเป็นไปหลายอย่าง เช่น หลงกลอน เสียงไม่ดี แคนไม่ถูกกับลำ ผู้ดูไม่สนุก เป็นต้น

หมอลำพื้นในช่วงต่อมานิยมล่ำมากกว่า 1 คน เช่น ล่ำ 2-3 คน ผู้หญิงล้วน หรือผู้ชายล้วนก็ได้ หรือทั้งหญิงและชายก็ได้ แต่ที่น่าสังเกตคือ หมอลำเป็นคนมีอายุ

หมู่บ้านสาวที่อยู่เส้นทางสายขอนแก่น-ชุมแพ ประมาณกิโลเมตรที่ 19 ทางแยกมัญจาคีรี เลี้ยวขวาเข้าบ้านม่วงเลยไปถึงสาวะถีระยะทางประมาณ 11 กิโลเมตร ศูนย์วัฒนธรรมอีสานได้สืบหาหมอลำพื้นมานานเพื่อศึกษา ได้พบหมอลำพื้น 3 คน เป็นหญิงล้วน มีอายุไล่เลี่ยกัน ดังนี้

1. นางแข่ง นามคันทิ 72 ปี
2. นางประสงค์ เหลาหา 64 ปี
3. นางปิ่น นามตะ 66 ปี

ทั้ง 3 คนเป็นกลุ่มที่ลำด้วยกันมาแต่เป็นสาว ปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ยอม เล่าเรื่องที่เคยลำก็คือ เต่าดำ จำปาสี่ต้น จักขินพรหมริน ไม่เคยลำพื้นเวียงเลยทั้ง 3 คน ยังลำได้ดีและอย่างคล่องแคล่ว เดินกลอนได้มีอารมณ์ สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เก่งมาก สามารถเล่าเรื่องเรื่องหนึ่งตลอดคืนก็ได้ ไม่สะทกสะท้านหรือเคอะเขินแต่ประการใดมีคนฟังมาก ๆ ยิ่งแสดงได้อย่างสนุกสนานที่สุด

คณะผู้จัดทำรายการ “ออนซอนอีสาน” ได้ไปดูการแสดงเรื่องเต่าดำของหมอลำทั้ง 3 คน ในเดือนมกราคม 2528 จึงขอยกกลอนลำแต่ละตอนมาให้ทราบ ดังนี้

กลอนไหว้ครู

สาธุเดอข้าขอบบอบนี้ว้ คุณพระบาทนาโถ
องค์พุทธโศทรจธรรมก็พรำสงฆ์องค์ล้ำ
รัตนังแก้วสามประการเป็นที่พึ่ง
สามพระองค์เหลื่อมเกล้าอัชชาข้าอย่าสี้ไล
กับทั้งครุฑนาคให้ท้าวใหญ่นาโถ
ผู้เพิ่นเนาในวังแม่นะที่แถวทาง

กลอนเกริ่นกับผู้ชม

ฟังเดอลำสามคนมื่อนี้จักสิตีหรือบ่ พ่อแม่เอย
ลำสามคนมื่อนี้หัวที่เป็นตาหน้าย
เด็กเข้ามาจ้งย่อนฮอนเข้าใส่กัน
ก่อนบ่ตีปานไต่แหล่ความลำบ่ได้ทอ้ง
ทางเสียงก็บ่ก้องทางซ้อยก็บ่สวย
แม่สิลำก็บ่ปานปกกล้วยพอนอ่วยกายแขน
แม่นสิลำก็บ่ถักเสียงแคนสิแอนมือถือก้อย
ไผมาฟังลำซ้อยหญิงชายอย่าฟ้าวว่า
อย่าฟ้าวเ็นมาตำเดอพวกเจ้าพื่อน้องกะลุบาย่าหลาน

กลอนปรารภเรื่อง

สาธุเดอ ข้าขอบบอบนี้ว้องค์พระบาทนาโถ
องค์พุทธโศทรจธรรมโมโลกสิอทั้งค้าย

คุณพระสงฆ์องค์กล้าผู้ถือคองอาจเลิศ
วาจาหวานอ่อนเกลี้ยงกะใจต้องต่อศีล
มือนี่ข้าขอนับชาติท้าวปางก่อนทรมาน
ปางเมื่อเที่ยวสงสารส่งเวรนำใช้
ยามเมื่อองค์ประสินไต้เที่ยวลงใช้ชาติ
ข้าจักขี้ส่งให้หนักหนานได้สุฟัง
บั้นป่อนข้อขอกกล่าวกลอนแกลง
มาจักแปลงกลอนสารกะกล่าวมาพอแล้ว

กลอนเริ่มเรื่อง

ยังมีนครศกัวเฮียกชื่อนครศรี
แต่สมภารมีมิ่งเมืองมาน้อม
เวียงวังล้อมนครหลวงหลายสำ
ทุกคำเข้าพญาเข้านั่งเสวย
ก็บมีเดือดฮ้อนประการสิ่งแนวไต่
อันว่าโภภัยสังก็บมีมาต้อง

เดินกลอนสั้นสลับ

พอแต่นางฮ้ำแล้ว ก็คาดเครื่องเดาดา
บายภูษาก็คาดเคียนไต่नों
ยองแยงย้ายก็ลงปางฟ้าฟุ้ง
เอาละนอบาตนี้ก็เดินตัน ด่วนไป
ยกกะย่างย้ายย้ายย่างไปสา
สองขาถกย่างเดินไวฟ้าว
ไต่นางनोंเดินทางย้ายย่าง
เลยมาถึงแห่งห้องผัวแก้วที่พระองค์ ฯ
เลยเล่านบอบนี้วักะสามิตนพี
ปากกล่าวด้านจาเว้าต่อไป

บทเจรจา

โอยพระพี่

ข้าน้อย มาฮอตมาถึงแล้ว

อยากชวนพี่ไปตีกแหในแม่น้ที่

ขอเฮไปเที่ยวเล่นนทีกว้างให้สว่างใจ พี่เอ๋ย

ล้ากลอนสั้นสลับ

เอาละ พอแต่จากันแล้ว พากันตกแต่งตั้งตกแตงนานา

บรรดามีชูอันมวลพร้อม

พายเอาข้องหึ่งแหฟ้าวฟิ่ง

ตำแจ่วพร้อมตำแจ่วใส่หมากพริก

ของกินมีแต่งลงงเป้

สองแขนน้อยเดินไปฟ้าวฟิ่ง

ลงจากห้องหอกว่างสว่างไป

ยกย่างย้ายย้ายอย่างลีลา

บาทาทกอย่างลงเทิงฟ้าว

บทเจรจา

บัดนี้ เศรษฐีเฒ่าจาเมียหึ่งคู่

ปากกล่าวด้านจาเว้าต่อพระนาง

สามี เป็นจิ้งไคน้องหล่า

พากันเตรียมเอาแหพร้อมพร้าแล้วตี

ภรรยา โดยข้าน้อย แต่งมาเฮียบฮ้อยแล้ว

สามี ถ้าจ้งชั้นกะให้เดินทางได้แล้ว

ลำยาวดำเนินเรื่อง

บัดนี้ข้าจักแปลงเป็นนางคราญน้อยอุษาเว้าต่อแม่

เว้าอินฮ้อยเสียงละห้อยต่อกัน

โอย แม่เอ๋ย...แม่เอ๋ย.....

ครั้นเจ้าลีลาเข้าเดินไพรป่าไม้ใหญ่

ไปลงแม่น้ที่กว้างทอดแห

ยามเมื่อสุริโยค้อยยามแลงให้เจ้าตัววเดอ แม่เอ๋ย

ลูกสีทองอยู่ถ้าปางกว้างช่วงนคร แม่เอ๋ย

ลากลอนสั้นสลับ

ว่าท่อนั้นละพร้อมพรำนำกัน

พากันเดินด่วนไปบ่มีช้า

ราชาเจ้าเศรษฐีเดินก่อน

สองนางอ่อนน้อยนำกันชูพระองค์

ว่าท่อนั้นย้ายอย่างนำกัน

เลยเอาตนถึงชุ่นนางนำกัน

จะเห็นได้ว่าการลำพื้นนี้ไม่ว่าจะลำคนเดียว หรือลำเป็นคณะ 3 คนก็ดี รูปแบบของ
กลอนลำจะมี 3 ลักษณะด้วยกัน

1. ไหว้ครู ใช้กลอนลำทำนองยาว
2. เกริ่น ใช้กลอนลำทำนองยาว
3. ดำเนินเรื่อง และท้องเรื่อง ใช้กลอนลำทำนองยาว
4. การเชื่อมโยงเรื่อง ใช้คำพูดเจรจาธรรมดา
5. การเดินทางของตัวละคร ใช้กลอนลำทำนองสั้น

ที่น่าสังเกตก็คือ ไม่เห็นมีการเตี้ยในลักษณะต่าง ๆ เหมือนกับหมอลำคู่เลย มีแต่บทบาทที่อยู่ใน
ท้องเรื่องให้อารมณ์แก่ผู้ชมได้อย่างเหลือล้นยิ่งกว่านั้นถ้าดูให้ดีจะเห็นว่าหมอลำพื้นน่าจะเป็นต้น
ตำรับของทั้งลากลอนและลำเรื่องต่อกลอนมากกว่า

สิ่งที่น่าสังเกตอันหนึ่งก็คือหมอลำพื้นพวกนี้เป็นคนปูนป๋วยแล้วถึงแม้จะยังลำได้ก็เป็นเพียง
ระยะสั้น ๆ หากจะลำจริง ๆ ก็คงมีปัญหาด้านสภาพสังขารร่างกายแน่ ๆ

หมอลำพื้นหายไปจากอีสานโดยสิ้นเชิง มีเหลืออยู่ก็เป็นเพียงบางคน หากไม่สืบสาวราว
เรื่องดูก็ไม่ได้ ค่าจ้างรางวัลก็แล้วแต่จะให้หนุ่มสาวไม่นิยม เหลือผู้ฟังก็พวกมีอายุคราวเดียวกัน
หรือไม่ก็นักวัฒนธรรมที่ใฝ่การอนุรักษ์แสวงหาเท่านั้นที่มองเห็นว่า นี่คือ “มรดกวัฒนธรรม” ที่
อีสานเท่านั้นมีอยู่

ผ้าไหมมัดหมี่

ผ้าที่ชาวอีสานถือว่ามีค่าสูง และแสดงถึงความภูมิฐานถ้าหากใครได้สวมใส่นั้น คือ “ผ้า
ไหม” ผ้าไหมที่เขานำไปมัดหมี่ย้อมแล้วมาทอให้เป็นลวดลายต่าง ๆ เรียกว่า “ผ้าไหมมัดหมี่”

ภาคอีสานทำผ้าไหมมัดหมี่กันแทบทุกหมู่บ้าน ทำเพื่อใช้และเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว จนใคร ๆ รู้จักว่า อีสาน คือ “ดินแดนผ้าไหมมัดหมี่” ออนซอนอีสานขอแนะนำหมู่บ้านเก่าแก่แห่งหนึ่งในอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น นั่นคือ บ้านเมืองเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

จากขอนแก่น – บ้านไผ่ 44 กม. เลี้ยวขวาไปทางอำเภอนบพิตำประมาณ 6 กม. ก็จะถึงบ้านเมืองเพี้ย ดินแดนผ้าไหมมัดหมี่ประชาชนในหมู่บ้านทุกคนตั้งแต่เด็กอายุ 10 ขวบ จนถึงคนแก่อายุ 70 ปี ต่างก็ข้มก้มเขม้นอยู่กับการมัดหมี่ทอผ้าและเลี้ยงไหม จึงเป็นหมู่บ้านที่น่าสนใจควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

บ้านเมืองเพี้ยเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กประมาณ 100 หลังคาเรือนในสมัยโบราณเรียก “บ้านโนนพยอม” ซึ่งเป็นหมู่บ้านแรกที่พระศรีนครบริรักษ์เจ้าเมืองขอนแก่นคนแรก ได้พาผู้อพยพมาจากสุวรรณภูมิมาตั้งรกรากและตั้งเป็นเมืองจอนแก่น

บริเวณรอบหมู่บ้านมีคูเมืองและมีชาวบ้านทำนาเกลือสินเธาว์โดยวิธีดั้งเดิมอยู่หลายครอบครัว ภายในวัดมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือพระพุทธรูปสมัยโบราณอยู่ 1 องค์ เป็นพุทธรูปศิลาขาว ทำด้วยหินทรายทราบว่าเป็นเศียรถูกตัดไปแล้ว ได้ทำเศียรใหม่ใส่ไว้ เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์มาก

ปกติชาวบ้านเมืองเพี้ยมีอาชีพทำนาเหมือนชาวอีสานโดยทั่วไปแต่อาชีพพิเศษคือ ทอผ้าไหม การทอผ้ามัดหมี่ไหมนั้นมิเป็นของทำได้ง่าย ๆ คนที่ทำเป็นนั้นจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนมาแต่บรรพบุรุษคนเก่าแก่มักจะสอนลูกหลานให้ลงมือปฏิบัติเองอยู่เสมอ ในการทำผ้ามัดหมี่นี้จะต้องเริ่มต้นจากขบวนการต่อเนื่องแบบวัฏจักรดังนี้

- คัดฝักหลอก (รังไหม) ที่สมบูรณ์ สมัยโบราณนิยมเขย่าฝักหลอกที่หู ฟังเสียงจะรู้ทันทีว่าสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ ถ้าสมบูรณ์จะคัดเอาไว้
- นำไปเก็บไว้ ใช้ผ้าห่อสัก 4-5 วันก็จะออกบี่ เป็นสัตว์ตัวขาว ๆ มีตัวผู้ตัวเมีย
- นำบี่ไปไว้ในภาชนะมีฝาครอบสัก 1-2 คืน ก็จะไข่ออกมาเต็มบริเวณฝารอบ นับเป็นหมื่น ๆ ใบ รักษาไว้ 3-4 วัน ไข่จะสุกแล้วแตกออกมาเป็นตัวม่อน (ตัวหนอน)
- นำหม่อนขอยให้ละเอียดมาเลี้ยง เรียกตัวม่อนในระยะนี้ว่า “นอนตัน” หรือ “นอนขน” หรือนอนหนึ่ง
- พอโตขึ้นหน่อยประมาณ 4-5 วัน ก็จะเปลี่ยนเป็นนอนสอง
- พอโตขึ้นอีก 5 วัน ก็จะเป็นนอนสาม
- แล้วที่สุดก็จะถึงนอนใหญ่

- เก็บใส่จ่อ เพื่อให้ตัวม้วนชักใย
- เมื่อชักใยแล้วก็เก็บจากจ่อ แล้วคัดเลือกไว้ทำพันธุ์ ส่วนที่ไม่เลือกเป็นพันธุ์ก็จะนำไปตากแดด แล้วนำมาต้มแล้วชักเอาไขมันออก เรียกว่า สาวหลอก กลายเป็นเส้นไหมต่อไป

เมื่อได้เส้นไหมมาแล้วก็จะมาถึงรายละเอียดอีกขั้นหนึ่ง นั่นคือ การเตรียมทอผ้าให้เป็นลวดลายผ้ามัดหมี่ โดยผ่านกระบวนการดังนี้

- นำไหมไปเข้าแหล่ง
- นำไปดอง
- นำไปย้อมสี
- กางหูกด้วยเส้นยืน
- นำไหมที่มัดหมี่ตากแห้งแล้วไปกรอเข้าหลอดเป็นเส้นพุ่ง
- แล้วนำมาทอผ้าให้เป็นลวดลายต่าง ๆ

เมื่อทอผ้าสำเร็จแล้วก็ได้ผ้าชนิดต่าง ๆ ดังนี้

- ผ้าที่ไม่ได้มัดหมี่ก็จะเป็นผ้าประเภท
 - ผ้าขาวม้า
 - ผ้าโสร่ง
 - ผ้าไหมสีพื้น
- ผ้าที่มัดหมี่ก็จะออกมาเป็นลวดลายต่าง ๆ ดังนี้
 - หมี่ต้นสน
 - หมี่นาคนชูสน
 - หมี่นกระจอก
 - หมี่นกงู
 - หมี่ตา
 - หมี่ปลาอีฮือ
 - หมี่น้ำพอง
 - หมี่ขอ
 - หมี่นาคน้อย
 - หมี่นาคใหญ่
 - หมี่ข้าวหลามตัด
 - หมี่ไก่ต๊อก

- หมี่หมากจับ
- หมี่กระถางดอกไม้
- หมี่ดอกแก้ว
- หมี่งูเหลือม
- หมี่หมากเบ็ง
- หมี่ฟองน้ำ ฯลฯ

สิ่งที่น่าสังเกตในการที่ออนซอนอีสานเข้าไปทำรายการครั้งนี้ก็คือ เด็ก ๆ อายุ 12-13 ขวบ ทั้งหญิงและชายของหมู่บ้านนี้ ได้ฝึกมัดหมี่อยู่กับญาติผู้ใหญ่เพื่อจะได้ไว้เป็นอาชีพเมื่อเติบโตขึ้นมา การมัดหมี่เป็นความพยายามอย่างยอดเยี่ยม คนที่มัดหมี่ได้ดีระดับช่างมัดหมี่นั้นจะต้องเป็นคนใจเย็น มีความอดทน มีอารมณ์สุนทรีย์

หลายคนคิดว่า หากหมดคนที่มียายุ 50-60 ปีแล้วอีสานก็คงขาดคนเอาใจใส่เรื่องผ้าไหมมัดหมี่อย่างแน่นอนนั่น ดูเหมือนจะไม่เป็นความจริงเสียแล้ว เพราะความจริงได้ปรากฏแล้วว่า ชาวบ้านเมืองเพี้ยยังเอาใจใส่อบรมสั่งสอนบุตรธิดาเกี่ยวกับการมัดหมี่อยู่อย่างไม่ลดละ ผ้ามัดหมี่หลากสี ตลอดจนผ้าโสร่งที่เป็นของดีมีค่า ยังหาได้และซื้อได้ในราคามาตรฐานที่บ้านเมืองเพี้ยแห่งนี้ ออนซอนอีสานเห็นว่านี่คือหมู่บ้านวัฒนธรรมตัวอย่างของอีสาน ที่ยังรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้เป็นอย่างดี ก็นับว่าน่าเอาใจใส่และควรแก่การสนับสนุนอย่างดี

ภาชิตอีสานประจำวันนี้

ครั้นได้กินลาบก้อยยอลิมแจ้วแพรวผักเดอ

ครั้นได้กินพาเงินพาคำ อย่าลืมหิมกะเปียนฮ้าง

หลวงพ่อดวง

อีสานเป็นดินแดนแห่งความแห้งแล้งจนใคร ๆ เมื่อพูดถึงอีสานแล้วก็มักจะส่ายหัว เคยมีคนเล่าว่า สมัยหนึ่งเมื่อข้าราชการได้รับคำสั่งให้ย้ายไปอยู่อีสาน ตนเองถึงกลับต้องลาออก เพราะกลัวอดอยากจริง ๆ แล้วอีสานหาเป็นเช่นนั้นไม่ จริงอยู่บนพื้นที่อาจจะอดอยากยากแค้นจริงแต่ก็ไม่ถึงกับต้องวิงหนีความทุกข์จนกันหอรอก ท่ามกลางความแร้นแค้นพื้นที่หาน้ำสักหยดก็ไม่มีนั้น อีสานในความจริงก็ยิ่งซ่อนเร้นภูผาป่าไม้ที่อุดมด้วยธัญพืชและกระแสน้ำอันใสสะอาดไว้อยู่บ้าง

“**ภูผาแดง**” ติดเทือกเขาภูเม็ง ลูกภูพาน คือที่ตั้งแห่งวัดอุดมคงคาคีรีเขต ผู้ที่เป็นเจ้าวัด
แห่งนี้และสร้างถาวรวัตถุมากับมือเองจนเป็นที่รู้จักกันดีก็คือ “**หลวงพ่อด่าง**” ซึ่งออนซอนอีสาน
จะได้นำท่านไปรู้จักกับชีวิตของท่านต่อไป

เส้นทางขอนแก่น – มัญจาคีรี 50 กม. แยกขวาเข้าเส้นทางมัญจาคีรี – แก้งคร้อ
ระยะทาง 13 กม. เลี้ยวขวาเข้าไปอีก 11 กม. โดยผ่านบ้านแก้งคร้อ บ้านโพนงาม บ้านแจ้ง
ทับม้า บ้านโสกน้ำขุ่น แล้วก็ถึงบ้านดอนแก่นเท่า และบ้านโสกใหญ่ จากนั้นสักเล็กน้อยเมื่อรถ
ขึ้นเนินถนนก็จะเห็นยอดเจดีย์สูงลดทิวไม้เสียยอดแหลมผ่านช่องว่างทาบกับท้องฟ้าสีครามยาม
เที่ยงวัน แล้วก็ผ่านเข้าบริเวณวัด

ก่อนวันที่ 24 มีนาคม 2528 เพียงเล็กน้อย บริเวณวัดจะเต็มไปด้วยญาติโยม พระสงฆ์
องค์เจ้า ช่วยกันปลูกปรำทำความสะอาดบริเวณซึ่งใช้ตรงบริเวณหน้าเจดีย์ เจดีย์องค์นี้ชื่อ
“เจดีย์ชัยมงคล” สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งมงคลชีวิต ช่างในมีพุทธรูปปางมารวิชัย
ทองเหลืองสุกใสมาก เป็นแบบพุทธชินราชเรือนแก้ว และรูปเหมือนของหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น
มีช่าง เสือ สิงห์ และวัว อยู่ที่กำแพงทั้ง 4 มุมพื้นเจดีย์ปูด้วยหินแกรนิตสีดำจากประเทศอิตาลี
ยอดเจดีย์สร้างด้วยโมเสกสีแดงจากประเทศอิตาลีเช่นกัน สิ้นค่าก่อสร้าง 10 ล้านบาท

เดินผ่านเข้าไปด้านในเล็กน้อย จะเห็นกุฏิเรียงรายกันเป็นแถวได้สัก 2-3 หลัง หลังหนึ่ง
สร้างในน้ำ ซึ่งเป็นที่อยู่ของจระเข้ ลำธารไหลผ่านจากภูผาแดง วัดได้เก็บกักน้ำไว้ใช้ ในยาม
อาทิตย์อัสดงสายน้ำสะท้อนเงาของต้นไม้และดวงอาทิตย์ ทำให้เกิดความวิเวกแว้งเงงเงียบสงบยิ่ง
นัก บรรยากาศอย่างนี้เหมาะแก่ผู้แสวงธรรม

ภายในบริเวณอันร่มรื่นแห่งวัดอุดมคงคาคีรีเขต มีพระสงฆ์ผู้ถือธุดงค์เดินผ่านแวะมาฝึก
ปฏิบัติธรรมและพักผ่อนอยู่มิได้ขาด ได้มองเห็นภาพของพระสงฆ์สามเณรต้อนรับอาคันตุกะผู้มา
จากแดนไกลด้วยอัธยาศัยไมตรีและคารวะธรรมที่นุ่มนวลแล้วทำให้จิตใจที่ร้อนรนเกิดศรัทธาหยุดเข้า
สู่กระแสแห่งอุเบกขาธรรมได้อย่างง่ายดาย นี่แหละอาณาจักรแห่งกระแสธรรมละ

ลัดไปตามพุ่มไม้ราวป่าเป็นทางคอนกรีตกว้างประมาณ 1 เมตร เป็นทางโคจรสำหรับ
ภิกษุสงฆ์ผู้แสวงสันโดษ ปลายทางสายหนึ่งไปหยุดกุฏิหลังเล็ก ซึ่งเป็นที่อยู่ของหลวงปู่มารก่อน
ห่างไปอีกประมาณ 20 เมตร จะเห็นเจดีย์รูปทรงแปลกตาเรียกเจดีย์ “**กู่แก้ว**”
เจดีย์กู่แก้ว เป็นเจดีย์รูปทรงคล้ายพระปฐมเจดีย์ ที่ฐานเจดีย์เป็นอาคารหรือวิหาร ทราบว่าอดีต
ที่ตรงนี้เป็นที่ภาวนาของหลวงปู่ และได้เห็นดวงแก้วส่องประกายขึ้นมาจากพื้นดิน จึงได้สร้างกู่
ครอบไว้เรียก “**เจดีย์กู่แก้ว**” เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง ด้านหลังเป็นกุฏิแบบใหม่ทราบว่าเมื่อ
ศรัทธาสร้างถาวรวัตถุก่อนมรณภาพ สิ้นเงินเป็นล้าน

ระหว่างกฎ 2 หลังนี้มีรูปปั้นงูใหญ่โผล่ขึ้นมาจากถ้ำ ท่านอาจารย์จางง สุกุโณ ได้เล่าให้ฟังว่า ตอนที่ท่านหลวงปู่บำเพ็ญเพียรอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่งนั้น ได้เกิดนิมิตร้ายเป็นงูเข้ามารัดกายของท่านและกลืนเข้าไปถึงคอแต่ด้วยแรงศรัทธาและพลังจิตที่อุทิศตนให้แก่พระศาสนาใหญ่จึงคลายตัวออกแล้วเลื้อยหนีเข้าป่าไปในที่สุด เพื่อเป็นที่ระลึกถึงนิมิตนั้นที่ท่านได้ให้ลูกศิษย์ฟังต่อกันมา จึงได้สร้างรูปงูใหญ่ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ดู

ไต่เขาตามทางคอนกรีตขึ้นไปประมาณ 1/2 กิโลเมตร ก็จะพบกับสถานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง นั่นคือ เจดีย์กวงเกวียน อยู่ที่ถ้ำกวงเกวียน สถานที่แห่งนี้อยู่ห่างไกลจากหมู่กุฏิ วิหารอื่น ๆ อดีตเคยเป็นที่วิเวก เป็นที่ฝึกสมาธิของหลวงพ่อดำ ปัจจุบันเป็นเจดีย์และมีลานซีเมนต์แทนพลาญหิน มีต้นดอกพุดป่า และไม้ประภาพรขึ้นเป็นระยะ ๆ แม่น้ำจะราบไปบ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงสภาพธรรมชาติไว้ อย่างดี

หลั้ย้อนลงมาที่ศาลาการเปรียญหลังโต รายล้อมด้วยกุฏิราวป่าและลำธารด้านบนศาลาเป็นที่ตั้งศพของหลวงพ่อดำ อยู่ในหีบมุกลายไทย ประดับเกียรติด้วยเครื่องอัฐบริขารเท่านั้น ไม่มีพัดยศและสมณศักดิ์อันใดประดับ

หลวงพ่อดำ จิตตคุตโต นามสกุล ครอบงูท เกิดที่บ้านกุดเกษียร ตำบลกุดเกษียร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอุดรธานี เมื่อ 4 สิงหาคม 2445 อุปสมบทครั้งสุดท้ายเมื่ออายุ 43 ปี ได้สร้างวัดอุดมคงคาคีรีเขตจนเจริญรุ่งเรือง ชื่อท่านเป็นที่ปรากฏทุกสารทิศ เป็นเครื่องหมายแห่งความศักดิ์สิทธิ์ในภูมิภาคอีสาน พระเถระผู้ใหญ่และข้าราชการ ตลอดจนประชาชนศรัทธาในตัวท่านมาก ความศักดิ์สิทธิ์ของท่านได้ก่อประโยชน์สร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่น ทั้งโรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง ผุดขึ้นเพราะความดีของท่าน ท่านได้ถึงมรณภาพเมื่อ 24 มีนาคม 2525 รวมอายุ 80 ปี

เรื่องผี

มีคนถามหลวงปู่เกี่ยวกับเรื่องผี ดังนี้

ผู้ถาม : “หลวงปู่เชื่อว่า ผีมีจริงไหม”

หลวงปู่ : “เชื่อแต่โดนแล้ว”

ผู้ถาม : “หลวงปู่เคยเห็นผีบ้างไหม”

หลวงปู่ : “เคยเห็นอยู่ชู่มือ”

ผู้ถาม : “หลวงปู่คิดกลัวผีบ้างหรือเปล่า”

หลวงปู่ : ยานอยู่ มันเว้ายาก ปากยาก สอนยาก สิ้นผีพวกนี้ไปบ่มี”

ผู้ถาม : “ผีมีรูปร่างหน้าตาอย่างไร ผีพูดเป็นด้วยหรือหลวงปู่”

หลวงปู่ : “มันช่างโง่กะตื้อแท้ ผีนั่งโคมี่เค่แม่อยู่นี้ได้โตมันผู้ถามกะหากแมนผี
ทั้งนั้นตัว”

เรื่องเหล็กไหล

มีผู้สงสัยเรื่องเหล็กไหล ได้ถามหลวงปู่ และหลวงปู่ได้สนทนาโต้ตอบมีข้อความโดยสรุป
ดังนี้

ผู้ถาม : “หลวงปู่ครับ เหล็กไหลมีจริงไหมครับ”

หลวงปู่ : “มี”

ผู้ถาม : “เหล็กไหลสีดำสนิทใช่ไหมครับ”

หลวงปู่ : “บดำคักแน่ปานไต่หนา สำดำแกมเหล็องมัน ๆ แน่จักหน้อยดอกนา”

ผู้ถาม : “เขาว่าเหล็กไหลอยู่ถ้ำน้ำหนาว เพชรบูรณ์ที่หลวงปู่เคยไปพักบำเพ็ญ
เพียรมีมากใช้หรือเปล่าครับ”

หลวงปู่ : “มีหลายอีหลินั้นแหละ มีตาจิ้งเห็น บมีตากะบเห็น เห็นแต่หิน ไซ้
โหง้เส้เหงึ่ นั้นแหละ หลายโปกด”

ผู้ถาม : “หลวงปู่ครับ พวกผมอยากเห็นเหล็กไหลหลวงปู่พอจะอนุเคราะห์ให้
ชมเป็นขวัญตาได้ไหม”

หลวงปู่ : “โย่วสิมาร่ำไรอีหยังกะตื้อแท้เหล็กไหลพาไปนิพพานบได้ตัว”

ผู้ถาม : “ถ้าอย่างนั้นก็แสดงว่าเหล็กไหลไม่มีจริงเพราะหลวงปู่ไม่มีให้ดู”

หลวงปู่ : “ฮ่วยอยากเบ็งแท้บ้อเหล็กไหล กะเบ็งของเจ้าของนั้นเป็นหยังมันสิ
ไหลไปตำผู้้นผู้้นี้ให้เกิดทุกข์เกิดโทษนั้นเป็นหยัง”

ยิ่งกว่านั้นยังมีโอวาทที่หลวงปู่เคยพร่ำสอน เคยสนทนากับบุคคลต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาที่
อุปสมบทอยู่ พอจะรวบรวมสรุปได้ดังนี้

- ให้พากันวางความตาย อย่าเสียดายความมี ตู๋คัมภีร์ใหญ่อยู่ในกายเฮานี้
- ให้พากันพายเฮือซ่อมทะเลหลวงให้ม่มฝั่ง อย่าสิกลับตัวบิ่นนำพัวหมากแ่งดง
- ให้ภาวนาว่าตาย ตาย ผีกะย่าน บกล้ามาใกล้ดอก
- หมอบหมอบเข้า หัวเต่างายาง ย่างโย่งโย่งหัวแทบซี้ดิน
- มีดพร้าไต่ดวงแบกท่วมหู คมมันบางท้อคู้คั่นต้อน ชุ่ยซ่าชะลากซี้ดินจำกัน
- คนสามบ้านกินน้ำสา่งเดียว เทียวทางเดียวบ่เหยียบฮอยกัน
- อย่าได้มัวเมานำดวงดอกไข่น่า เมานำพัวหมากหัวมันสิซ้ำคำทาง

- นักปราชญ์ฮั่วหลง หงส์ทองถักบัวง ควายบั๊กตุ้ตั้นไถ
- พุทโธ พุทโธ หัวใจโตกะฮักษาบได้

เมื่อวันที่ 23-24-25 มีนาคม 2528 เป็นวันพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ผาง ประชาชนมีดฟ้ามั่วดิน พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก เป็นประธานพระราชทานเพลิงศพ ในงานทั้ง 3 วันไม่มีหรรสพแม้แต่ชิ้นเดียวมีแต่การบำเพ็ญภาวนา สวดมนต์ ผู้คนมากมายรับประทานอาหารที่ โรงทาน โดยผู้มีศรัทธาได้ตั้งไว้สำหรับต้อนรับโดยเฉพาะ ถึงกระนั้นประชาชนผู้ศรัทธาหลังไหลไป จากทุกมุมของประเทศ เพื่อเพียงได้มีโอกาสวางดอกไม้จันทน์ และนมัสการท่านหลวงปู่เป็นครั้ง สุดท้ายเท่านั้น

ศพหลวงปู่ได้ถูกเผาไหม้เป็นเถ้าถ่านไปแล้ว เหลือแต่ความดี ความศักดิ์สิทธิ์ และ ถาวรวัตถุที่ท่านได้สร้างไว้ ซึ่งยากที่วิญญูชนจะลืมเลือน เราได้แต่ภาวนาขอให้พระสงฆ์เถียงหลวง ปู่เกิดขึ้นมาก ๆ ในอีสานจะได้เป็นประทีปนำทางให้เขาซึ่งต่อสู้นทนต่อชีวิตอยู่แล้ว ให้ได้รับรสแห่ง ความเยือกเย็นและสันติสุขเป็นสิ่งทดแทนด้วยเถิด

นั่นคือหลวงปู่ผาง เทพเจ้าแห่งภูผาแดง ทรัพยากรบุคคลของอีสานที่ควรที่เราทุกคนจะ ได้รู้จัก และ “อ่อนซอน” ในวันนี้

ภาชิตอีสานวันนี้

อย่าลืมนึกถึงผักกะเดาทวนเก่า

บาดท่ากีนลาบก็อัยงสิ้อ้อวหา เด

บุญกองฮอด

“บุญกองฮอด” ได้แก่ อัฐบริหารและบริวาร สำหรับบริหารมี 8 อย่าง คือ

1. ผ้า 4 (จีวร สบง สังฆาฏิ ประคดเอว)
2. เหล็ก 3 (บาตร มีดโกน เข็ม)
3. น้ำ 1 (ธรรมกรก คือ เครื่องกรองน้ำ)

ทั้งหมดนี้รวมกันเรียกบริหาร 8 ส่วนบริวารก็มีของเล็กน้อยที่จำเป็นสำหรับใช้สอย รวมกันเข้า เรียกว่า “กอง” เมื่อกองนี้ทำขึ้นสำหรับถวายภิกษุสงฆ์ที่ศรัทธาเจ้าภาพสงฆ์หรือฮอดน้ำ จึง เรียกว่า “กองฮอด” การทำบุญเนื่องจากปรารถนาการฮอดน้ำพระ โดยมีกองบุญตั้งไว้ด้วยนี้เรียกว่า “บุญกองฮอด”

“บุญกองฮอด” ไม่ใช่ประเพณีหลัก ในฮีต 12 แต่เป็นประเพณีที่แฝงอยู่ในประเพณีหลา มักทำกันในเดือน 4 เดือน 5 และเดือน 6 ทั้ง 3 เดือนนี้มีประเพณีหลักของตัวเองอยู่แล้ว คือ เดือนสี่บุญมหาชาติ เดือนห้าบุญสงกรานต์ และเดือนหกบุญบังไฟ

แต่เนื่องจากบุญกองฮอดมิใช่การสงฆ์ธรรมดา แต่เป็นการสงฆ์เพื่อเป็นการเลื่อนยศศักดิ์ ให้แก่ภิกษุสงฆ์ ในภาษาวัดเรียกว่า “เถรภิเษก” ภิกษุที่จะได้รับการฮอดสงฆ์นั้นจะต้องมาจากการเลือกของประชาชน เป็นภิกษุที่ประพฤติปฏิบัติชอบ มีศีลบริสุทธิ์ มีความวิริยะอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียน เช่น เรียนจบสวดมนต์น้อย สวดมนต์กลาง หรือปาฏิโมกข์ หรือเป็นผู้มีอาวุโสตั้งใจมั่นต่อการดำรงสมณเพศ เมื่อชาวบ้านเลือกได้แล้วก็จะร่วมกันจัดเป็นกองบุญขึ้นสำหรับฮอดสงฆ์ภิกษุรูปนั้น ปกติสามเณรอีสานเรียก “จ้วน้อย” หรือ “จั่ว” ภิกษุเรียก “เจ้าหัว” บางทีเรียกให้คล้องจองกันว่า “เจ้าหัว. เจ้าน้อย” ในคำภีษิตเกี่ยวกับเรื่องบุญข้าวจีและบุญมหาชาติ ได้กล่าวถึงคำว่า “เจ้าหัว” และ “เจ้าน้อย” ว่า

เดือนสามค้อยเจ้าหัวค้อยปั้นข้าวจี

เดือนสี่ค้อยจ้วน้อยเทศน์มะทีฯ

เดือนสามค้อยเจ้าหัวค้อยปั้นข้าวจี

ปั้นข้าวจีปั้นน้ำอ้อยจ้วน้อยเซ็ดน้ำตา

“จ้วน้อย” เมื่อสิกขาลาเพศไปเรียกว่า “เซียง” ส่วน “เจ้าหัว” เมื่อลาสิกขาแล้วเรียก “ทิด” เมื่อไปฮอดสงฆ์แล้วเจ้าหัวจะเปลี่ยนสภาพไปอีกแบบหนึ่ง คือ จะเลื่อนฐานะสูงขึ้นกว่าเดิม ดังนี้

ฮอดน้ำครั้งแรก เรียก “สำเร็จ” สีกออกมาเรียก “จารย์”

ฮอดน้ำครั้งที่ 2 เรียก “ยาซา” สีกออกมาเรียก “จารย์ซา”

ฮอดน้ำครั้งที่ 3 เรียก “ยาครู” สีกออกมาเรียก “จารย์ครู”

ฮอดน้ำครั้งที่ 4 เรียก “ยาท่าน” สีกออกมาเรียก “จารย์ท่าน”

เครื่องประกอบกองฮอดที่สำคัญนอกจากไตรจีวรแล้ว ก็มีตาลปัตร ไม้เท้าเหล็ก หว่อม (หมวก หรือ กระหม่อม) หลาบเงิน หลายคำ เทียนกิ่ง เทียนเล็ก เทียนอจ บายศรี น้ำหอม และโองฮอด

“โองฮอด” อ่านว่า โองหด” แต่โดยหลักภาษาไทยในการเขียนถือว่าตัว “ฮ”ในภาษาอีสานใช้แทนตัว “ร” ในภาษากลางเสมอ เช่น “เฮื้อฮีบ” เป็น “เรื้อฮีบ” “ฮ่วมฮัก” เป็น “ร่วมรัก” ฉะนั้นคำว่า “โองฮอด” ก็คือ “โองรด” คือ โรงสำหรับรดสงฆ์นั่นเอง

เราน่าจะได้รู้จักเครื่องประกอบที่สำคัญ ๆ แต่ละอย่าง ดังนี้

1. ไม้เท้าเหล็ก เป็นไม้เท้าที่มีสัญลักษณ์ว่าจะบวชอยู่นานเท่านานจนกระทั่งถือไม้เท้า
2. หว่อม เป็นเครื่องสรวมศีระคล้ายกับหมวก ชนิดธรรมดาเรียก “หว่อม” ชนิดมีกาบเรียก “หว่อมกาบ” บางมตีว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “กระหม่อม” เป็นสัญลักษณ์แห่งความสูงยอด และปัญญา
3. โหงฮอด ชุดไม้ทั้งต้นรูปเหมือนพญานาค มีหัวนาคและหางนาค มีเหล็กซึ่งตรงกลาง 2 เส้น สำหรับติดเทียน ทำเป็นร่องให้น้ำไหลลงไปที่รูตรงหน้าอก
4. หลาบเงิน เป็นแผ่นเงินตีบาง ๆ กว้างประมาณ 2 นิ้ว ส่วนยาวแล้วแต่ฐานะ
5. หลาบคำ เป็นแผ่นทองคำเหมือนกับหลาบเงิน
6. เทียนกิ่ง คือ เทียนที่นำไปจุดตรงโหงฮอด เป็นเทียนสองเล่มติดต่อกัน
7. เทียนเล็ก เป็นเทียนประจำตัวภิกษุ มีอยู่ 2 เล่ม ถือไว้กับตัวและจุดบูชาตอนพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์
8. เทียนอาจ เป็นเทียนเล่มบาทสำหรับจุดเป็นเทียนชัยในการสวดวิญญายศรีทำด้วยขี้ผึ้งอย่างดี
9. น้ำหอม มักจะทำจากสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น จากขมิ้น ส้มป่อย และแก่นจันทร์ ใส่ไว้ในหม้อน้ำหอม

เมื่อได้เวลาที่ตกลงกันแล้ว ที่ยอดตรงได้เตรียมไว้แล้ว ซึ่งปกติเลือกเอาหน้าอุโบสถ “หันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระพี่เลี้ยงและญาติโยมก็จะนำภิกษุรูปที่เลือกไว้แล้วขึ้นเสลี่ยง มีคานหามแห่รอบอุโบสถ 3 รอบ แล้วนำขึ้นบนศาลา พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ รับประทานใส่หว่อมแล้วพินทุทธิชฎาน จากนั้นพระพี่เลี้ยงก็จะให้จับไม้เท้าแล้วเดินนำลงสู่พิธียอดตรงต่อไป

พิธีฮอดน้ำ

ที่หน้าอุโบสถนั้นจะปลูกเป็นโรงพิธี เป็น 4 เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 8 คูณ 8 เมตร ล้อมด้วยผ้าขาวหรือผ้าพื้นบ้าน เช่น โสร่งไหม ผ้าขาวม้าไหม ซึ่งเป็นของใหม่ที่ยังไม่ได้ใช้ ไม่ยกพื้นสูงจากดินเท่ากับความกว้างของผ้าที่ล้อม คือ ประมาณ 1 เมตร บริเวณภายในโรงพิธีปลูกต้นกล้วย อ้อย โดยเฉพาะต้นกล้วยนั้นนิยมใช้กล้วยที่ออกลูกแล้ว บางต้นมีลูกกล้วยสุกเต็มเครือกล้วย เหตุผลที่ใช้ต้นกล้วยเป็นไม้มงคล คงอาจเป็นเพราะต้นกล้วยเป็นไม้ประจำท้องถิ่น โดยเฉพาะคนไทยนิยมปลูกกล้วยกันทั้งนั้น และเป็นไม้ผลที่ใช้หรือกินได้ทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นหยวก กาบ ลูก ปอ หัว ราก จึงถือเป็นไม้มีประโยชน์หรือไม้มงคล ยิ่งกว่านั้นเด็กอีสานในสมัย

โบราณเขาเลี้ยงด้วยกล้วย โดยเฉพาะกล้วยน้ำว้า แม่จะเคี้ยวกล้วยให้ละเอียดแล้วใช้ใบตองกล้วยห่อ จึงนำไปหมกไฟ สุกแล้วก็มาป้อนลูก จี

อาจกล่าวได้ว่าเด็กอีสานโตด้วยกล้วย โบราณว่าถ้าเด็กกินกล้วยจะแข็งแรง จึงไม่น่าแปลกที่เห็นกล้วยเข้าไปมีบทบาทในพิธีกรรมโดยเฉพาะ งานขึ้นบ้านใหม่ งานสู่ขวัญบายศรี จะขาดกล้วยไม่ได้ และมักจะมาคู่กับไข่เสมอ ๆ

โองสวดทำเป็นรูปพญานาคตั้งไว้หน้าอุโบสถในโรงพิธี หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เทียนทุกเล่มได้จุดประกายขึ้น พระที่จะได้รับการสวดน้ำเข้าประจำที่นั่ง ประนมมือ บนก้อนหินและใบตองกล้วย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนหินศิลาอาสน์และห้วยคาบูนั่งวันที่พระพุทธรองค์ตรีสุรี

เมื่อได้เวลาพระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะจุดเทียนกิ่งแล้วสรงน้ำเป็นรูปแรก แล้วบรรดาพระสงฆ์สามเณรก็จะเริ่มสรงน้ำเป็นลำดับไป ท่ามกลางเสียงเจริญชัยมงคลคาถาของคณะสงฆ์ และความปิติยินดีของทายกทายิกา ญาติโยมจะรดน้ำลงไปทางด้านหางพญานาค ไม่มารดด้านหัว น้ำจะไหลไปตาลำตัวโองสวด แล้วไหลลงช่องตรงหน้าอกพญานาค ซึ่งมีผ้าขาวกรองไว้อย่างดี ก็เท่ากับว่าทุกคนได้สวดสรงภิกษุรูปนั้นแล้ว

เสร็จจากการสวดสรงก็จะเปลี่ยนผ้า ครองไตรชุดใหม่ที่เตรียมไว้แล้วก็ถึงเวลาสำคัญ คือภิกษุผู้ได้รับการสรงน้ำต้องตีฆ้องด้วยมือเปล่าโดยกำมือเข้าแล้วใช้สันมือด้านล่างใต้ฐานนิ้วก้อยตีฆ้อง 3 ที พร้อมกับเปล่งวาจาเป็นภาษาบาลีว่า สีหนาท นทนเต เต ปริสาสุ วิสารทา ซึ่งมีความหมายว่า เปล่งสีหนาท ่องอาจท่ามกลางบริษัท เป็นอุทานที่เปล่งเมื่อมีการชนะกิเลสและอุปสรรคในสมัยพุทธกาล

ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ถ้าภิกษุนั้นตีฆ้องไม่ดังแสดงว่าจะบวชอยู่ไม่ได้นาน แต่ถ้าเสียงฆ้องดังแสดงว่าจะยั่งยืนในพระศาสนาสืบไปเสียงฆ้องนอกจากจะเป็นการให้สัญญาณการเสร็จสิ้นของการสรงน้ำธรรมดาแล้ว ยังเป็นสัญญาณแห่งการเสี่ยงทายไปในตัวด้วย เสร็จสิ้นจากตีฆ้องท่ามกลางเสียงโห่ร้องไชโยของศรัทธาทั้งหลาย พระเถระจะนำไม้เท้าเหล็กที่เตรียมไว้ออกมาให้จับแล้วนำภิกษุรูปนั้นขึ้นสู่ศาลา

บนศาลาพระสงฆ์นั่งคอยต้อนรับ ภิกษุผู้ได้รับสวดสรงจุดเทียนเล็ก 1 คู่ โดยให้แขนขวา กายแขนซ้าย หมอขวัญตั้งชั้นหมากเบ็ง (พานบายศรี) จุดเทียนอาจ (เทียนชัย) แล้วก็เริ่มสู่ขวัญบายศรี เสร็จแล้วอ่านทิวรรุบัติหรือสุพรรณบัติ ไชโย โห่ร้อง ตีฆ้อง กลองชัย ดัดพิณ บรรเลงดนตรี เป็นเสร็จพิธีกรรมการสวดสรง

สิ่งที่ควรรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับ “บุญกองฮอด”

1. **หลาบเงิน** หลาบเงินเป็นแผ่นเงินตีให้แบนกว้าง 2 นิ้ว จารึกชื่อสมณศักดิ์ แล้วมอบถวายเป็นสมบัติของผู้ได้รับเลื่อนยศ เพราะการสร้งน้ำครั้งที่ 1 ถือ เป็น “สำเร็จ” ความยาววัดจากหางตาซ้ายถึงหางตาขวา จึงเรียกว่า “สำเร็จเพียงตา” เป็น “ยาซา” ความยาววัดจากหูซ้ายถึงหูขวา จึงเรียกว่า “ยาซาเพียงหู”

2. **หลาบคำ** หลาบคำเป็นแผ่นทองคำตีให้แบนกว้าง 2 นิ้วจารึกชื่อสมณศักดิ์ แล้วมอบถวายเป็นสมบัติของผู้ได้รับการฮอดสร้ง 3 ครั้ง คือ เป็น “ยาครู” หรือมากกว่า นั้น ความยาวให้วัดรอบศีรษะ จึงเรียกว่า “ยาครูฮอบงอน” เมื่อรวมแล้วก็จะได้เป็นสูตรของหลาบเงินและหลาบคำ ดังนี้

“สำเร็จ” เพียงตา

“ยาซา” เพียงหู

“ยาครู” ฮอบงอน

3. **พระของประชาชน** ได้กล่าวตั้งแต่ต้นแล้วว่า การฮอดสร้งใน “บุญกองฮอด” นี้ เป็นลักษณะการเลื่อนสมณศักดิ์ ซึ่งเรียกว่า “เถราภิเษก” เราต้องแยกให้ออกว่าการเลื่อนยศพระนั้นเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น มีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระพนรัตน์ วัดแก้ว อยู่ในราว พ.ศ. 2135 ตอนนี้องสัยว่าสมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้วคงได้รับสถาปนาแล้ว เพราะมีความคุ้นเคยกับพระมหากษัตริย์ดี จนปัจจุบันเราจะพบว่าการเลื่อนชั้นและแต่งตั้งสมณศักดิ์นั้นมักไม่ใช้มหาดไทย แต่เป็นบทบาทของคณะสงฆ์ร่วมกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ หรือแม้แต่ผู้มีอำนาจ ตลอดจนนักการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประชาชนหรือประชามติไม่มี มีเพียง “รับทราบ” เท่านั้นเอง คือว่างานพระพรราชาไม่ยุ่งด้วย

เรามองไปที่สังคมาวาส ปากก๊วกลับตรงกันข้าม ในสมัยโบราณที่นิยมการฮอดสร้งอยู่นั้น จะเป็นเมื่อใดไม่ทราบ ประชาชนเป็นผู้สังเกตวัตรปฏิบัติของพระในวัดแล้วไปวิพากษ์วิจารณ์หาข้อมูลกัน ถ้าเห็นว่ารูปใดพร้อมด้วยศีลาจารวัตร ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ก็ลงมติกันจัดกองฮอดขึ้นมาสร้งมอบตำแหน่ง สำเร็จ ยาซา ยาครู ยาท่าน พร้อมด้วยหลาบเงินหลาบคำให้ไป พระสมัยนั้นในอีสานจึงอยู่ในครัทธาของประชาชน เป็นพระของประชาชน หากประพฤติไม่ดีประชาชนก็ไม่สนับสนุน เท่ากับเป็นการลงโทษไปในตัว ฉะนั้นการจะได้เลื่อนชั้นเลื่อนยศแต่ละที จะต้องเป็นผู้ที่พร้อมด้วยคุณสมบัติและมีอายุพรรษาที่เหมาะสม และโดยการเห็นพ้องกันของประชาชนจริง ๆ

4. **กุศโลบายบำรุงศาสนา** ในสมัยก่อนหรือแม้ปัจจุบัน เด็กหนุ่ม ๆ มักจะถือบวชตอนเข้าพรรษา ออกพรรษาแล้วก็ลาสิกขาบทไปหมด หลายวัดเกือบจะเป็นวัดร้างไม่มีพระสงฆ์อยู่เลย

ญาติโยมจะทำบุญแต่ละครั้งต้องไปนิมนต์พระจากวัดต่าง ๆ มา กว่าจะได้ก็ต้องเดินทางกันหลายวัน ทำให้เกิดความยุ่งยากและไม่สะดวก การอดสรงจึงเป็นกุศโลบายผูกมัดพระสงฆ์ให้อยู่เป็นเจ้าวัดไม่ให้สึก เพราะการอดสรงมีกติกายู่ว่า จะสึกได้ก็ต่อเมื่อเวลาได้เวียนมาบรรจบครบรอบวันที่อดสรง บางแห่งมีการปฏิเสธกันมาก จึงไม่ให้ภิกษุรู้ตัวล่วงหน้าใช้นิมนต์ในวันนั้นเลย ผู้ได้รับนิมนต์จึงไม่กล้าปฏิเสธท่ามกลางประชาชนและคณะสงฆ์

อย่างไรก็ดี พอจะมองเห็นแล้วว่า “บุญกองอด” เป็นทั้งพิธีกรรมเป็นทั้งประวัติศาสตร์ เป็นศิลปวัฒนธรรม และท้ายสุดก็เป็นกุศโลบายและวิถีชีวิตของชาวชนบทอีสาน ประเพณีที่มีคุณค่าและสร้างสรรค์อย่างนี้นับวันแต่จะหายไป มีประเพณีปฏิบัติกันอยู่น้อยมาก วันหนึ่งอาจจะสูญหายไป นำที่พวกเราชาวอีสานจะได้ช่วยกันส่งเสริมอนุรักษ์ปรับปรุงใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อผืนแผ่นดินของชาติให้มากที่สุด อย่าให้เสื่อมสลายไป

ผาแต้ม : ภูผาแห่งความตาย

มันเป็นความเชื่อของชาวบ้านกลุ่ม บ้านหนองผือน้อย เขตตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาว่า บนนั้นแนวผายาวขนานไปตามลำน้ำโขง บนเทือกเขาภูพานที่เห็นอยู่ลิบ ๆ ซ่อนลึกอยู่กับราวป่า หุบเขานั้นเป็นดินแดนที่น่าสะพรึงกลัว บนนั้นมีเพิงผา มีหินกลม มีภาพเขียนของมนุษย์โบราณที่เรียกว่า “คนแปดศอก” เขียนด้วยสีแดงเหมือนสีเลือด เล่ากันว่าเป็นแหล่งชุมทรัพย์ที่เต็มไปด้วยอาถรรพ์ เขาเชื่อกันว่าบนนั้นคือ “ภูผาแห่งความตาย”

จากความเชื่อของพื้นบ้าน และจากการศึกษาประมวลข้อมูลต่าง ๆ ของนักโบราณคดี เรื่องภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์บนเพิงผาริมน้ำโขง ทำให้คณะผู้จัดรายการออนซอนอีสาน กำหนดการเดินทางไปเพื่อบันทึกภาพนำมาเสนอให้ประจักษ์แก่สายตาของท่านผู้ชม

ช่วงเช้าของเดือนมิถุนายน เราพบตัวเองที่แพขนานยนต์ข้ามลำน้ำมูล ช่วงปากน้ำที่ไหลลงสู่ลำน้ำโขง

ก่อนหน้านั้นเราได้เดินทางจากจังหวัดขอนแก่น ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมง พักค้างแรมที่จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเก็บข้อมูลและหาแนวคิดจากผู้รู้และจากศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูอุบลราชธานี

เช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้นรถตู้ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ก็เดินทางพร้อมด้วยอุปกรณ์ทำวิดีโอเทปครบครัน มุ่งสู่อำเภอโขงเจียม อำเภอเล็ก ๆ ติดชายแดนไทย-ลาว คามสายน้ำโขงซึ่งอยู่ห่างจากจังหวัดอุบลราชธานีไป 90 กิโลเมตร

การเดินทางข้ามแม่น้ำมูลช่วงนี้จะต้องนำรถยนต์ขึ้นแพขนานยนต์ ทำให้มีบรรยากาศที่แปลกไปอีกแบบหนึ่งของการเดินทางถ่ายทำรายการออนซอนออน

- สายน้ำมูลที่ไหลเอื่อย
- ฟ้าทางทิศตะวันออกยามเช้าที่แสงแดดยังไม่แรงนัก
- ผสมผสานกับแนวเขาสีเขียวสดชื่นแห่งต้นฤดูฝน ทำให้บรรยากาศน่าอภิรมย์ยิ่งนัก

ท่ามกลางเสียงกระดิ่งจากควัวควายฝูงใหญ่ที่เดินทางข้ามแม่น้ำมูลบนแพขนานยนต์ลำเดียวกับพวกเรา เราถามไถ่กันว่า

“ในบรรยากาศอย่างนี้หรือที่จะไปสู่บริเวณที่เรียกขานกันว่าภูผาแห่งความตาย”

ก่อนขึ้นผาแต่้มเราแวะรับผู้นำทาง คุณทอง ปัญญาสู๊ ชาวบ้านกุ่ม อันเป็นหมู่บ้านเชิงเขาหมู่สุดท้าย รวมทั้งเด็กผู้ชายกำลังชนอีก 2-3 คน เดินทางขึ้นไปด้วย โดยมีจุดประสงค์อยู่หลายประการ

ประการที่หนึ่ง ให้เป็นผู้นำทางสู่ผาขาม ผาแต่้ม ผาหมอนน้อย และผาหมอนใหญ่ ในฐานะผู้ค้นเคยท้องที่

ประการที่สอง เพื่อคุยกับเขาเรื่องความเชื่อเรื่อง ภูผาแห่งความตาย

ประการที่สาม ช่วยแบกหามสัมภาระและอุปกรณ์

ประการหลังสุด คือ เราต้องการเพื่อนเดินทาง

ผาแต่้มเป็นหน้าผาสูงชันริมฝั่งน้ำโขง หันหน้าไปสู่ทิศตะวันออกตั้งอยู่ในเขตบ้านกุ่ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม

ป่าสองข้างทางระหว่างรถเดินทางไต่เขาขึ้นสู่เส้นทางบ้านกุ่มผาแต่้มเป็นป่าโปร่ง ด้านขวาเป็นที่ราบเชิงเขา และด้านซ้ายเป็นแนวหิน

เพียงประมาณ 15 นาทีจากหมู่บ้านกุ่ม สิ่งแรกที่เราพบก็คือการสีกกร่อนโดยธรรมชาติ ลม-ฝน ที่มีต่อภูผาหินทราย ทำให้เกิดประติมากรรมที่มีได้สร้างโดยฝีมือมนุษย์ เสาคหินขนาดใหญ่โตมโหฬารเห็นไว้ด้วยแผ่นดินใหญ่ หนา หนัก ตอนบนสุด เราถามกันเองว่าชื่อ “เสาคเฉลียง” และมันควรจะแปลว่าอะไร คำตอบสรุปลงคล้ายกันก็คือเสาคที่ค้ำยันอยู่ระหว่างเฉลียงบ้านกับหลังคาบ้านนะซี

แล้วต่างก็คลายความสนใจที่ต่อเนื่องคำถามเรื่องเสาคเฉลียงเพราะตื่นตากับความงดงามเสียหมด

เดิมทีก่อนจะมีการค้นพบภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์โดยคณะนักโบราณคดีนั้น ชาวบ้านกุ่ม บ้านหนองผือน้อย และบ้านใกล้เคียง ต่างก็ทราบมาก่อนแล้วว่า มีภาพเขียนสี แต่ก็มีน้อยคนที่เดินทางเข้าไปเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่าผาแต้มเป็นเขตต้องห้าม เป็นผาแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เป็นผาแห่งความตาย ใครล่วงล้ำเข้าไปมักมีอันเป็นไป ในระยะแรกที่มีคณะสำรวจเดินทางไปสำรวจและภายหลังได้เดินทางกลับไปแล้ว ปรากฏว่ามีชาวบ้านกุ่มถึงแก่ความตายด้วยโรคปัจจุบันทันด่วนผิดปกติถึง 3 รายต่อเนื่องกัน

การค้นพบผาแต้ม และได้นำเสนอสู่สายตาของประชาชนทั่วไปเริ่มเมื่อเดือนพฤษภาคม 2524 โดยคณะอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร

ต่อมาอีกเพียงเดือนเดียว คณะสำรวจทางวิชาการชุดแรกจากกรมศิลปากรก็เดินทางไปสำรวจ คัดลอกและถ่ายภาพเพื่อนำไปศึกษารายละเอียด

ทางช่วงนี้เริ่มไต่สูงชันขึ้นไปเรื่อย ๆ บางช่วงบางตอนขรุขระเนื่องจากแนวถนนทั้งหมดเป็นลานหิน

สมัยแรกซึ่งเป็นสมัยบุกเบิกในระยะปี 2524 นั้น การเดินทางต้องอาศัยยานพาหนะที่ กำลังเครื่องยนต์สูง และสภาพแข็งแรงทนพอสำหรับเดินทางไปถึงช่วงนั้น จากนั้นจึงขนส่งสัมภาระเดินทางด้วยเท้าไปตามไหล่เขาอีกนับเป็นชั่วโมง ก่อนจะขึ้นสู่ยอดสูงของเพิงผา ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของเทือกภูพานด้วยเช่นกัน

ที่เห็นอยู่ไกล ๆ ในภาพตอนนี้คือ แนวสูงสุดของเทือกภูพานจุดหมายที่เราจะเดินทางไปถึงบนนั้นเป็นลานหินกว้างลาดชันจากทิศตะวันตกสูงชันไปเรื่อย ๆ ทางทิศตะวันออก และเมื่อสุดก็จะหักลงเป็นหน้าผาสูงชัน สูงจนน่ากลัว เมื่อมองสู่พื้นราบต่ำลงไปจะเห็นแนวคันทาเบื้องล่างเล็กน้อย เหมือนตารางหมากรุก ลมพัดแรงจัด และไกลไปกว่านั้นก็จะเห็นลำน้ำโขงทอดยาวขวาง และลึบ ๆ สุดสายตาคือดินแดนของประเทศลาว เหมือนความแตกต่าง รวมถึงการต่อเนื่องได้อีกมากมายเหลือคณานับ

แล้วคณะผลิตรายการออนซอนอีสานก็มาถึงจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางโดยยานพาหนะ เพื่อจะเริ่มต้นเดินเท้าต่อลงสู่เพิงผาเบื้องล่างเพื่อให้ได้เห็นและสัมผัสสิ่งที่ชาวบ้านเรียกกันว่า

“ผาแห่งความตาย”

เนื่องจากหน้าผาที่เป็นแหล่งภาพเขียนสีนี้มีบริเวณกว้างมากเกินกว่าจะถ่ายภาพได้ครอบคลุม และบริเวณผาด้านทิศตะวันออกก็สูงชันจึงนำภาพแผนที่มาแสดงให้เห็นจุดที่ตั้งของผาต่าง ๆ

การมองแผนที่นี้ มองจากฝั่งประเทศลาวย้อนกลับมาสู่แนวผาฝั่งไท จะเห็นผาขามทางด้านซ้ายสุด เป็นผาแรกที่เดินทางถึงก่อน ถัดไปเป็นผาแต้มที่อุดมด้วยภาพเขียนสี จากนั้นเป็นผาหมอนน้อยและผาหมอนใหญ่

จากหน้าผาสูงสุดจะต้องเดินทางสู่เพิงผาใต้ชะง่อนต่ำลงไปทางอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จัดทำบันไดให้ความสะดวก ไม่ต้องปีนป่ายเหมือนเมื่อสมัยก่อน

ผาแรกที่พบเห็นคือ “ผาขาม” ผานี้มีความยาวประมาณ 200 เมตร มีทางเดินแคบ ๆ ใต้เงื้อมผาไปตลอดจนสุดหน้าผาอีกด้านหนึ่ง

บนผนังใต้เงื้อมผาซึ่งสูงชันประมาณ 20 เมตรนั้น มีร่องรอยว่ามีภาพที่ไม่สามารถกำหนดรูปทรงได้ชัด เพราะเป็นส่วนที่เหลือจากผนังหินซึ่งถล่มหลายลงมา

มีป้ายของแขวงการศึกษาอำนาจเจริญเตือนใจนักท่องเที่ยว เขียนไว้ว่า “โปรดช่วยกันอนุรักษ์ศิลปะที่เก่าแก่และล้ำค่า”

ถัดจากผาขามก็จะเป็นทางเดินเลาะตามไหล่เขา ทางเดินไม่เรียบเหมือนช่วงผาขามที่ผ่านมา

ที่นี่เราได้พบว่ามันไม่ใช่ภูผาแห่งความตายไปเสียทั้งหมด หากตรงนี้เหมือนอยู่อีกโลกหนึ่ง เป็นอุทยานธรรมชาติที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของภาคอีสาน

มองสูงขึ้นไป สายน้ำที่พร่มพร่างเกิดจากน้ำซึมน้ำซับ ไหลจากชะง่อนลงกระทบโขดหิน และเส้นทางเดิน จนบริเวณนั้นชุ่มชื้นอยู่ตลอดปี ตะไคร่น้ำจับเขียวเต็มไปหมด น้ำใสเย็นฉ่ำ พวกเราทุกคนหยุดมองเพื่อประทับใจความงามของเส้นทางช่วงนี้ไว้ในความรู้สึก

ที่นี้ผาแต้มแห่งนี้ไม่เพียงมีความงดงามของหินผาสีเทา สายน้ำตกจากชะง่อนเพิงผา แต่ยังมีดอกไม้ป่านานาพันธุ์อีกด้วย

บางดอกสีเหลืองจัด / บางดอกบ่งถึงสภาพไม้พันธุ์อวบน้ำเฉพาะเขตป่าแพ็ก

คณะจัดทำรายการบางส่วนเดินทางถึงส่วนที่เป็นผาแต้มล่วงหน้าไปแล้ว ทุกคนไม่มีโอกาสพินิจพิจารณากับรายละเอียดของภาพเขียนสีบนผาหินทรายได้มากนัก พลังก็กุกักจ่อจัดเครื่องมือเครื่องมือบันทึกภาพทุกภาพ เพื่อเก็บข้อมูลให้ละเอียดยิบที่สุดที่จะทำได้

จุดนี้เป็นจุดที่มีภาพเขียนสีสมบูรณ์ที่สุดเหมาะมากกว่าผาอื่นทั้งหมด

นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ภาพเขียนสีเหล่านี้เขียนโดยมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยเมื่อสามพันปีล่วงมาแล้ว มนุษย์สมัยที่ยังอาศัยอยู่ตามถ้ำ ตามเพิงผา อาศัยการล่าสัตว์ป่าเพื่อยังชีพ อาจจะมีการเริ่มเพาะปลูกพืช เช่น ข้าวแล้วก็ได้

ภาพที่ปรากฏได้ภาพข้างล่าง ปลาขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าจะเป็นปลาบึก ภาพเครื่องมือจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่าตุ้ม ซึ่งมักมีใช้อยู่ในบริเวณดังกล่าว ภาพมือ และสัตว์ต่าง ๆ คู่อลายกับฝูงสุนัข

สีที่เขียนทั้งหมดเป็นสีแดง ทำจากวัสดุเดียวกับบ้านเชียงที่เขียนลงบนภาพขณะลายเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ บางภาพเป็นสีเหลืองและดำ แต่ก็มีอยู่ไม่มากนัก

นักโบราณคดีได้ลอกภาพจากผนังถ้ำออกมาให้เห็นชัดเจน โดยเริ่มจากซ้ายสุด คือ ภาพข้าง ปลาบึก เครื่องมือจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ตุ้ม มีลักษณะคล้ายข้องใส่ปลา แต่ใหญ่กว่ามาก จะเห็นภาพมืออยู่ทั่วไป ภาพมือมีสองลักษณะ อย่างหนึ่งใช้วิธีจุ่มมือลงในน้ำสีแล้วประทับบนฝาผนัง กับอีกอย่างหนึ่งวางมือทาบนผนังแล้วใช้สีพ่น เมื่อยกมือออกก็จะเกิดรอยรูปมือ

การพ่นนี้ได้รับการสันนิษฐานว่าคงจะใช้หลอดซึ่งได้จากต้นพืชบางชนิดดูดสีแล้วเป่าพ่นให้เป็นละออง ภาพมือทั้งหมดที่พบมีปริมาณ 200 ภาพ

ภาพปลาขนาดใหญ่ที่สันนิษฐานว่าเป็นปลาบึกนี้ เนื่องจากฝาแต้มตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแหล่งเดียวที่มีปลาน้ำจืดขนาดใหญ่เช่นนี้จึงไม่น่าจะคลาดเคลื่อนเป็นอื่นไป และจากการสนทนากับ นายทอง ปัญญาสู์ ชาวบ้านกุ่ม ผู้เป็นมัคคุเทศก์ ก็ได้รับการบอกเล่าว่าที่หลังเขา ลูกที่อยู่ฝั่งลาวโน้นมีเงินปลาบึกอยู่ ในอดีตคนจับได้หลายครั้ง

ภาพที่พบบนฝาหมอนน้อยนี้เป็นภาพสัญลักษณ์ภาพคนกำลังล่าสัตว์ โดยถือธนูหรือหน้าไม้ ภาพวัว ภาพมือ ภาพสัตว์ป่าคล้ายกวาง ภาพป่าหญ้า หรืออาจจะเป็นต้นข้าว ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นก็อธิบายได้ว่าเมื่อสมัยนั้นคนกลุ่มนี้ปลูกข้าวกินเป็นอาหารกันแล้ว

จากฝาหมอนน้อยต้องไต่บันไดชันสูงขึ้นไปอีก และบนนี้คือ ฝาหมอนใหญ่ มีภาพเขียนสีไม่สู้มากนัก ที่ชัดเจนน่าสนใจก็คือ

ภาพสัญลักษณ์หรือลวดลายเรขาคณิตที่ไม่ทราบว่าจะหมายถึงอะไร

ภาพผู้หญิงนั่งกระโปรง

จากเรื่องราวทั้งหมดที่ผ่านสายตาท่านมาแล้ว ภูเขาแห่งความตายเป็นภาพพจน์ที่อยู่ในความรู้สึกของผู้คนแถบนี้ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็คือ แนวทางสันนิษฐานของนักโบราณคดีที่น่าจะเชื่อมโยงกันได้กับการใช้สีแดงในการเขียนภาพ ที่มักจะพบว่าในสมัยก่อนประวัติศาสตร์นั้นสีแดงมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมแห่งความตาย สัมพันธ์กับประเพณีการโรยฝุ่นแดงและก้อนดิน สีแดงในหลุมฝังศพสอดคล้องกับสีแดงที่ใช้เขียนบนภาชนะดินเผาในหลุมศพของคนก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อุดรธานี

อย่างไรก็ตาม เมื่อผสมผสานกับลักษณะทางธรรมชาติของบริเวณผาแต้มอันมีบรรยากาศของความน่าสะพรึงกลัว ลึกลับ และดูวังเวงแล้วความเชื่อของชาวบ้านก็ไม่น่าจะไร้เหตุผลเสียสิ้นเชิงเลยทีเดียว

หลังจากมีการค้นพบว่าในประเทศไทยเรานี่เป็นที่อยู่ของสังคมมนุษย์ตั้งแต่เมื่อ 5 แสนปีมาแล้ว และพบหลักฐานความต่อเนื่องของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมา จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ คือ ประมาณสองพันถึงหนึ่งพันห้าร้อยปีมาแล้วนั้น

ความคิดที่ว่าคนไทยมาจากไหน ในหลาย ๆ ทฤษฎีจนกระทั่งถึงทฤษฎีดังกล่าวคือเรื่องราวของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่ฝากผลงานไว้บนผาแต้ม “ภูผาแห่งความตาย” ภูผาแห่งนี้เอง

จากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเราได้พบว่า อาจารย์พิชัย ศรีฟูไฟ แห่งวิทยาลัยครูอุบลราชธานี ได้เขียนบทความเกี่ยวกับผาแต้มไว้ดังนี้

“อุบลราชธานีเป็นดินแดนที่ได้ชื่อว่าเป็น **“เมืองปราชณู”** เมืองซึ่งเปรียบดุนครหลวงของอีสานในสมัยก่อน เป็นศูนย์กลางศิลปวิทยา เป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญต่าง ๆ ของอีสาน ไม่ว่าจะเป็นการศาสนา การปกครอง การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม หรือด้านอื่น ๆ ก็ตาม ในด้านศิลปวัฒนธรรมนั้น อุบลราชธานีมี **“ผาแต้ม ภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์”** ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอโขงเจียม อำเภอหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี

อำเภอโขงเจียม

อำเภอโขงเจียมตั้งอยู่ชายแดนตะวันออกสุดของประเทศ ระยะทางห่างจากจังหวัดอุบลราชธานีประมาณ 90 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 911 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 6 ตำบล 51 หมู่บ้าน มีโรงเรียนประถมศึกษา 36 โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 โรงเรียนวัด 21 วัด สำนักสงฆ์ 16 แห่ง มี **“แม่น้ำมูล”** และ **“แม่น้ำโขง”** ไหลผ่านและมาบรรจบกันที่อำเภอโขงเจียม ทำให้เกิดทิวทัศน์สวยงาม คณะถ่ายทำภาพยนตร์ได้ไปถ่ายทำภาพยนตร์ที่อำเภอโขงเจียมหลายต่อหลายเรื่อง กล่าวได้ว่า **“แม่น้ำมูล”** และ **“แม่น้ำโขง”** คือ เส้นชีวิตของชาวโขงเจียม

ผาแต้มเป็นหน้าผาสูงชันริมแม่น้ำโขง ตั้งอยู่ในเขตของบ้านกุ่ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

คณะสำรวจผาแต้ม

ผาแต้ม ภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์ ชาวบ้านกุ่ม บ้านหนองผือน้อย และบ้านใกล้เคียง ต่างก็ทราบมาก่อนแล้วว่า มีภาพเขียนแต่ก็มีน้อยคนที่เดินทางเข้าไปเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่า ผาแต้มเป็นเขตต้องห้าม เป็นผาแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เป็นผาแห่งความตาย ใครล่วงล้ำเข้าไปมักจะมีอันเป็นไป ในระยะแรกที่มีคณะสำรวจเดินทางไปสำรวจ และภายหลังได้เดินทางกลับไปแลปรากฏว่ามีชาวบ้านกุ่มถึงแก่กรรมด้วยโรคปัจจุบันทันด่วนผิดปกติถึง 3 ราย ในช่วงเวลาต่อเนื่องกัน ทำให้ชาวบ้านกุ่มไม่สบายใจ คิดว่าคงเป็นการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งผาแต้ม ซึ่งเรื่องนี้เป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่เรื่องราวของผาแต้มมาก นายอดิศร จรลี ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอโขงเจียม ครูและผู้ใหญ่บ้าน ได้ช่วยกันชี้แจงจนประชาชนพอใจและยินยอมให้ความร่วมมือช่วยกันสร้างสะพานตัดถนน จนสามารถเข้าไปถึงผาแต้มได้สะดวก

เรื่องราวของผาแต้มเปิดเผยครั้งแรกเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2524 โดยอาจารย์มาลินี คัมภีร์ยานนท์ อาจารย์พรชัย สุจิตต์ อาจารย์พุดม วีระประเสริฐ อาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม และคณะนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร

ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2524 คณะสำรวจทางวิชาการชุดแรกนำโดยอาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์ นายอดิศร จรลี และคณะจากกรมศิลปากร รวม 7 คน ได้เดินทางไปสำรวจ คัดลอก และถ่ายภาพเพื่อไปศึกษารายละเอียด

การเดินทางไปผาแต้ม

สมัยแรกซึ่งเป็นสมัยบุกเบิกนั้น (พ.ศ. - ก.ศ. 2524) การเดินทางไปผาแต้มต้องใช้รถแลนด์โรเวอร์ไปตามทางเกวียน และต้องเดินทางด้วยเท้าไปตามไหล่เขาอีกหลายกิโลเมตรกว่าจะถึง เมื่อไปถึงแล้วจะต้องปีนหน้าผาลงไปอีกประมาณ 300 เมตร

ปัจจุบันการเดินทางไปผาแต้มสะดวกมาก ถ้าเริ่มต้นจากจังหวัดอุบลราชธานี ผ่านอำเภอพิบูลมังสาหารไปตามถนนที่จะไปช่องเม็กแต่ยังไม่ถึงช่องเม็ก จะมีถนนเลี้ยวซ้ายอำเภอโขงเจียม เราจะต้องข้ามแพซึ่งมีบริการตลอดเวลา อัตราค่าข้ามแพถ้าเป็นรถบัส 60 บาท ต่อเที่ยว รถตู้ รถแลนด์ รถกระบะ 30 บาท เมื่อไปถึงอำเภอโขงเจียม - เขมราฐ เดินทางไปประมาณ 3 กิโลเมตร จะถึงด่านตรวจ จากนั้นจะมีทางขวามือ เป็นทางเข้าบ้านหนองผือน้อย ผ่านสะพานคอนกรีตเดินทางไปอีกประมาณ 4 กม. จะถึงบ้านหนองผือน้อย เลี้ยวซ้ายเดินทางต่อไปอีกจนถึงลานหินบนหน้าผา ข้ามถนนก็จะสิ้นสุดระยะทางจากบ้านหนองผือน้อยไปถึงผาแต้ม ประมาณ 4 กิโลเมตร

ลักษณะของผาแต้ม

ผา : น. หินที่เขา เช่น หินผา เนินผา ผาลาด (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 549)

แต่้ม : ก. เอาสี่หรือสิ่งหนึ่งแต่ละ ๆ ให้เป็นจุด เช่น แต่้มสี่ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 357)

ข้างบน คือ ความหมายตามพจนานุกรม ถ้ารวมกันก็หมายถึง การแต่้มสี่ที่หินผาหรือ เนินผา หรือผาลาด

คำว่า “**ผาแต่้ม**” ใครเป็นคนตั้งชื่อ ยังไม่มีหลักฐานยืนยัน

ภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์มี 3 แห่ง คือ ผาขาม ผาแต่้ม และผาหมอน การที่จะไปชมผาแต่้มนั้นจะต้องเดินลงจากลานหินไปตามหน้าผาที่สูงชันประมาณ 30 กว่าเมตร เมื่อก่อนทางเดินลำบากมาก แต่ปัจจุบันได้ทำทางเดินใหม่จึงสะดวกต่อการเดิน

ระยะทางจากลานหินถึงผาแต่้มประมาณ 2 กิโลเมตร 500 เมตรแรกจะพบ “**ผาขาม**” ซึ่งมีร่องรอยว่าเคยมีการเขียนภาพมาก่อน แต่ผนังหินได้ถล่มลงมา ภาพเขียนที่เห็นจึงเห็นไม่ชัด เดินทางต่อไปอีกจึงจะถึง “**ผาแต่้ม**”

ผาแต่้มเป็นหน้าผาขนาดใหญ่มีภาพเขียนเรียงรายได้ตามความยาวของหน้าผาประมาณ 200 เมตร ภาพเขียนที่ผาแต่้มแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ

1. **ภาพคน** มี 2 ลักษณะ คือ เป็นแบบโครงกระดูก ที่เป็นเส้นเดี่ยวและแบบระบายสีเต็ม ภาพส่วนมากจะไม่มีขาและแขน แต่มีภาพหนึ่งมีทั้งขาและแขน มือใดมือหนึ่งถือวัตถุเหมือนเคียว ภาพอีกกลุ่มหนึ่งแสดงให้เห็นเหมือนกลุ่มคน โดยมีจุดกลม ๆ 30 กว่าจุดเรียงกันเป็นแถว อาจารย์พรชัย สุจิตต์ สันนิษฐานว่าจุดกลม ๆ นี้อาจเป็นหัวคน ภาพแต่ละจุดมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 ซม. ภาพนี้อาจแสดงให้เห็นเป็นกระบวนหรือกลุ่มคนที่ทำอะไรกันอย่างหนึ่ง และระหว่างจุดที่เป็นแถว ๆ มีภาพเหมือนตัวอะไรอยู่ภาพหนึ่ง ซึ่งอาจแสดงถึงการล่าสัตว์ หรือกิจการในการทำอะไรกันก็ได้บางจุดแสดงให้เห็นเป็นรูปหัวที่มีตัว ขา และแขน ที่อยู่ในท่ากำลังวิ่ง

2. **ภาพมือคน** ภาพมือคนมีมากกว่า 200 ภาพ แยกเป็นหลายลักษณะ มีทั้งการพนสีแดงไปบนมือที่วางทาบไว้ และวิธีนำสีทาบนฝ่ามือแล้วนำไปแปะ ๆ เอาไว้ ซึ่งภาพมือประเภทนี้มีมากที่สุด มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

3. **ภาพสัตว์** ภาพขนาดใหญ่ที่สุด ภาพช้าง และภาพปลาบึก ภาพช้างมีความสูง 2 เมตรเศษ ภาพปลาบึกมีความยาวเกือบ 3 เมตร นอกจากนี้ยังมีภาพสัตว์ขนาดเล็ก เช่น กวาง สุนัข วัว หมู มีภาพสัตว์ปีก และสัตว์ 2 เท้า อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ดูไม่ออกว่าเป็นภาพสัตว์อะไร เข้าใจว่าสัตว์เหล่านี้คงมีมากในผาแต่้มสมัยนั้น

4. ภาพลวดลายเรขาคณิต เช่น ภาพลายเส้น บางภาพมีความเป็นระเบียบอยู่มาก มีภาพลายเส้นคล้ายคลื่นน้ำทะเล ภาพลายรูสี่เหลี่ยมต่อเนื่อง

5. ภาพลายต่าง ๆ มีลักษณะไม่แน่นอนว่าเป็นภาพอะไร แต่ผู้ดูจะจินตนาการเอาเอง

บทสรุป

ผาแต้มเป็นภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุไม่น้อยกว่า 3,000 – 4,000 ปี ตั้งอยู่ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีคุณค่าทางด้านศิลปะและประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง ผู้เขียนได้เดินทางไปชมมาแล้วหลายต่อหลายครั้ง รู้สึกเป็นห่วงว่าในระยะหลังนี้มีผู้ชมบางคนได้แต้มสีบริเวณภาพสีผาแต้ม ซึ่งเป็นการทำลายภาพโบราณอย่างน่าเสียดายที่สุด ผู้เขียนจึงใคร่ขอวิงวอนท่านที่จะไปเที่ยวชมผาแต้ม ได้โปรดช่วยกันรักษาภาพสียุคก่อนประวัติศาสตร์แห่งนี้ด้วยเถิด

การหล่อทองเหลืองที่ปะอาว

ได้ทราบข่าวมาเป็นเวลานานแล้วว่า ที่บ้านปะอาว ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นแหล่งหล่อทองเหลืองจำพวกกระดิ่ง ลูกกระพรวน หมากขิก หมากหวิน เต้าปูน และโปงแขวนคอสัตว์ต่าง ๆ แต่ยังไม่มีโอกาสได้พบเห็นสักครั้ง เมื่อมีโอกาสไปถ่ายทำรายการที่ผาแต้ม จึงได้แวะเข้าไปดู และได้เห็นด้วยตาตนเอง คราวนี้ออนซอนอีสานจึงชวนท่านไปรู้จักกับการหล่อทองเหลืองโดยใช้กรรมวิธีแบบดั้งเดิม ที่ถ่ายทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ

บ้านปะอาวเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กแต่เก่าแก่ ประชาชนทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่มีส่วนหนึ่ง 5-6 ครอบครัวซึ่งเป็นญาติ ๆ กันประกอบอาชีพการหล่อทองเหลืองเป็นวัสดุของใช้ต่าง ๆ ส่งตลาดอยู่เป็นประจำ นับว่าเป็น อาชีพรองจากการทำนาได้เป็นอย่างดี สิ่งที่ทำให้พวกเราแปลกใจและที่มากก็คือ การหล่อทองเหลืองแบบดั้งเดิมนี้ยังมีคนสืบทอดกันอยู่ เมื่อย้อนอดีตไปเป็นหลายร้อยปีทีเดียว

วิธีการหล่อทองเหลืองของชาวบ้านปะอาวมีขบวนการที่น่าสนใจ ดังนี้

- นำดิน (ดินโพน) มาผสมกับขี้วัว ไม่ใช่ขี้ควาย ผสมในครกแล้วตำให้เข้ากันอย่างสนิท
- นำมาปั้นพิมพ์รูปที่ต้องการ
- กลึงพิมพ์ด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน

- นำพิมพ์มาพันด้วยขี้ผึ้ง ซึ่งได้มาจากการผสมชันกับขี้ผึ้งและนำไปอัดในกระบอกไม้ไผ่ แล้วรีดออกมาเป็นเส้นเรียกว่าเส้นผึ้ง วิธีการรีดขี้ผึ้งเรียกว่า “แตกผึ้ง” แล้วใช้มือดึงเส้นขี้ผึ้งนั้นเหมือนดึงเส้นด้ายเรียกว่า “สาวผึ้ง” แล้วจะได้เส้นขี้ผึ้งเต็มกระดั่ง นำเส้นผึ้งเหล่านี้ไปพันรอบพิมพ์ดินที่กลึงและตากแห้งแล้ว

- นำแบบพิมพ์ขี้ผึ้งนี้ไปกลึงเรียกอีกครั้งหนึ่ง
- ใช้ดินเพชร (ดินละเอียด) มาหุ้มแม่พิมพ์ขี้ผึ้งอีกทีหนึ่งแล้วนำดินเหนียวผสมเกลบมาหุ้มอีกเป็นรอบสุดท้ายแล้วนำไปตากแดดให้แห้งสนิทประมาณ 2 วัน
- นำแม่พิมพ์ไปเผาด้วยฟืนประมาณ 1 หรือ 1 1/2 ชม. ให้ขี้ผึ้งที่พันไว้ละลาย ออกกลายเป็นเถ้า หรือแม่พิมพ์ที่พร้อมจะเททองเหลือง
- เททองที่หลอมเหลวแล้วลงในเถ้า รอให้เย็น แล้วทุบดินด้านนอกออก จะเห็นเป็นรูปเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามที่ได้ปั้นหุ่นเอาไว้ เช่น
กระดั่ง บอกรุ่น ครกหมาก
 บักหวินบักหิง

การหล่อบักหิง (ลูกกระพรวน) นั้นมีขั้นตอนที่ละเอียดไปกว่าการหล่อกระดั่ง เพราะเป็นของเล็ก จึงเห็นได้ว่าเขาเริ่มจาก

- ขี้ผึ้งปั้นกริ่ง (ลูกหมากหิง) ใช้ไม้เสียบลูกไว้ จะปรากฏเหมือนหัวไม้ขีดไฟ
- นำดินเหนียวมาหุ้มไว้ แล้วอัดเข้าแม่พิมพ์
- ตากแดดให้แห้ง
- มือเลาะขอบดินออกให้เกลี้ยง แล้วนำขี้ผึ้งมาพันรอบให้เป็นลวดลาย
- ทำหูและทำขนาน
- นำดินเหนียวมาห่อหุ้มอีกครั้งหนึ่ง
- นำไปตีรวมกันให้เป็นชุด แล้วใช้ดินเหนียวหุ้มทำเป็นพวง
- นำไปตากแดดให้แห้งแล้วนำไปเผาให้ขี้ผึ้งข้างในละลายออก
- แล้วนำทองเหลืองที่หลอมแล้วเทลง พอแม่พิมพ์เย็นก็จะกะเทาะออกมาดู จะเห็นเป็นลูกกระพรวนทั้งชุด

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่และแม่ช่างผู้ทำสิ่งของเหล่านี้ ได้รับคำตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ได้ทำกันมานานแล้วตั้งแต่พ่อแม่ คนที่ทำงานมากก็เป็นลูกหลานหรือญาติกัน คนอื่นเขาก็ไม่นิยมทำ เพราะมันเสียเวลามาก ทองก็หายากไม่เหมือนสมัยหลังสงคราม

สำหรับตลาดนับว่าดีมาก เพราะของที่ทำแล้วจะไม่มีค้างไว้เลยจะมีพ่อค้าใจตลาด เมืองอุบลราชธานีมารับไปจนหมดสิ้น การจำหน่ายในหมู่บ้านก็ไม่แพง และมักจะไม่มีการมาซื้อ นอกจากพวกแขกท่องเที่ยวที่สนใจของแบบนี้ นาน ๆ จะเข้ามาดูสักครั้งหนึ่ง

การหล่อทองเหลืองของหมู่บ้านปะอ่าว อาจจะไม่ตื่นตาตื่นใจสำหรับชาวบ้านที่เห็นเขาทำกันอยู่ทุก ๆ วัน แต่ถ้าหากเรามองให้ลึกเข้าไปเราจะพบว่าการหล่อทองเหลืองนี้มีความคิดและกระบวนการเป็นประวัติศาสตร์อย่างมาก

เราย้อนไปดูการใช้สำริดของคนบ้านเชียงเมื่อ 3,000 – 4,000 ปี มาแล้ว ไม่ว่าจะเป็ ก้าโล เครื่องประดับ อาวุธ ก็เป็ห็นความฉลาดของมนุษย์ที่สามารถหลอมวัสดุตั้งกล่าวให้เป็ นอุปกรณ์ที่ต้องการได้ การหล่อของคนบ้านเชียงก็น่าจะใช้วิธีการแบบเดียวกันนี้ ถ้าหากการ สันนิษฐานนี้เป็นจริงก็มีใช่เขาดอกหรือ (ชาวบ้านปะอ่าว) ที่สืบทอดเจตนารมณ์และรักษามรดก วัฒนธรรมการหล่อสำริดจากอดีตบ้านเชียง ให้เราได้มีโอกาสได้พบเห็นในปัจจุบันนี้

ภาคีสถานวันนี้

เหือคากัง เกวียนเห็นเกวียนแก
บาดฮ่าน้ำแกงขึ้น เหือสิให้แกเกวียน

หมอเหยา : ผู้ไท

ห้องฟ้าสีคราม ยามอาทิตย์ใกล้อัสดง
พฤษภาแตกกิ่งชูช่ออรุณ
จากดอยสูง
ย่อนสายต้าย้อนกลับสู่เบื้องล่าง
เห็นทิวเขาทอดตัวโค้งรอบบริเวณ
ดูกำแพงนครในจินตนาการ
บ้านเมืองที่ซุกตัวอยู่ในอ้อมอกแห่งขุนเขา
เรียกขานกันว่า “เขาวง”
แผ่นดินที่สั่งสมมรดกวัฒนธรรม
ของพี่น้องชาว “ผู้ไท” มานับเป็นร้อย ๆ ปี
“ออนซอนอีสาน” ดันดันมาถึงแล้วในวันนี้

ชาวผู้ไทในชั้นเดิมนับถือผีบิดามารดา เรียกว่า “ผีด้าม” หรือ “ผีดำ” ว่ามีอำนาจในการดูแลคุ้มครองลูกหลาน เมื่อทำอะไรบางอย่างผิดผี เช่น

- ชายไปจับมือถือแขนหญิงสาว
- ลูกสะใภ้เดินลงบันได
- มีคนเคาะเสาเรือน
- คนในบ้านไปเรียนอาคมไม่บอกผี

จะทำให้ผิดผี จะเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย จะให้หายต้องไปเชิญ “หมอเหยา” คือ หมอลำเชิญผีมาทำพิธีเชิญผี คือ พิธี “เหยา”

หมอเหยาจะเริ่มพิธี มีการไหว้คารวะ โดยเฉพาะคารวะพระรัตนตรัย แล้วจึงทำพิธีเชิญผีด้วยขันซ์ 5

ก่อนจะทำพิธีหมอเหยาจะส่งขันดอกไม้ (ขันซ์ 5) ให้แก่ผู้มาร่วมพิธี ซึ่งส่วนมากเป็นหญิงสูงอายุให้ครบกันทุกคน

หมอแค้นก็จะเป่าแค้น และคนตรีอื่น ๆ ก็บรรเลง เมื่อดนตรีแรงเสียงพิธีกรรมก็จะเริ่มขึ้น หมอเหยาจะลำเชิญผีเป็นภาษาผู้ไท จนกระทั่งถึงคำว่า “เชิญแจ่มเจ้ามาเข้าสู่อีนางเต้อ” แล้วผีก็จะเข้าทรงหมอเหยา ซึ่งอาจเป็นผีผู้ชายหรือหญิงก็ได้ ถ้าเป็นชายหมอเหยาจะตีหม้อ ถ้าเป็นหญิงจะตีมน้ำดอกไม้วานนี้ผู้เข้าสิงหมอเหยาคือ “นางมณฑา” หมอจึงกินน้ำดอกไม้วานนี้ เมื่อผีเข้าสิงแล้วผู้คนภายนอกจะเข้าไปพูดคุยสนทนาก็ได้ แต่ถ้าพูดไม่ถูกใจหมอเหยาที่ถือว่าวิญญาณหรือผีสิงอยู่นั้นจะโกรธและแสดงดุร้ายไม่กลัวใครเลย ถ้ามีใครไปบอกว่าคำพูดที่พูดนั้นเท็จ หมอเหยาจะยืนยันทันที โดยอ้างเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นพยาน บริวารจะยื่นเกล้าให้กินหรือเพียงดมก็ได้ เป็นประเพณี ซึ่งถือว่าเป็นมงคลแก่ผู้มาร่วมงาน เมื่อผีลงมาสิงแล้ว ก็จะทำพิธีเวียนเทียน ฟ้อนเป็นวงกลม ถ้าพิธียังไม่เสร็จ จะไม่ยอมทำนายดูโชคชะตาให้ใครเลย หมอเหยาจะออกรำนำหน้าโดยมือถือดาบ แสดงถึงภาวะแห่งอำนาจ รำเสร็จก็จะจุ่มเทียนไว้ในถังน้ำ ถือเป็นหม้อน้ำมนต์เสร็จธุระแล้วจึงจะมีการทนายโชคชะตาให้ผู้เป็นแขก ในกรณีผู้ป่วยก็จะทำอย่างเดียวกัน หรือหมอใช้ดอกไม้มาดม แล้วทนายตามกลิ่นดอกไม้ที่พร้อมทั้งบอกทางแก้ไขไว้เสร็จแล้วหมอกลับมาใส่ผ้าใหม่เข้าร่วมวงฟ้อน

เกี่ยวกับคำว่า ภูไท – ผู้ไท/ปู่ไท ปู่ไถ่ มีคนให้ทรรศนะไว้แตกต่างกันไม่ยุติ

- ความคิดเดิมเชื่อว่า “ภูไท” หมายถึง “ไทยภูเขา” ซึ่งจริง ๆ แล้ว คนพวกนี้มีได้อยู่บนดอย แต่อยู่พื้นราบเหมือนคนไทยทั่วไปไม่น่าจะถูกที่ใช้ ภูไท

- คนจำนวนมากใช้คำว่า “ผู้ไท” ซึ่งแปลว่า “คนไท” นั่นเอง

- อีกมิติหนึ่งซึ่งเป็นความคิดที่ได้มาจากการบอกเล่าของชาวผู้ไทก็คือ คำว่า “ผู้ไท” หมายความว่า ชาวไทยดั้งเดิม ซึ่งอาจเพี้ยนมาจากคำว่า “ปู่ไท” ซึ่งหมายถึง พระเจ้าสุริยชัยได้เอากันหาซาสีจากซุก ในการนี้ชาวผู้ไทก็เป็นญาติ ๆทางพระเวสสันดร
ความคิดสุดท้ายนี้ขอเปิดไว้สำหรับผู้ศึกษาจะได้ศึกษาต่อไป

ประวัติย่อของชาวผู้ไท

ชาวผู้ไทตั้งรกรากอยู่ที่สิบสองจุไทย โดยมีกันอยู่ 2 พวกคือ

1. ผู้ไทดำ : มีเมืองแกลง (เดียนเบียนฟู) เป็นเมืองสำคัญปัจจุบันอยู่ในความครอบครองของญวน
2. ผู้ไทขาว : มีเมืองไลเป็นเมืองหลัก เมื่อปี 2431 ได้มีการเรียบเรียงพงศาวดารเมืองไล จึงเรียกเมืองไลว่า “สิบสองจุไทย”

สภาพบ้านเมืองชาวผู้ไทสมัยอยู่ที่สิบสองจุไทยนี้ ได้มีบันทึกไว้ในพงศาวดารเมืองไลว่าเป็นเมืองที่ไม่อุดมสมบูรณ์ และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีสมัยเป็นหมื่นไวยวรนาถ ได้ยกกองทัพไทยไปปราบพวกฮ่อในสิบสองจุไทย พ.ศ. 2428 ก็ได้เคยบันทึกสภาพบ้านเมืองไว้ว่า

“เดือน 7-8-9 ความไข้จะมีมากขึ้น

ผมหงอกไม่มีในหมู่บ้าน เพราะตาย

คนป่วยส่วนมากตาย เพราะขาดหยูกยา”

ชาวผู้ไทที่อยู่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนู (เมืองแกลง) ไม่พอใจเจ้าเมือง ท้าวท่าจึงได้เกลี้ยกล่อมชาวผู้ไทหนีไปขึ้นกับเจ้าอนุรุทธกุมาร ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ เมื่อเจ้าเมืองเวียงจันทน์ทราบว่าพวกผู้ไททำไร่ ปลูกข้าวทำสวน แต่ทำนาไม่เป็น จึงได้ให้ไปอยู่เมืองวังที่ขึ้นอยู่กับเวียงจันทน์

ภายหลังเมื่อกรุงเวียงจันทน์ขึ้นกับไทย พวกผู้ไทก็ถูกกวาดต้อนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยนี้ โดยเฉพาะอยู่ในดินแดนอีสาน 9 จังหวัด ใน 17 จังหวัด ที่มีมากที่สุดอยู่ในจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร กาฬสินธุ์

ในอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีอยู่ประมาณ 30 หมู่บ้าน โดยเฉพาะที่ตำบลคุ้มใหม่ อำเภอเขาวงนี้มีอยู่ 5 หมู่บ้าน

ในประเทศลาวมีอยู่ที่คำม่วน 52 หมู่บ้าน สุวรรณเขต 65 หมู่บ้าน

บ้านที่มีพิธีเหยอาอยู่นี้เป็นบ้านของหมอเหยอาทิพย์ จิตรักญาติ ตำบลคุ้มใหม่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ในการทำพิธีเหยานั้นจะต้องมีเครื่องคายหรือคายอ้อด้วย คาย คือขันทำพิธี ซึ่งประกอบด้วย

- ชั้น 5
- ชั้นผืน
- แพรว
- เหล้ากลีง
- ไช้หน่วย
- เงิน 6.50 บาท
- หมากบั้ง
- ตาเหลว
- เทียนเล่มบาท
- เทียนลิ่ม (เทียนหลาย ๆ เล่มรวมกัน)
- เงินฮ้อยเงินฮาง
- ตุ่ม (ลูกประจำ)

เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วก็ส่งผีไปสู่ที่อยู่ของตน ๆ เป็นเสร็จพิธีเหยาตามแบบของชาวผู้ไท

พิธีเหยาจะมีประโยชน์หรือไม่ คงเป็นเรื่องที่วินิจฉัยได้ยาก เราไม่อยากจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวถึงขนาดตีค่าของความเชื่อของกลุ่มชนใด ๆ ว่าดีหรือไม่ เป็นแต่เพียงชี้ให้เห็นว่า นี่แหละคือวิถีชีวิตของเขา เขาอยู่มากันอย่างนี้นับร้อยนับพันปีหลายชั่วบรรพบุรุษ ใครเล่าทำให้เขาต้องมีความเชื่อต่อสิ่งเหล่านี้ มิใช่ความพยายามของมนุษย์ที่จะเอาชนะความตายดอกหรือ ซึ่งถ้าเป็นอย่างนี้จริง ๆ ใครก็มีสิทธิ์จะเชื่ออย่างไรก็ได้ เพราะต่างคนต่างก็หนีความตายด้วยกัน

จากการสอบถามและศึกษาเพิ่มเติมจาก นายแพทย์ชูรัตน์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเขวง ได้ความว่าในทรรศนะส่วนตัวในฐานะเป็นชาวผู้ไทคนหนึ่ง เชื่อว่าการทำพิธีเหยามีผลด้านจิตวิทยา และมีผลด้านจิตใจเท่านั้น ส่วนโรคภัยไข้เจ็บนั้นจำเป็นจะต้องรักษาให้หายขาดโดยวิธีการทางการแพทย์ บางครั้งพิธีเหยาก็ก่อให้เกิดการล่าช้าต่อการรักษา เช่นบางคนเจ็บป่วยแทนที่จะรีบมาหาหมอแต่กลับไปรักษาโดยพิธีเหยาจนเกือบตายแล้วจึงมาถือมือหมอ หรือบางที่หมอรักษา กำลังจะหายแต่ไม่ทันใจ ญาติพี่น้องก็พากันนวกกลับไปทำพิธีเหยา ทำให้อาการทรุดลงอีก

แต่อย่างไรก็ดี เรื่องความเชื่อเป็นเรื่องที่จะหยุดได้ยาก ต้องค่อยเป็นค่อยไป และจะให้ดีที่สุดคือ วิธีประสานความคิดที่กำลังทำอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งงานอย่างนี้เป็นงานท้าทายสำหรับผู้มุ่งพัฒนาชนบทเป็นอย่างยิ่ง

ภาชิตอีสานวันนี้
นกลองกินข้าว เป็นยังสังปไต
บัตนกลองนกลองโตน้อยน้อย สังมาป้อยว่า “ท่าดำ”

พิมพ์ รัตนคุณสาสน์ : ศิลปินพื้นบ้านอีสาน

ผืนแผ่นดินอีสานแห่งนี้ หากเราย้อนกลับไปลำดับความจากอดีตลงมาจนปัจจุบัน จะพบว่าแผ่นดินแดนที่ไม่เคยว่างเว้นจากการขับกล่อม หมอลำ คือ ศิลปินคู่แผ่นดินอีสานมานับหลายศตวรรษ หมอลำดัง ๆ ระดับบรมครูในอดีต ไม่ว่าจะเป็น คุณ ถาวรพงศ์ จอมศรี บรรลุศิลป์ ชาลี ข้าวขอบ เคน ดาเหลา ทองคำ เพ็งดี บุญเพ็ง ฝ้ายวิชัย เลยมานจนกระทั่ง อังคนางค์ คุณชัย ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม ซึ่งท่านคันทูเป็นอย่างดี บุคคลเหล่านี้จะเด่นดังเป็นพลุในโลกลบันเทิงอยู่ในปัจจุบันได้นั้นผู้ที่อยู่เบื้องหลังของเขาและปิดทองหลังพระมาตลอดก็คือ “นักแต่งกลอนลำ”

ในบรรดานักแต่งกลอนเหล่านี้ ผู้ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นนักกลอนฝีมือดี แต่งได้ละเมียดละมัยถูกใจหมอลำที่สุดสั้น เห็นจะไม่มีใครเกิน “พิมพ์ รัตนคุณสาสน์” ศิลปินพื้นบ้านอีสานแห่งจังหวัดขอนแก่น และเป็น 1/4 ของศิลปินพื้นบ้านแห่งชาติในเขตอีสาน ประเภทนักแต่งกลอนที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอเพื่อพิจารณาให้เป็นศิลปินพื้นบ้านแห่งชาติ ปี 2528

ออนซอนอีสานยินดีนำท่านผู้ชมแหวกผู้คนและศิลปินหมอลำทั้งหลาย เข้าไปสัมผัสกับงานและชีวิตของศิลปินพื้นบ้านผู้นี้

นักกลอนอาวุโสผู้ไม่ชอบนั่งเก้าอี้เขียนกลอน ได้แต่งกลอนด้วยความมานะ ใส่เนื้อหาและอารมณ์ไว้อย่างพร้อมมูล แล้วก็มอบให้หมอลำนำไปฝึกฝน เทียบกับเสียงแคนขับกล่อมแฟนหมอลำ

เพียงหมอลำแคนพรมนิ้วลงไปบนรูลูกแคนเท่านั้น ดนตรีอมตะของอีสานก็แว่วขึ้น เรียกเอาอดีตมาบรรจบกับปัจจุบันได้อย่างแนบสนิทพร้อมกับเสียงของหมอลำเดินกลอนไปตามอักขรที่นักกลอนได้บรรจงแต่งไว้ ท่ามกลางความทฤหรรษ์ของผู้ชมผู้ฟังนับพันนับหมื่น

ศิลปินพื้นบ้านผู้นี้ปัจจุบันอายุ 72 ปี (2528 เสียชีวิตเมื่อปี 2539) ตั้งบ้านผู้นี้ปัจจุบันอายุ 44 ซอยสวัสดิ์ ขอนแก่น ถนนมิตรภาพ ในที่ดินของตนเอง และชีวิตอยู่อย่างสงบและสันโดษ ท่ามกลางแรงไฟแห่งการผลิตผลงานด้านกลอนลำเร่ร่ำยิ่งกว่าสมัยยังหนุ่ม

ยามว่างก็จะช่วยภรรยาคุ้ชีวิตและลูกหลานเตรียมปลาแดกไม้พร้อม เพื่อส่งขายในตลาด บ้านของศิลปินผู้นี้จึงคละคล้าไปด้วยอุโมงค์ของบรรยากาศอีสานอย่างสมบูรณ์แบบที่เดียว

แม้ชีวิตจะผ่านมายหลายทศวรรษ ความสามารถ สติปัญญาในการแต่งกลอนลำก็ยังไม่ ถดถอย ว่างเมื่อใดเป็นจับปากกาดินสอขึ้นเขียนกลอนทันที

มหาวิทยาลัยขอนแก่นเห็นความสามารถนี้ จึงได้เชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนวรรณกรรม อีสาน และปริวรรตอักษรโบราณอีสานออกมาเป็นภาษาไทยกลาง ท่านก็ได้รับหน้าที่นี้ร่วมกับ เพื่อนคู่คิด คือ อาจารย์ละมุน ศรีรัตนกุล พวกเขาทำงานแข่งกับอายุอย่างมีความสุขไม่เคยเหน็ดเหนื่อย

ในวงการศิลปินหมอลำได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ อาจารย์พิมพ์รัตนคุณาศาสตร์ ไว้หลายแง่หลาย มุมดังต่อไปนี้

1. อุไร สง่าจิต เป็นอดีตหมอลำดาวเสียงของอุบลพัฒนาเป็นครูฝึกหมอลำดัง ๆ ใน อดีต เช่น อังคณางค์ คุณชัย ป.ฉลาดน้อย ถ้าวว่าพ่อใหญ่พิมพ์เป็นนักแต่งกลอนลำที่ไพเราะ และได้เนื้อหาที่สุดที่เคยเห็นมา

2. อัมพร สง่าจิต เจ้าของอุบลพัฒนาที่เคยคว่ำรางวัลชนะเลิศเรื่องต่อกลอนทาง ที.วี. ทำให้ ป. ฉลาดน้อย ตั้งเป็นพลุอยู่ในโลกหมอลำในปัจจุบัน กล่าวว่า อาจารย์พิมพ์เป็นนักกลอน อีสานที่หาตัวจับยาก กลอนของท่านไพเราะ ถูกอักขรวิธี วรรคตอนทำให้ผู้ลุ่มน้ำใจและไม่เขย ทัพสมัย และทันเหตุการณ์ ทั้งนี้เป็นเพราะท่านเป็นนักกลอนที่ได้รับการศึกษาทั้งทางคติโลกและ คติธรรมมาอย่างดีเลิศ

3. วันทอง พลช่วย หมอลำกลอนกำลังรุ่ง กล่าวว่า พ่อใหญ่พิมพ์เป็นนักกลอนที่มีน้ำใจ มีใจเป็นธรรมไม่เคยขูดรีดหรือตั้งราคาค่ากลอน แล้วแต่จะให้ทั้ง ๆ ที่แต่งกลอนดีและไพเราะได้ เนื้อหาและทันสมัย

4. เคน ดาเหลา ดาวดั่งค้างฟ้าด้านหมอลำกลอน เรียกได้ว่าเป็นขุนพลหมอลำอีสานที่ แหวกอายุมาดั่งค้างฟ้า กล่าวว่า พ่อใหญ่พิมพ์เป็นศิลปินนักกลอนที่แต่งกลอนได้ดีเลิศ มีอัธยาศัย น้ำใจแก่หมอลำน้อยใหญ่ เป็นที่พึ่งและเป็นปูชนียศิลปินของบรรดาหมอลำ ชอบกลอน ประวัติศาสตร์ที่พรรณนาเกี่ยวกับวีรบุรุษของไทย เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น กลอนสุดท้ายที่ลำคือ กลอนเกี่ยวกับการรณรงค์การรู้หนังสือของศูนย์ศึกษานอกโรงเรียน

5. บุญเพ็ง ไข่ผิวชัย ราชนิหมอลำจากอุบลราชธานี เป็นดาวค้างฟ้าอีกดวงหนึ่งที่ทำ หมอลำคู่ใด ๆ ในประเทศเทียบยาก ไม่ว่าจะเป็กลอน เสียง หรือไหวพริบในการสู้กันซึ่งหน้า ด้วยเชิงกลอน กล่าวว่า พ่อใหญ่พิมพ์เป็นที่รู้จักของหมอลำอีสาน ในฐานะนักแต่งกลอนที่ดีเยี่ยม

ตัวเองเคยส่งคนมาซื้อกลอน แต่ไม่ค่อยได้พบหน้า แต่เมื่อได้มาเห็นแล้วก็เป็นอย่างที่รำลึกกัน และได้ลากลอนลาอยู่กลอนหนึ่งที่พรรณนาชีวิตชีวาชวนบอฮีसानได้อย่างไพเราะมาก ก็ตั้งใจตั้งแต่นั้นมา ต่อไปนี้จึงจะมารบกวนกลอนลำจากคุณพ่อเพื่อลุยต่อไปในเวทีหมอลำ

ชีวิตศิลปินผู้สร้างสรรค์ความบันเทิงให้หลายคนมีความสุข และสมหวัง โลกเล่นอยู่ในโลกมายา ส่วนตัวเองมีชีวิตอย่างสงบ มีความเป็นอยู่อย่างอิสระ ชีวิตแต่ละนาทีได้อุทิศแก่สังคมในบ้านปลาย

ปัจจุบันนี้นอกจากงานสอนที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นแล้ว บ้านอาจารย์พิมพ์ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางของของบรรดาศิลปินหมอลำฮีसान และบรรดานักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ มาแวะเวียนสอบถามเอาความรู้ยังมีได้ขาดสาย

ท่านคงได้เห็นชีวิต งาน ของศิลปินพื้นบ้านผู้นี้แล้ว คงต้องยอมรับแล้วนะครับว่า ท่านได้ใช้ความสามารถสร้างงานอันน่าจะเป็นตัวอย่างศิลปินรุ่นหลัง ที่จะหันมาสร้างสรรค์สังคมเจริญรอยตามท่านบ้าง ซึ่งยังมีเกียรติยศอีกหลาย ๆ อย่างที่กำลังรอท่านอยู่

ภาษิตฮีसानวันนี้

นาแล้วฆ่าควายเถิก เติกแล้วฆ่าคนหาญ

ทอดเทียน

ดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความงาม เพราะดอกไม้จะขึ้นอยู่แห่งหนใดก็จะทรงความสวยงามไว้เสมอ ในขณะที่เดียวกันความงามก็คือความสะอาด

รูป เป็นสัญลักษณ์แห่งความหอม เพราะรูปนั้นทำจากสุคนธชาติหลากหลายชนิด เมื่อจุดแล้วจะให้กลิ่นหอมจรุงใจ ในขณะที่เดียวกันความหอมก็คือความสงบ

เทียน เป็นสัญลักษณ์แห่งความสว่าง เพราะประกายเทียนย่อมขับไล่ความมืดโดยธรรมชาติ บาย แสงเทียนเท่ากับปัญญา ขับไล่ความมืดคืออวิชาให้ดับสูญไป ปัญญาจึงเท่ากับความสว่าง นั่นก็คือ

ดอกไม้ แทนความงาม คือ ความสะอาด

รูป แทนความหอม คือ สงบ

เทียน แทนความมีปัญญา คือ สว่าง

ซึ่งในที่สุด ดอกไม้ รูป เทียน ก็คือ สะอาด สว่าง และสงบ อันเป็นผลจากการดับกิเลสในทางพุทธศาสนานั่นเอง

ปกติประเพณีที่เกี่ยวกับเทียนหรือขี้ผึ้งนี้ ได้สืบทอดมาแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยเริ่มแต่สมัยที่พระพุทธองค์ได้เสด็จเข้าสู่ป่า หนีความทะเลาะวิวาทของภิกษุสงฆ์เมืองโกสัมพี ที่ตั้งหน้าทะเลาะกันด้วยเรื่องวินัยอันเล็กน้อย โดยเสด็จเข้าไปอยู่ในป่า มีลิงและช้างเป็นผู้อุปฐากจนในที่สุดชาวเมืองต้องลงโทษภิกษุสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย แล้วจึงไปนิมนต์พระพุทธองค์ออกจากป่าต่อไป ในขณะที่เสด็จอยู่ในป่านั้นลิงก็หาผลไม้และน้ำผึ้งมาถวาย ฉะนั้นน้ำผึ้งเสร็จแล้วก็จะนำขี้ผึ้งไปทำเทียนบูชาพระ จึงเห็นได้ว่าเทียนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเพณีสำคัญโดยเฉพาะอยู่ 3 ประเพณีในอีสาน คือ

1. การถวายเทียนจำนำพรรษา คือ การถวายเทียนให้ภิกษุสามเณรได้จุดบูชาพระรัตนตรัยในวันเข้าพรรษา โดยรวบรวมเทียนไว้ถวายวัดเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ได้จุดไปจนตลอดไตรมาส แต่ก่อนถวายกันเพียงเป็นเทียนขี้ผึ้งแท้ ๆ ชาวบ้านทำเองปัจจุบันได้มีการนำเทียนขี้ผึ้งแท้มาผสมกับสารเคมี ทำให้แข็งตัว และแปรสภาพเป็นเทียนสีชนิดต่าง ๆ จนบางแห่งถือเป็นประเพณีใหญ่โต เช่น พิธีแห่เทียนพรรษาของภาคอีสานของเรามีอยู่แทบทุกจังหวัด ที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายคือ เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี

2. การถวายเทียนตอนออกพรรษา หรือช่วงออกพรรษาแล้วโดยทำเป็นบุญปราสาทผึ้งหรือบุญดอกผึ้ง ชาวอีสานนิยมทำกันทุกหมู่บ้าน โดยทำรูปปราสาทเป็นโครงไม้ไผ่ ประกบด้วยกาบกล้วย แล้วประดับด้วยดอกผึ้ง สมัยแต่ก่อนเป็นผึ้งแท้ ฟ วัดหนึ่ง ๆ จะมีต้นดอกผึ้งไปถวายประมาณ 20-30 ต้น ถ้าวรมขี้ผึ้งแล้วจะได้เป็นร้อย ๆ กิโลกรัมทีเดียว สอบถามได้ความว่าช่วงออกพรรษาแล้วคนก็มักจะเหินห่างวัด ไม่ค่อยมีใครถวายรูปเทียนบูชาพระ ครั้นพระจะแสวงหาเองก็คงลำบาก จึงได้จัดปราสาทผึ้งถวายเพื่อรวบรวมเทียนไว้ถวายพระสงฆ์ในช่วงหลังพรรษา จนกว่าจะถึงเดือน 8 เวียนมาอีกครั้งหนึ่งจึงจะถึงประเพณีถวายเทียนพรรษา

3. การถวายเทียนในช่วงพรรษา เป็นการนำเทียนไปถวายวัดต่างๆ ในช่วงเข้าพรรษาแล้ว พิธีนี้ชาวอีสานเรียกว่า “ประเพณีทอดเทียน” ซึ่งเป็นประเพณีหาตุ๋นได้ยากยิ่ง ผู้ที่อยู่ในเขตอีสานกลางคือ แแถบขอนแก่น มหาสารคาม อุตรธานี เท่านั้นที่ได้เห็นพิธีนี้

พอเข้าพรรษาแล้วบรรดาทายกทายิกา รวมทั้งเจ้าคณะต่าง ๆ จะมาปรึกษาหารือกันว่า ปีนี้จะพากันไปทอดเทียน คือ ถวายเทียนวัดใดบ้าง ก็มักจะพิจารณาวัดที่ขาดผู้อุปถัมภ์บำรุง แล้วก็รวมกลุ่มกันไปทอดเป็นคุ้ม ๆ สมัยโบราณนิยมทำเทียนไปถวายเอทานั้น บ้านละเล่ม สองเล่ม รวมกันเข้าก็ได้มากมาย ปัจจุบันนี้มักเป็นการถวายเทียนเป็นการบังหน้า ส่วนมากต้องการเงินบำรุงวัด

พ่อใหญ่ลุน ผิดแดง แห่งบ้านดอนธาตุ ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๆ ได้เล่าให้เราฟังว่า “การทอดเทียนไม่รู้วามาดแต่เมื่อใด ปัจจุบันนี้อายุ 68 ปีแล้ว เคยเห็นตั้งแต่สมัยเป็นเด็กสำหรับเทียนในสมัยก่อนกับสมัยนี้ก็แตกต่างกัน สมัยก่อนเข้าทำเทียนกันเอง ยิ่งกว่านั้น การทอดเทียนแต่ก่อนก็ทอดเทียนจริง ๆ คือ นำเทียนมาถวายพระเพื่อประโยชน์แก่การบูชา ไม่เกี่ยวกับเรื่องเงินทองปัจจุบันนี้เรื่องเงินบำรุงวัดมาเป็นอันดับหนึ่ง เทียนมาเป็นอันดับสอง เห็นว่าเป็นประเพณีที่ดีควรที่จะรักษาส่งเสริมให้มีทุกวัด มิฉะนั้นแล้วจะทำให้คนห่างวัด ห่างศาสนา ซึ่งจะทำให้ศีลธรรมเสื่อมไปในที่สุด

สารภัญญ์

กิจกรรมที่สำคัญอันหนึ่งในโอกาสทอดเทียนก็คือ การร้องสารภัญญ์ การร้องสารภัญญ์ คือ การร้องสวดเป็นทำนอง เพื่อสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บิดามารดา และเล่าเรื่องราวบางตอนในพุทธประวัติหรือเล่าชาดกบางเรื่องอันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ผู้ร้องสารภัญญ์หนุ่มสาว โดยเฉพาะหญิงสาวถือเป็นภารกิจที่สำคัญจะต้องร้องสารภัญญ์ให้ เป็น ชาวชนบทอีสานเคยปฏิบัติกันมาจนเป็นวิถีชีวิตว่า ในเทศกาลพรรษาหญิงสาวจะต้องไปฟังเทศน์ที่วัดทุกวัน หรืออย่างต่ำทุกวันพระ 7-8 คำ 14-15 คำ เมื่อไปถึงจะทำวัตร สวดมนต์ แล้วก็มีการร้องสารภัญญ์ พระสงฆ์จะเป็นผู้ฝึกให้ร้องรวมทั้งเป็นผู้แต่งกลอนด้วย ฉะนั้นหญิงสาวคนใดไปวัดแล้วร้องสารภัญญ์ไม่ได้ สวดมนต์ทำวัตรไม่ได้ ได้แต่ทำปากขมุขมิบตามเขาไป คนก็จะนิินทาพ่อแม่ก็จะเสียชื่อไปด้วย ดังนั้นถ้าได้ยินเสียงกลองตีในวันพระ แม่จะต้องเรียกลูกสาวมาแต่งเนื้อแต่งตัวไปทำวัตรฟังเทศน์และร้องสารภัญญ์ทันที ถือเป็นปฏิบัติกันอย่างนี้มาโดยตลอดจนปัจจุบัน

ผู้สูงอายุฝ่ายสตรีได้เล่าให้ฟังว่า สมัยเป็นเด็กสาว ๆ ก็ไปร่วมทอดเทียนตามวัดต่าง ๆ ในเขตขอนแก่น และไปเที่ยวร้องสารภัญญ์อยู่ทุกวัด บางวัดมีการแข่งขันกันเป็นคณะ ๆ สนุกสนานกันจริง ๆ คนก็ฟังอย่างล้นหลาม เพราะสมัยแต่ก่อนไม่มีหนังละครดู ไม่มีทีวีเหมือนสมัยนี้ สมัยนี้เด็กที่จะหัดสารภัญญ์ก็น้อยลงมาก ไปฝึกเพลงลูกทุ่งเสียเป็นส่วนใหญ่

การทอดเทียนคราวนี้ทอดในเดือน 10 ที่วัดบ้านดอนธาตุ ตำบลหนองตุม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีหมู่บ้านเข้าร่วมทอดเทียนวันนี้ 12 หมู่บ้าน คือ

บ้านโคกสี ม. 1

โคกสี ม. 2

บ้านเลิง

บ้านพรหมนิมิต

บ้านบึงเรือใหญ่

บ้านหนองเต่า

บ้านท่าพระทราย

บ้านหนองหัววัว

บ้านท่าฉาง

บ้านเหมือดแอ่

บ้านดอนธาตุ

บ้านบึงท่าแก

ไม่ใช่แต่ญาติโยมเท่านั้นที่มาร่วมทอดเทียน พระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลายก็มาด้วย โดยนำหน้าขบวนแห่ของแต่ละหมู่บ้าน นำเทียนดอกได้และต้นเงิน มาร่วมทอดเป็นจำนวนมาก

บางแห่งนิยมไปทอดตามวัดต่าง ๆ โดยหมุนเวียนกันไปทุกอาทิตย์ ทำให้วัดต่าง ๆ ได้รับการทอดเทียนโดยทั่วกัน

จากการได้จัดประเพณีทอดเทียนนี้ ทำให้เห็นชีวิตของชาวชนบท ได้เห็นประเพณีการทำบุญ ประเพณีต้อนรับแขก ประเพณีการรับประทานอาหาร ประเพณีการละเล่นพื้นบ้าน ประเพณีการตกแต่งเครื่องถวายพระ เช่น เทียน ดอกไม้ ต้นเงิน ต้นทอง ล้วนแต่เป็นความคิดและฝีมือของคนหนุ่มสาวทั้งนั้น หากผู้หลักผู้ใหญ่ได้มองเห็นความสำคัญงานอย่างนี้ แล้วรับเป็นนโยบายมอบให้ทางราชการเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ก็จะทำให้เยาวชนได้ศึกษาและสำนึกต่อประเพณีอันดีงามของจนเองยิ่งขึ้น และนั่นแหละคือการปลูกฝัง “ความรักชาติ” อีกทางหนึ่ง

ภาชิตอีสานวันนี้

เที่ยวทางบ่สุดเส้น อย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ

ตายขอให้ตายหน้าฟันเขาสีอย่างหาญ

ศูนย์วัฒนธรรมศรีโคตบูร

อาณาจักรหนึ่งที่มีมั่งคั่งและยิ่งใหญ่ เป็นที่ยำเกรงของเจ้านครต่าง ๆ ในดินแดนสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง แต่อดีตนั้นก็คือ “อาณาจักรศรีโคตบูร”

“ศรีโคตบูร” หรือ “ศรีโคตโม” หรือ “ศรีโคตบอง” นั้น เป็นชื่อเดียวกัน ในอดีตเคยรุ่งเรืองทั้งด้านการทหาร การเศรษฐกิจและศิลปวัฒนธรรม ยุคสมัยของศรีโคตบูรนั้นยังยืนอยู่ร่วมสมัยกับอาณาจักรเจนละ

เมื่อพูดถึง “ศรีโคตบูร” จึงหมายถึงดินแดนสองฟากฝั่งโขงไทยลาว และอาณาเขตของจังหวัดนครพนม โดยเฉพาะบริเวณตัวพระธาตุพนมในปัจจุบัน พูดง่าย ๆ คือ “มรุกขนคร” ก็คือ นครหนึ่งในอาณาจักรศรีโคตบูรนั่นเอง

อาณาจักร “ศรีโคตบูร” ได้ล่มจมไปแล้วพร้อมกับกาลเวลาอันยาวนานเป็นพัน ๆ ปี ยังคงเหลือไว้แต่ศิลปวัตถุให้เราวิพากษ์วิจารณ์ถึงความรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่ในอดีต เช่น

1. **องค์พระธาตุพนม** : ในส่วนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐมีหินศิลาเป็นคานรองรับน้ำหนัก ที่เราเรียกว่า “อุบมุง”

2. **คานหินที่รองรับองค์ธาตุพนม** : ที่ตั้งไว้หน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรม พบเมื่อธาตุพนมล้า พ.ศ. 2518

3. **ก้อนอิฐขนาดใหญ่** : ได้แก่ ก้อนอิฐที่ก่อก่อนแล้วสุกไฟเผาที่หลัง ลักษณะการก่ออิฐมักฝนที่มุมก้อนอิฐ

4. **อัฐพาทะ** คือ ม้าสลักจากหิน 2 ตัว อยู่ทางขึ้นหน้าองค์พระธาตุ คาดว่าทำขึ้นเพื่อให้เห็นว่าเป็นพาหะนะของท้าวพญาทั้ง 5 สมัยก่อสร้างธาตุพนม

5. **อัสสนุนี** เป็นรูปสิงห์โตสลักจากหินเช่นกัน อยู่มุมกำแพง ก่อนเข้าสู่บริเวณพระธาตุ

6. **ธาตุยาคุชีหอม** คือ เจดีย์เก็บอัฐของพระครูหลวงโพนสะเม็กผู้บูรณะเจดีย์ธาตุพนม การที่เราจะค้นคว้าหาวัฒนธรรมสมัยศรีโคตรบูร ซึ่งเป็นจุดร่วมสมัยที่สร้างพระธาตุพนม นั้น ก็นับว่าเป็นเรื่องยากเย็นแสนเข็ญ เพราะกาลเวลาได้ดับสูญทุกสิ่งทุกอย่างไปเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น **“ศรีโคตรบูร”** จึงเป็นเพียงความทรงจำและความฝันในจิตใจของผู้ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ทุกคนก็ได้แต่รอคอยว่าใครหนอจะเป็นผู้เนรมิตอดีตแห่งศรีโคตรบูรให้ปรากฏในโลกอีกครั้งหนึ่ง

ดร.พระมหาสน สุมโน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมปัจจุบัน ด้วยความเมตตาของพระราชานุวัตร อดีตเจ้าอาวาสและเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ได้จัดเตรียมงานมาวันละนิดวันละหน่อยพยายามเก็บรวบรวมศิลปวัตถุในอาณาเขตอีสานเหนือแถบนี้ โดยมุ่งว่าจะเป็นตัวแทนศรีโคตรบูร และเป็นร่องรอยของลูกหลานแห่งศรีโคตรบูรมารวมไว้ในที่เดียวกัน ให้ชื่อสถานที่แห่งนี้ว่า

“ศูนย์วัฒนธรรมศรีโคตรบูร”

ปัจจุบัน **“ศูนย์วัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตรบูร”** เป็นอาคาร 2 หลังตั้งอยู่ ณ วัดพระธาตุพนม อําเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ออนซอนอีสานขอนำท่านชมไปรู้จักและชื่นชมกับศูนย์วัฒนธรรมที่มีความหมายแห่งนี้

- **หน้าอาคารหลังที่ 1** เป็นท่อนหินขนาดใหญ่แข็งแรง หักเป็นท่อน ๆ ตั้งแสดงไว้เพื่อให้เห็นว่าหินเหล่านี้ได้มาจากฐานรากพระธาตุพนมองค์เดิม

- ยอดองค์พระธาตุพนมองค์เดิมที่ทำด้วยโลหะสมัยยาครุชีหอม (พระครูโพนสะเม็ก แห่งราชอาณาจักรลาว) คราวบูรณะพระธาตุครั้งที่ 3 พ.ศ. 2233

- ในอาคารด้านซ้ายมือชั้นที่ 1 จะมี “ผอบสำริด” ผอบชั้นนอกที่บรรจุพระอุรังคธาตุ ซึ่งชั้นในจะมีอีกหลายชั้น สร้างในสมัยพระครูหลวงโพนเสม็ก พ.ศ. 2233
- เครื่องดนตรีสำริด เป็นห้องส่วนมาก และในบรรดาเครื่องดนตรีเหล่านี้ที่น่าสนใจคือ “ซ้องวง” เพราะเป็นดนตรีพระเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ นำมาถวายคราวบูรณะพระธาตุครั้งที่ 4 พ.ศ. 2350
- คนโทดินเผาสมัยศรีโคตรบูร
- กระโถนและกาน้ำชนิดต่าง ๆ ในสมัยเดียวกัน
- หม้อน้ำมนต์ในรูปร่างต่าง ๆ ในสมัยโบราณ
- เครื่องใช้และบริวารของพระธรรมราชานุวัตร (เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม) และรูปเหมือนของท่าน ซึ่งทางวัดดำริจะให้มีประวัติและบริวารของท่านไว้ในพิพิธภัณฑ์ด้วยในโอกาสต่อไป

อาคารหลังที่ 2

- หัวนาคหินทรายและพระพุทธรูปชุดได้บริเวณใกล้เศียรพระธาตุพนม
- เสาจารึกเป็นอักษรธรรมเล่าเรื่องราวการอุทิศที่ดินเป็นกัลปนาแก่องค์พระธาตุพนมของพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตรบูรแห่งเมืองศรีโคตรบูร พ.ศ. 2157
- ไม้กลายเป็นหิน
- ตู้คัมภีร์หนังสือโบราณในรูปลักษณะต่าง ๆ กัน ศิลปวัฒนธรรมกลุ่มไทย-ลาวลุ่มแม่น้ำโขง
- หลังที่ 2 ชั้นที่ 2
- ฉัตรแก่องค์พระธาตุพนมประดับพลอยที่มีค่ายิ่ง และพระปางมารวิชัยรูปสมัยทวารวดีที่สวยงามและเปี่ยมไปด้วยค่า
- พระพุทธรูปสลักงาช้าง
- พระพุทธรูปเงินและทองคำสมัยล้านช้าง
- หินศักดิ์สิทธิ์

ศูนย์วัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตรบูรเป็นสมบัติของวัดพระธาตุพนม เป็นสมบัติของชาวนครพนมและของชาติ การรวบรวมมรดกวัฒนธรรมของอาณาจักรยิ่งใหญ่เยี่ยงศรีโคตรบูร ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะอดีตแห่งอาณาจักรที่แข็งแกร่งเช่นนี้ ย่อมมีผลึกแห่งวัฒนธรรมอยู่มากมาย นอกจากจะได้รวบรวมหลักฐานต่าง ๆ แล้ว ศูนย์วัฒนธรรมแห่งนี้จำเป็นต้องรวบรวมทรัพยากรบุคคลทุกวงการที่มีความรู้ด้านวัฒนธรรมเข้ามาช่วยกันศึกษาค้นคว้า เพื่อกลับเอาอดีตอันยิ่งใหญ่

แห่งคู่อารยธรรมแห่งนี้ให้ปรากฏออกมาตรงตราแก่ประชาคมโลกต่อไปในอนาคตด้วย แล้วเราจะ
ได้เห็นความยิ่งใหญ่แห่ง “อาณาจักรศรีโคตรบูร”

ภาคีสานวันนี้ ตกกะเทินได้จ้า ครั้นบ่อย่าลืมนอด

ออนซอนฟ้อนลาว

ไทยลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้องมานานตั้งแต่อดีตกาล สายเลือดที่เข้มข้นแห่งประเทศทั้ง 2
ยังประสานสัมพันธ์กันอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้นจะมีบางคราวประเทศทั้ง 2 จะต้องห่างเหินกันไป
บ้างก็ตาม นั่นมิใช่การขาดหายไปของสายเลือดแห่งความเป็นพี่น้องกัน แต่เป็นวิถีทางการเมืองที่
แต่ละประเทศจำเป็นต้องเป็น

ปัจจุบันนี้สายสัมพันธ์มิตรภาพไทยลาวได้ก่อตัวและพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง และทวีความ
มั่นคง จนอาจกล่าวได้ว่ากำลังเรียกกร้องเอาอดีตกลับคืนมา

เมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2535 คณะศิลปะลาวซึ่งได้เดินทางติดตามท่านไกรสอน
พรหมวิหาน ประธานประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งได้มาเยือนไทย แวะได้
แสดงศิลปะของลาวที่เรียกว่า “กายสิน” ถวายต่อพระพักตร์พระเจ้าอยู่หัวของไทยมาแล้ว คณะ
กายสินได้ถือโอกาสและเยือนมหาวิทยาลัยขอนแก่น แล้วได้เปิดการแสดงขึ้น ณ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยการประสานงานอย่างใกล้ชิดของ “ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน”
มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทั้งนี้เพื่อกระชับมิตรทั้ง 2 ประเทศ

ท่านอธิการบดีมหาวิทยาลัยขอนแก่นขณะนั้น (รศ.นพ.นพดล ทองโสภิต) ได้กล่าว
ต้อนรับในนามประชากรมหาวิทยาลัย และประชาชนชาวขอนแก่น แล้วได้เปิดการแสดง
“นาฏศิลป์กายสิน” ขึ้นเพื่อให้ชาวขอนแก่นได้ชม ออนซอนอีสานได้บันทึกไว้ตามลำดับดังนี้

1. การฟ้อนผู้ไท ซึ่งเป็นการฟ้อนรำแบบผู้ไทย ซึ่งคนอีสานและคนลาวรู้จักและคุ้นเคย
เป็นอย่างดี มีเสียงร้องเพลงเป็นทำนองประกอบโดย คุณภูเวียง วาดทะเลสีก ผู้ฟ้อนเป็นหญิง
ล้วน ในชุดผู้ไทที่งดงามอ่อนช้อย

2. เพลงสองฝั่งโขง เป็นเพลงร้องของลาว ทำนองเป็นแบบสากล ผู้ร้องคือ คุณมาลาวัน
ดวงภูมิ สาวน้อยในชุดแต่งการประจำชาติ

3. ม่วนซื่นกินเจียง เป็นงานประเพณีร่วมกันสนุกสนานของชนเผ่าม้งของลาว คล้าย ประเพณีตรุษสงกรานต์ของไทยเรา มั้งถือว่าประเพณีกินเจียงเป็นประเพณีต้อนรับปีใหม่ ซึ่งจะมีหนุ่มสาวชาวม้งมาร่วมพิธีกันมากมาย ท่ามกลางการแต่งกายหลากสี ดนตรีที่เร้าใจ แล้วร่ายรำ กันในชุด “ม่วนซื่นกินเจียง”

4. เพลงดอกจำปา ที่เรารู้จักทั่วไปว่าเพลงประจำชาติของลาวแบบเพลงลอยกระทงของ ไทย ทางคณะได้ประยุกต์เพลงนี้สู่ระบบกายสินีให้ออกมากลมกลืนกับเสียงเพลง จึงเป็นการแสดง กายสินีชุด “แอนอ่อนจำปา” ซึ่งเปรียบเสมือนดอกจำปากำลังบานเบ่งส่งกลิ่นหอมอบอวนไปทั่ว พนาไพร

5. เพลงกุหลาบปากซัน อันเปรียบเสมือนสาวสวยแห่งเมืองปากซัน ซึ่งเป็นเมืองสำคัญ เมืองหนึ่งของลาว สาวเมืองนี้เล่าลือกันว่างามเหมือนดอกกุหลาบ เทียบได้กับกุหลาบเวียงพิงค์ ของไทยนั่นเอง ซึ่งมีเนื้อร้องที่คนไทยจำได้ดี คือ

แดนดินถิ่นไกลเหลือตา	อยู่สุดนภายังมีดอกฟ้าสวยงาม
หากไฟได้เห็นสีลุ่มหลง	เฝ้าฝันพวงหลงติดตาม
สาวเอยสาวงามเหลือใจ	
งามจริงดั่งคำเขาชม	หากได้สุขสมชื่นชมกับน้องสมใจ
อ้ายขอเฝ้าฝันแต่นางเดียว	บ่ขอข้องเกี่ยวหญิงอื่นใด
เฝ้าแต่หลงไหลเฝ้าฝันใจปอง	

ไอ้กุหลาบสวรรค์แห่งเมืองปากซันที่อ้ายเฝ้าฝันหมายปอง
ใจอ้ายหวังคู่เคียงประคอง กุหลาบเป็นสีตั้งทอง
เมื่อยามแสงส่อง จากดวงสุรีย์
ยามแลงค่าลงน้ำซัน โอบริคันน้ำซันไหลผ่านไสดี
แลเห็นผู้สาวเจ้าล่องลอย หมูปลาใหญ่ร้อยลายนที
สิ้นแสงสุรีย์ สุขศรี แสงจันทร์

ไอ้กุหลาบสวรรค์ ฯลฯ สุขศรีแสงจันทร์

ผู้รู้เพลงนี้ก็คือ คุณบัวเงิน ชาภูวง เจ้าของเสียงเพลงตัวจริงนั่นเอง

6. ชุดฟ้อนที่ใกล้เคียงหรือเหมือนกับชุดฟ้อนรำของไทยที่สุดก็คือ การฟ้อนรำที่จำลอง แบบจากวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นั่นคือ ฟ้อนรำชุด “สมณฑาชมสวน”

7. เมื่อเอ่ยถึง “ตั้งหวาย” คนอีสานที่อยู่ในแวดวงฟ้อนรำย่อมรู้จักดี ต้นตำหรับอยู่ที่ ประเทศลาวก็จริง แต่เป็นการฟ้อนรำที่เร้าใจและสนุกสนานยิ่ง เรารู้จักกันว่าเป็นการฟ้อนรำ

ประจำจังหวัดอุบลราชธานี วันนี้เชิญชมฟ้อนและลำตัดหวายต้นตำหรับ และติดตามด้วย
วัฒนธรรมร่วมสมัย คือ “ลำเพลิน”

8. ชาวลาวโดยทั่วไปมี ลาวเทิง ลาวลุ่ม และลาวสูง การฟ้อนรำต่อไปนี้เป็นวิถีชีวิตของ
ลาวเทิง ที่มักจะมีการฟ้อนรำฉลองผลเก็บเกี่ยวของตน รำชุดนี้คือ “ชมผลเก็บเกี่ยวของลาวเทิง”

9. เพลงที่ฮิตติดหูคนไทยมาก ๆ เมื่อไม่นานมานี้ก็คือ “เย็นสบายชานา” วันนี้ท่านจะได้
พบกับเจ้าของเสียงสนุกสนาน และมีชีวิตชีวาแบบลูกทุ่งคนนั้น เขาชื่อ “บัวเงิน ชาภูวง” หัวหน้า
สถาบันบัณฑิตว่าศิลปะแห่งชาติ

10. วอนวิไล ลัดทะฟ้าสว่าง เป็นสาวน้อยอยู่ผู้หนึ่งที่ได้ฝึกฝนมาทางด้านกายสรีรวิทยา วันนี้
เธอจะแสดงลีลาท่าทางอย่างน่าพิศวงยิ่ง

11. หนุ่มสาวลาวมักใช้เวลาเดือนเพ็ญเกี่ยวพาราสีกัน สาวมีซอ หนุ่มมีแคน ทั้งสอง
กลุ่มจะสืบทอดกับเสียงแคน เป็นวิถีชีวิตที่อ่อนส่นอ่อนยาวให้แก่สังคมหนุ่มสาวได้เป็นอย่างดี
ทำรำชุดนี้ให้ชื่อว่า “ซอกล่อมแคน”

12. ขับท่อมหลวงพระบางโดยเนื้อแท้เป็นของเก่าคู่กับขับจิม ขับสีทันดร ขับท่อมเวียงจันทน์
วันนี้ขับท่อมหลวงพระบางมาในลักษณะการบรรเลงสอดประสานกับการขับลำอย่างไพเราะ แบบ
เพลงปฏิพากษ์ของไทย ภูเวียง และไซสะหวาด จะช่วยขับกล่อมท่านด้วยขับท่อมหลวงพระบาง

13. พร้อมเสียงปรบมือ ดอกไม้ พวงมาลัยให้คุณ เพื่อเป็นสายสัมพันธ์นั้นมิตรต่อกัน
ฐานะพี่น้อง แล้วเราก็จากกันด้วยความสนุกสนานชื่นชมยินดี จดจำมิตรภาพไปอีกนานเท่านาน
จนกว่าจะพบกันอีก

ภาคีสถานวันนี้

บ่หลุตนต์โต๋ฮ้อยให้หลุตนต์ตาหน่วย แ่นแม่

หลุตนต์ ตาม้องก้องสองข้างปากบ่เป็น แต่ท่อน

สงกรานต์วันสังขารล่อง

ประการสงกรานต์ ปีพุทธศักราช 2537

ปีจอ ฉอศก จุลศักราช 1356 ทางจันทรคติ เป็นปกติมาสวารทางสุริยคติ เป็นปกติสุ
รทิน

วันที่ 14 เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์ ตรงกับ ณ วันพฤหัสบดี

ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 5 เวลา 04 นาฬิกา 04 นาที 05 วินาที

นางสงกรานต์ทรงนามว่า กิริณีเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกมณฑา
อาภรณ์แก้วมรกต ภักษาหารถั่ววงา
พระหัตถ์ขวาทรงขอ พระหัตถ์ซ้ายทรงปิ่น
เสด็จไสยาสน์หลับเนตรมาเหนือหลังกฤษณะเป็นพาหะ
วันที่ 16 เมษายน เวลา 07 นาฬิกา 57 นาที เปลี่ยน
จุลศักราชใหม่เป็น 1356
ปีนี้วันพุธเป็นธงชัย วันอังคารเป็นอธิบดี วันอังคารเป็นอุบาทว์
วันพฤหัสบดีเป็นโลกาวินาศ
ปีนี้วันอาทิตย์เป็นอธิบดีฝน บันดาลให้ฝนตก 400 ห่า
ตกในมหาสมุทร 80 ห่า ตกในโลกมนุษย์ 40 ห่า นาคให้น้ำ 4 ตัว
เกณฑ์ธัญญาหาร ได้เศษ 2 ชื่อวิบัติ ข้าวกล้าในภูมิม่าจะเกิด กิมิชาติ จะได้ผลครึ่งเสีย
ครึ่ง เกณฑ์ธาราธิคุณตกราศี (ดิน น้ำงามพอดี

นี่คือประกาศสงกรานต์ปี 2537 ของทางราชการ ตามปฏิทินหลวงที่คนไทยทั่วประเทศ
ยึดถือมาแต่โบราณกาล เหตุการณ์ต่าง ๆ ในประเพณีสงกรานต์เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม ก็เพราะยึด
หลักจากประเพณีนี้ เช่น วันสงกรานต์ นางสงกรานต์พญากรณ์ฟ้าฝน

ประเพณีตรุษสงกรานต์ในสมัยโบราณเป็นพิธีแยกกัน พิธีตรุษเป็นพิธีตัดปีซึ่งตกในท้าย
เดือน 4 เพราะคำว่าตรุษนั้นหมายถึงตัด ก็คือตัดปีเก่า ส่วนพิธีสงกรานต์ตรงกับต้นเดือน 5
หมายถึง การที่ดวงอาทิตย์ผ่านเข้าสู่ราศีเมษ เป็นการเริ่มต้นปีใหม่ของไทย เมื่อคนไทยรวมพิธี
ตรุษและพิธีสงกรานต์เข้าด้วยกัน จึงกลายมาเป็น “**ตรุษสงกรานต์**”

ประเพณีตรุษสงกรานต์นี้ไทยได้ถือปฏิบัติมาแต่สมัยสุโขทัยและถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย
แบบโบราณ โดยได้คติมาจากอินเดียแต่ก่อนถือเป็นพระราชพิธีเรียกว่า “**พระราช
พิธีสัมพัจฉรฉินท์**” คือ พิธีตัดปี พิธีนี้ทำมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ไทยมารับวันที่ 1
มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่เมื่อ พ.ศ. 2483 นี้เอง แต่อย่างไรก็ตามคนไทยปัจจุบันนี้ก็ยังรักษา
ประเพณีเดิมอยู่ว่า เดือน 5 คือ วันขึ้นปีใหม่ แต่ก่อนไปตรงกับวันที่ 13 เมษายน แต่ภายหลัง
กำหนดให้ตรงกันทั่วประเทศว่า วันที่ 13-14-15 เป็นเทศกาลสงกรานต์ ดังนี้

วันที่ 13 เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์

วันที่ 14 เมษายน เป็นวันเนา

วันที่ 15 เมษายน เป็นวันเถลิงศก

รวมแล้วไทยเราถือเป็นสากลว่า เทศกาลสงกรานต์คือ วันที่ 13-14-15 เมษายน

ท้าวมหาสงกรานต์ และนางสงกรานต์

มีเรื่องเล่าว่า กบิลพรหม เทียวถามปัญหาว่า ราศีของคนอยู่ที่ไหน ในที่สุดก็มาถามท่าน
ธรรมบาล ท่านธรรมบาลตอบได้ว่า

เข้าราศีอยู่ที่หน้า

สายมาอยู่ที่อก

ตะวันตกอยู่ที่เท้า

จึงได้ตัดเศียรถวายความแก่ของธรรมบาล แต่เศียรของกบิลพรหมมีฤทธิ์ถ้าตกลงในพื้นที่ปฐพีจะเกิด
เพลิงไหม้ จึงให้นางอัปสรซึ่งเป็นบุตรของกบิลพรหมนำพานมารับศีรษะบิดาไปเก็บไว้ที่เขาไกรลาศ
พอถึงวันสงกรานต์ก็จะเชิญออกมาสงรงน้ำ บุตรีของท้าวกบิลพรหมมี 7 คน และเป็น
นางประจำวันที่ 7 ดังนี้

นางทงษะเทว ประจำว้ออาทิตย์

นางโคราคเทวี ประจำวันจันทร์

นางรากษสเทว ประจำวันอังคาร

นางมณฑาเทวี ประจำวันพุธ

นางกิริณีเทวี ประจำวันพฤหัสบดี

นางกิมิทาเทวี ประจำวันศุกร์

นางมโหทรเทวี ประจำวันเสาร์

นางทั้ง 7 นี้เราเรียกว่านางสงกรานต์ ปีนี้วันสงกรานต์ตรงกับวันพฤหัสบดี นางสงกรานต์จึง
ได้แก่ “กิริณีเทวี” และนางจะถือพานอัญเชิญเศียรท้าวกบิลพรหมผู้บิดา ซึ่งเราเรียกว่า “**ท้าวมหาสงกรานต์**” ในขบวนแห่งสงกรานต์ในปัจจุบันนี้จึงนิยมตกแต่งขบวน และใช้ชื่อนางสงกรานต์
ตามคติความเชื่อดังกล่าวแล้ว

เล่นสงกรานต์

ในเทศกาลสงกรานต์นั้น ชาวไทยมีกิจกรรมที่สำคัญ ๆ หลายประการ เช่น

การทำสะอาดบ้านเรือน วัฒนาอารามให้ดูสวยงามอยู่เสมอ

การทำบุญถวายทาน การทำบุญอุทิศบิณฑบาต

การปล่อยนกปล่อยปลา ก่อเจดีย์ทราย

การสงรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ตลอดจนผู้หลักผู้ใหญ่ และขอพร

การเล่นสาดน้ำ การละเล่นสนุกสนาน รื่นเริงตามประเพณีท้องถิ่น

การละเล่นดังกล่าวนี้เขาทำเป็นพิธีรีตอง โดยถือเอาความดีงามและความถูกต้องเป็นหลัก จึงมักจะเห็นว่าพอถึงเทศกาลสงกรานต์นี้ผู้คนจะหยุดกิจกรรมทั้งหมด ไม่ทำงาน ไม่สีข้าว ไม่ทำธุรกิจ ทุกคนมุ่งทำบุญกุศล และตั้งหน้าตั้งตาเล่นสนุกในวันสงกรานต์

ในสมัยปัจจุบันกาลเวลาได้เปลี่ยนไป คนจะมุ่งการสนุกสนานมากกว่าการทำบุญให้ทาน จึงมักจะมีกิจกรรมเพิ่มขึ้นมาจากเดิม เช่นการประกวดนางสงกรานต์ การแสดงคอนเสิร์ต ตลอดจนการบันเทิงต่าง ๆ อีกมาก ซึ่งหวังการสื่อสารและการโฆษณามากกว่า

การเล่นสาดน้ำ การสงฆ์น้ำพระ ก็เช่นเดียวกัน ก็เปลี่ยนจากการรดสงฆ์ด้วยความรักความเคารพ ก็กลายเป็นการเล่นสาดน้ำด้วยความสนุกสนานไป น้ำหอมที่เคยหอม ก็กลายเป็นน้ำสปรก กลายเป็นน้ำผสมแป้ง พรที่เคยให้กันก็เปลี่ยนเป็นการสาปแช่ง น้ำบางที่ก็กลายเป็นก้อนน้ำแข็ง ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ไม่สร้างสรรค์และไม่เป็นวัฒนธรรม

กลับมาที่อีสาน ชาวอีสานถือประเพณีโบราณเรื่องสงกรานต์นี้มาก และเรียกวันที่ 13-14-15 ต่างออกไปจากทางภาคอื่น คือ

วันที่ 13 เป็นวันสังขารล่อง

วันที่ 14 เป็นวันเนา

วันที่ 15 เป็นวันสังขารขึ้น

ในทางปฏิบัติชาวอีสานมีวันสงกรานต์ 7 วันบ้าง 15 วันบ้าง ไม่แน่นอน เขาสังเกตที่พระพุทธรูปซึ่งนำลงมาไว้ที่หน้าโบสถ์สำหรับให้คนสงฆ์น้ำ ถ้าพระสงฆ์นำพุทธรูปขึ้นไปเก็บไว้ในโบสถ์ก็ถือว่าสิ้นสุดวันสงกรานต์

การละเล่นก็แปลกไปบ้างจากภาคกลาง คือ ชาวอีสานนิยมเล่นม้าหลังโปก ตีจับ อยู่สาว ดึงหนัง ดึงครกดึงสาก โดยเฉพาะจังหวัดขอนแก่น นิยมเล่นฟ้อนรำเรียกว่า ฟ้อนเตี้ยตรุษสงกรานต์ หรือ “เตี้ยหลอบหล่อย” ชาวบ้านเมืองเก่าและบ้านโนนทันเป็นหมู่บ้านที่มีความชำนาญด้านนี้เป็นพิเศษ

สงกรานต์กับสังคัม

วันสงกรานต์ถือว่าเป็นวัน “รวมญาติ” คือ เมื่อถึงสงกรานต์ลูกหลานที่จากบ้านไปทำงาน ที่อื่นใดไกลแสนไกลเท่าใด ก็จะพากันกลับบ้านเพื่อเยี่ยมบ้าน ญาติพี่น้องได้ถามสารทุกข์สุกดิบ เอื้ออาทรต่อกันและกัน จึงเห็นว่าวันเช่นนี้เป็นกรรวมญาติมิตรกัน

วันสงกรานต์เป็นวัน “กตัญญู” เพราะลูกหลานเมื่อกลับบ้านในวันนี้ก็จะพากันมาทำบุญ ให้แก่บรรพบุรุษ มอบสิ่งของที่ระลึกแก่บิดามารดา ญาติพี่น้อง บริวาร คนรุ่นใหม่ก็นำผ้าป่า มาทอดที่วัดในหมู่บ้านของตนเอง ทำให้ได้เงินทองเข้าวัด ได้สร้างถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนา เป็นการจรรโลงศาสนาไปในตัวด้วย

วันสงกรานต์เป็นวัน “ปฏิคม” ถือเป็นวันที่คนทุกเพศทุกวัยได้พบปะสนทนากัน โดยเฉพาะหนุ่มสาวได้พูดคุยกันใกล้ชิด ได้ร่วมทำบุญกัน ได้ประกวดประชันการแต่งตัว ก็มีหลายคู่ ที่ความรักเริ่มในเทศกาลสงกรานต์ เพื่อเป็นการยืนยันในข้อนี้ ขอให้ย้อนไปดูบทประพันธ์ในนิราศ เดือนที่เกี่ยวกับสงกรานต์ว่า

โอ้อุคเดือนหน้าหน้าคิมหันต์
พวกมนุษย์สุดสุขสนุกครัน
ได้คู่กันพิศวงเมื่อสงกรานต์
ทั้งคู่ดีเช่ใจใส่อังคาส
อภิวาทพุทธรูปในวิหาร
ล้วนแต่งตัวทั่วกันวันสงกรานต์
ดีฯเพริศพริ้งทั้งหญิงชาย

สงกรานต์ในยุคโลกาภิวัตน์

วันสงกรานต์นับวันจะมีบทบาทมากขึ้นในสังคมเกษตรกรรมโดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เพราะประเพณีสงกรานต์นั้นเกี่ยวกับน้ำ ดิน ฟ้า และอากาศ รวมทั้งสภาพสังคม วัฒนธรรม และจริยธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งประเพณีดั้งเดิมเป็นของดี แต่เมื่อโลกเปลี่ยนไปสถานการณ์ เปลี่ยนไป ใจคนเปลี่ยนไป ก็แน่ละประเพณีสงกรานต์ก็ต้องเปลี่ยนไป ด้วย แต่ในฐานะที่เป็นคนไทยมีวัฒนธรรมอันดีงามก็อยากเห็นการเปลี่ยนนั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์มากกว่าทำลาย ประเพณีสงกรานต์ของไทยเป็นร่องรอยอารยธรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับประชาชน พระมหากษัตริย์ และพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติ วันนี้จัดอยู่ในยุคของข่าวสารและการ ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต วัฒนธรรมในโลก ประเพณีสงกรานต์จะเป็นปรอทวัด “โลกาภิวัตน์” ว่าไป ในรูปใด

ภษิตอีสานวันนี้

ทุกข์ยากล้ำปากกำกิ้นมันหมก

ยากคอบกินหมกมันปากจ้งดำปานนี้

ประเพณีเขาพนมรุ้ง บุรีรัมย์

ปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ในนิการไศว ที่นับถือพระศิวะ หรืออิศวร เป็นเทพเจ้า เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ในปรัชญาการปกครองแบบ “เทวราช” อันสืบความเชื่อมาแต่สมัยชยวรมันที่ 2 ผู้สร้างอาณาจักรขอมโบราณแห่งกัมพูชา

ปราสาทหินพนมรุ้งถูกสร้างขึ้นบนยอดเขา ซึ่งเป็นปากปล่องภูเขาไฟที่ระเบิดแล้วเป็นแสนปี สมมุติให้เป็นเสมือนหนึ่งปราสาทแห่งองค์พระศิวะ ที่ประดิษฐาน “ศิวลึงค์” หรือบุคลิกภาพแห่งความศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาไกรลาศ

โดยคติความเชื่อที่สืบทอดมานานแต่ราชาแห่งขอม ซึ่งมักจะมีคนเล่าขานถึงประเพณีการเดินขึ้นสักการะเขาพนมรุ้งอยู่มิได้ขาด แต่สักก็คนจะมีโอกาสย้อนไปดูเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตปางนั้นได้

วันที่ 30 มีนาคม โลกได้ย้อนกลับสู่อดีตเกือบพันปีมาแล้วอีกครั้งหนึ่ง จินตนาการแห่งเทพศิวะได้ปรากฏขึ้นที่ยอดเขาไกรลาศ แห่งนี้และกษัตริย์ขอมแห่งองค์ชยวรมัน ก็พินกลับสู่บรรยากาศ และได้นำพศกนิกรบุกว่าฝ่าเขาสู่อยอดไกรลาศ ณ ปราสาทพนมรุ้งแห่งนี้ นั่นคือวัน “ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง” “รมยคีรี”

ปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นปราสาทหินแห่งเดียวในประเทศไทยที่ตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่สูงที่สุด และเป็นปากปล่องภูเขาไฟที่ระเบิดแล้วจนเย็นสนิทเมื่อหลายแสนปี บัดนี้กลายเป็นแหล่งน้ำซึ่งมีแต่ความเย็นฉ่ำให้กำ เนิดพันธ์ไม้โดยรอบ

ยอดสูงเสียดฟ้าแก่ปราสาทหินพนมรุ้ง จะเป็นเป้าสายตาเด่นสง่าอยู่ในระยะไกลที่ก้าวขึ้นสู่ภูเขาใหญ่ลูกนี้ ทำให้บรรยากาศของผู้พบเห็นเสมือนหนึ่งเดินตามกษัตริย์นามชยสุริยวรมัน เพื่อชื่นชมความมหึมาและสรรพสิ่งทีอลังการแห่งพนมรุ้ง ที่อยู่สูงถึง 200 เมตรจากพื้นราบ หรือ 380 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีเนื้อที่ 24 ตารางกิโลเมตร

เขาพนมรุ้งเป็นภูเขาที่โดดเด่นเพียงลูกเดียวในอาณาบริเวณนั้นและเมื่อเราขึ้นถึงยอดเขาแล้วก็สามารถมองเห็นทัศนียภาพโดยรอบได้อย่างไร้สิ่งกีดขวาง ไม่ว่าจะเดินไรรานในเขตนางรอง และประโคนชัย ไกลยิ่งไปกว่านั้น จะได้สัมผัสกับเทือกเขา “พนมดงรัก” ทอดตัวยาวอยู่ทางทิศใต้ คราที่เราขำเลียงไปทางทิศตะวันตกในยามเย็น จะเห็นดวงอาทิตย์สีแดงกลมโต กำลังจะลับขอบฟ้ายามสนธยา ช่างเป็นภาพที่ประทับใจและน่าถวิลหาเป็นที่สุด ที่เราสามารถสัมผัสดวงอาทิตย์ได้จนนาทีสุดท้าย ก่อนจะลับขอบฟ้าไป

ชื่อ “พนมรุ้ง” นี้มีคนที่ให้ทัศนะไว้มากมาย แต่ปัจจุบันได้มายุติโดยพระปรีชาสามารถของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงอ่านและแปลจารึกที่พบที่พนมรุ้งนี้ ทั้ง ภาษาเขมรและสันสกฤต สรุปว่า

- พนม แปลว่า “ภูเขา”
- รุ่ง แปลว่า “ใหญ่”
- พนมรุ้ง แปลว่า “ภูเขาใหญ่”

สันนิษฐานกันว่าปราสาทพนมรุ้งสร้างมาหลายยุคหลายสมัยตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ถึง 18 ด้วยเหตุนี้ในบริเวณที่จะเห็นสิ่งก่อสร้างหลายแบบเรียงรายกันอยู่บนยอดเขาและไหล่เขา ซึ่ง “ออนซอนอีสาน” จะได้นำท่านผู้ชมเยี่ยมชม “ปราสาทพนมรุ้ง” ตามลำดับต่อไปนี้

1. เป็นอาคารก่อด้วยศิลาแลงและหินทรายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขยื่นออกไปทั้งทางทิศ ตะวันออกและตะวันตก มีระเบียงคดล้อม 3 ด้าน เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “กุฏิฤาษี” คาดว่าเป็น จุดเริ่มต้นของผู้จะเดินทางขึ้นเขาพนมรุ้ง

2. **ฐานพลับพลา** หรือ เนินพลับพลา เป็นเนินกว้าง 150 x 50 เมตร อยู่ด้านหน้า ปราสาท ห่างจากทางขึ้นสู่ปราสาทประมาณ 50 เมตร สันนิษฐานว่าเป็นฐานพลับพลาสำหรับ หยุดพักและเตรียมการในพิธีสำคัญ

3. **สะพานนาคราช** เป็นสะพานรูปพญานาค เชื่อมระหว่างถนนที่มาจากฐานพลับพลาจะ ขึ้นปราสาท ราวสะพานเป็นรูปตัวพญานาค หัวสะพานเป็นเศียรพญานาค 5 เศียร แผ่บังพาน มี รัศมีรอบเป็นแผ่นเดียวกัน สะพานนี้ยาว 20 เมตร กว้าง 6.20 เมตร

4. **โคปุระ หรือ ซุ้มประตู** ได้แก่ ประตูเมืองหรือทางเข้าออก ถือเป็นกั้นอาณาเขต ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า จากโคปุระด้านตะวันตกจะมองผ่านปราสาทประธาน และกรอบประตูอีก 15 ช่อง โคปุระด้านตะวันออกได้ และในวันเพ็ญเดือน 5 ทุกปี จะมองเห็นดวงอาทิตย์ขึ้นตรง ช่องประตูทั้ง 15 ช่องอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง

5. **บรรณาลัย** ภายในระเบียงคดด้านหน้าปราสาทประธานมีอาคารศิลาแลงอยู่ 2 หลัง สันนิษฐานว่าเป็น “บรรณาลัย” หรือหอสมุดเทียบได้กับหอไตรของพุทธศาสนา

6. **ปราสาทประธาน** เป็นปราสาทขนาดใหญ่สี่เหลี่ยมย่อมุมกว้างด้านละ 8.20 เมตร สูง 26.60 เมตร มีมุขยื่นออกไปทั้ง 4 ทิศ ตามความเชื่อของลัทธิเทวราชา ซึ่งแพร่กระจายอยู่ใน กัมพูชาและรัฐใกล้เคียงในขณะนั้น ซึ่งคาดว่าในราว พ.ศ. 1190 ปราสาทประธานนี้ถือได้ว่าเป็น จุดศูนย์กลางของจักรวาล เป็นดุจเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ จึงได้ประดิษฐานศิว

ลึงค์อันเป็นตัวแทนของพระศิวะไว้ด้วยใต้ฐานศิวลึงค์มีท่อน้ำ “โสมสูตร” ผ่านธรณีประตูออกไป ด้านนอก เมื่อมีพิสดรน้ำศิวลึงค์น้ำจะไหลออกตรงฐานศิวลึงค์ที่เรียกว่า “โยนีธรณะ” อันเป็นสัญลักษณ์ของพระนางอุม่า ชายาของพระศิวะ น้ำที่ไหลออกจากฐานศิวลึงค์จะถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ดุจแม่น้ำคงคาทีเดียว

7. ปรากฏอิฐ สันนิษฐานกันว่ามีถึง 3 องค์ ปัจจุบันเหลือเพียง 2 องค์เท่านั้น ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ องค์หนึ่งหันหน้าไปทางทิศใต้ สันนิษฐานกันว่าปรากฏอิฐเป็นสิ่งก่อสร้างสิ่งแรกที่สร้างขึ้นบนเขาพนมรุ้ง คือสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 15 ซึ่งเป็นอิทธิพลศิลปะขอมยุค “บาเค็ง”

นอกจากสิ่งก่อสร้างที่สำคัญดังกล่าวแล้วนี้ ยังมีระเบียบคดล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ยาวกว่า 60 เมตร บารายซึ่งเป็นสระน้ำ ปรากฏน้อยตลอดจนถนนเดินขึ้นสู่เทวสถานปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งผู้สนใจสามารถพบเห็นได้เมื่อท่านมีโอกาสไปสัมผัสสมรดกวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่อีก คือ “ปราสาทพนมรุ้ง” ด้วยตนเอง

ภาพิตอิสานวันนี้

มีฝั้วช่างย่อ่ง มีน้องช่างออย

พระรามชาดก

จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว

บ้านวังคุณ ต.หนองเม็ก อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น

“สิม” คือชื่อพื้นบ้านของอีสาน เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่า “โบสถ์ในภาษาไทยกลาง ในชนบทอีสานสมัยที่ยังไม่มีอิทธิพลสถาปัตยกรรมเมืองเข้าไปครอบงำนั้น มักสร้างสิมแบบพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว จึงมักจะพบรูปแบบของสิมแบบนี้อยู่ทั่วไปในชนบทอีสาน

สิมวัดสระบัวแก้ว บ้านวังคุณ นี้สร้างมานานแล้วก่อนพ.ศ. 2475 แต่ได้รับพระราชทานสุกคามสีมาในปี 2475 นั่นเอง ลักษณะของสิมเป็นแบบพื้นบ้าน โดยได้แบบมาจากวัดที่อำเภอบรบือ จ.มหาสารคาม โดยการนำของหลวงปู่ฝาย เจ้าอาวาส

โบสถ์หลังนี้คงสวยที่สุดในขณะนั้นในชุมชนแถวนี้ จึงได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมเต็มทั้ง 4 ด้าน ช่างเขียนหรือช่างแต้มที่ฝากฝีมือไว้ในโบสถ์หลังนี้คือ จารย์ทองมา จารย์น้อย และจารย์ดี

ฮูปแต้มที่สำคัญที่สุดเป็นเรื่อง “พระรามขาดก” หรือเรื่องราเกียรติ” ซึ่งเป็นวรรณคดีที่ชาวอีสานนิยมชมชอบกันในยุคหนึ่งตะลุงเข้ามาใหม่ ๆ คือประมาณ พ.ศ. 2470

ผู้เขียนภาพได้ลำดับภาพเล่าเรื่องพระลักษมณ์พระรามเป็นตอนๆ โดยมีอักษรตัวธรรมอีสานกำกับเป็นตอน ๆ ดังนี้

- ตอนที่ 1 เป็นภาพพระอินทร์ขี่ม้าลงมาถามปัญหากับตาควยนา ท้าวลุนลู่ หรือท้าวสะลุนกัน เป็นผู้ตอบคำถาม
 - ตอนที่ 2 ภาพฮาบพญาสวณ คือ ทศกัณฐ์ไปโอบเอมนางจันทมาเป็นเมีย มีขบวนแห่งนางจันทาโดยทางเรือ มีขบวนทางบก ซึ่งมีขบวนพ้อนและคนเป่าแคน
 - ตอนที่ 3 ภาพนางจันทาได้อานางสีดาไปลอยน้ำ โดยใส่ในเรือแพขนาดเล็กมีน้ำมีสาวสนมกำนัลในร้องห่มร้องไห้ตามนางสีดา
 - ตอนที่ 4 ภาพพระฤาษีลงไปทำน้ำ พบแพลอยมาพร้อมด้วยนางสีดา จึงนำเอานางสีดาไปเลี้ยงไว้
 - ตอนที่ 5 ภาพพระฤาษีออกจากปากถ้ำแล้วร้ายคาถาปิดปากถ้ำ พระอาทิตย์แอบฟัง จำคาถาได้ถือโอกาสเข้าไปลักลอบได้เสียกับนางโค เมียพระฤาษี
 - ตอนที่ 6 ภาพพระฤาษีขว้างเด็กทั้ง 3 คนออกไป เพื่อเสี่ยงทายว่าใครจะเป็นลูกตัวเอง หลังจากจับได้ว่านางโครสีมีซู้
 - ตอนที่ 7 ภาพฤาษีเป็นพยานให้เจ้าเมืองต่าง ๆ มากครเพื่อเสี่ยงทายเอานางสีดา
- รวมทั้ง ทศกัณฐ์และพระราม
- ตอนที่ 8 ภาพทศกัณฐ์แปลงเป็นก้อนหินอุ้มเอานางสีดาไปขณะที่พระรามกำลังตามกวางทอง
 - ตอนที่ 9 ภาพพระรามกำลังยืนดูพระลักษมณ์ก่อไฟหุงข้าวพร้อมกับม้ามณีกาบ
 - ตอนที่ 10 ภาพนางสีดาพร้อมนางเบี้ยค่อมอยู่ในปราสาทมีม้ามณีกาบเป็นผู้คอยระวังพร้อมด้วยพระลักษมณ์
 - ตอนที่ 11 ภาพพระรามกลายเป็นลิง แล้วพบกับลิงนางแพงสีบนต้นไม้ ได้สมสู่กันได้ ลูกคือหนุมาน พระรามกลายเป็นคน แต่หนุมานมีกรรมจึงเป็นลิง
- ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “พระราชาขาดก” หรือรามเกียรติที่วัดสระบัวแก้วนี้ นอกจากจะแสดงฝีมือความสามารถเชิงศิลป์ของคนในท้องถิ่นแล้ว ยังแสดงชีวิตยุคนั้นของชนบทให้เห็นอย่างเด่นชัด เช่น

- **เครื่องแต่งกาย** ภาพได้แสดงการแต่งกายของสตรี นุ่งผ้าถุงยาวเหมือนผ้ามัดหมี่ ส่วนตีนชิ้นกัลบังอนขึ้นเหมือนรูปนางสีดาในหนังตะลุง ผู้ชายใส่หมวกและใส่ผ้าเตี่ยวสักขาลาย เป่าแคน ซึ่งเป็นขบวนแห่

- **ประเพณีฮอดสรง** ในตอนหน้าของสมมีประเพณีฮอดสรงพระรามและพระลักษมณ์ โดยใช้โองฮอด ซึ่งเป็นประเพณีฮอดสรงของอีสานหรือพิธีแบบเถรภิเษกที่มีอยู่ในอีสาน

- **คนและสัตว์** ภาพลิง ควายนก เสือ กวาง ล้วนแต่เป็นภาพแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาแต่อดีต

ลิมอีสานที่มีการเขียนภาพ “พระรามชาดก” มีไม่กี่แห่ง โดยมากจะเป็นเรื่องพระเวสสันดรและทศชาติ จึงนับว่าเป็นศิลปกรรมที่หาได้ยากยิ่ง ควรที่ชาวบ้านและชาววัดจะได้ช่วยกันอนุรักษ์ ปรับปรุงให้คงสภาพเดิม อย่าได้ไปขีดฆ่าหรือทำลายภาพเหล่านั้น เพราะความคิดความฝันเช่นนี้ได้ผ่านกาลเวลาอายุขัยของผู้สร้างมันขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว จนกลายเป็นมรดกของคนรุ่นเรา จึงเป็นสิ่งมีค่าต่อมนุษย์ทุกคนไม่ใช่แต่ชาวบ้านเท่านั้น

ภาพอิสานวันนี้

บ่อกจากบ้าน บ่เห็นด่านแดนไกล

บ่ไปหาเฮียน บ่มีความรู้

บุญเบิกฟ้า

เรื่องราวของชนบทอีสานเต็มไปด้วยอดีตที่กล่าวขานกันไม่รู้จบสิ้น เพราะผืนแผ่นดินแห่งนี้ เป็นครุฑที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวอีสานให้รู้จักการต่อสู้ อดทน บากบั่น เพื่อให้มีพลังในการสรรสร้างความรักและลงรากปักฐาน ก่อมรดกอันล้ำค่าให้แก่ลูกหลานสืบต่อมา เหนือสิ่งอื่นใดมันได้สร้าง “ความเป็นอีสาน” ให้ลูกหลานได้ศึกษาและชื่นชมตราบเท่าทุกวันนี้

ความเป็นชาวนาเป็นวงเวียนชีวิตของชาวชนบทอีสาน ที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่บรรพชน หลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบที่บ้านเชียงนั้นคือร่องรอยแห่งความเป็น “กสิกร” ของชาวอีสาน ที่อบรมสั่งสอนกันมาแต่สมัยแถน อนึ่งภาพเขียนสีที่มาแต่มอญบราชธานี ล้วนแต่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับข้าวและท้องนา คนโบราณอีสานจึงมิใช่เพียงสั่งสอนให้คนอีสานได้รู้จักปลูกข้าวและกินข้าวเท่านั้นแต่ยังสอนให้รู้จักบุญคุณของข้าวด้วย

บุญเบิกฟ้าที่จังหวัดมหาสารคามในปลายเดือนมกราคมทุก ๆ ปีจึงเป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับข้าว ธัญพืช และฟ้าดิน ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์แห่งไร่นาของชาวอีสาน เรื่องบุญเบิกฟ้าจึงถูกเปิดเผยขึ้นโดยผ่านการสาธิตของชาวมหาสารคามออกมาเป็นฉาก ๆ ดังนี้

กำเนิดแม่โพสพ : แม่โพสพ คือ เทวดา นางคือสัญลักษณ์ของข้าว ตำนานเล่าว่าเธอขอพรจากพระอินทร์แล้วลงมาเกิดในมนุษยโลกโดยตั้งปณิธานจะอุทิศตนให้เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย แต่พระฤาษีบันดาลให้เธอกลายเป็นเมล็ดข้าวโตเท่าลูกมะพร้าว มีกลิ่นหอมชวนรับประทาน มีชื่อว่า “โพสพ” เธอคือ “เทพธิดาขวัญข้าว” ชาวอีสานเวลาจะนวดข้าวจึงต้องทำพิธีขอขมาลาโทษแม่โพสพที่เรียกกันว่า “ผัดฮีต”

เบิกฟ้า : ชาวอีสานเชื่อว่าข้าวมีขวัญ ถ้ามนุษย์ทำไม่ดีไม่ให้เกียรติแก่ข้าว ขวัญข้าวก็จะบินหนี ทำให้ข้าวในนาไม่งอกงาม และมีเมล็ดลีบมากกว่าเมล็ดดี ดังนั้นเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจึงมีพิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการปลอบขวัญ แล้วจึงจะอนุญาตให้นำข้าวจากฉางมาบริโภคได้

ฟาร้องทศบูรพา ฟ้าไขประตูเหล็ก ฝนจะตกดี ภายหลังเรียกตำนานนี้ว่า “ตำนานเบิกฟ้า” และกลายมาเป็น “บุญเบิกฟ้า” ในที่สุด

ชาวอีสานจะเริ่มนำไปใส่ในในเดือนสาม คือ เดือนกุมภาพันธ์ ดังนั้นในเดือนนี้เราจะเห็นกองปุ๋ยกองอยู่เป็นระยะ ๆ ตามท้องนา เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน โดยเฉพาะถือเป็นเดือนที่บริบูรณ์ตามความเชื่อโบราณที่ว่า “กบไม่มีปาก นาคไม่มีรูขี้” คือทั้งกบทั้งนาคเอิบอิมไม่ต้องกินไม่ต้องถ่าย ซึ่งถือเป็นเดือนที่ดีงาม

ย้อนกลับไปดูประเพณีบุญเบิกฟ้าอีกที จะพบว่ามียุทธกรรมต่าง ๆ ที่ได้แสดงให้เห็น เช่น

1. การสู่ขวัญข้าว
2. กุ่มข้าวใหญ่
3. สู่ขวัญแม่โพสพ
4. การทนายฟ้าฝน

4.1 ดูกี่คางไก่ ถ้าคางไก่เป็นวงงาม

4.2 ดูกี่ไข่ ถ้าไข่ที่ปอกออกแล้วไม่มีรอยจ้ำ ๆ เนื้อไข่สนิทที่เรียกว่า “ไข่ปอด” ก็จะทำนายว่าปีนั้นฟ้าฝนจะดี ถ้ามีลักษณะเสียหายที่เรียกว่า “ไม่ปอด” หรือ “ไม่ปอด” ก็ทำนายว่าฟ้าฝนจะไม่ดี

คนอีสานกว่าจะเติบโตมาเป็นคนและร่วมกันสร้างผืนแผ่นดินแห่งนี้ให้ได้อยู่อาศัยอย่างทุกวันนี้ เขาต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลง ต้องสร้างท่ามกลางความเชื่อที่บางครั้งคนในสมัยนี้อาจนึกว่า “ลึกลับ” เกินไปจนไม่น่าเชื่อ

บุญเบิกฟ้าที่มหาสารคามเป็นสื่อสัญญาณเตือนให้คนอีสานรู้จักทำมาหากิน รู้จักเตรียมงานให้เหมาะสมแก่ฤดู อันจะทำให้เขามีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยต่อไป ดังนั้นชีวิตของคนอีสานจึงเต็มไปด้วยพิธีกรรมผสมผสานกันด้วยพุทธธรรมบริบท จนทำให้เขาลมความทุกข์ ยากในที่สุด บุญเบิกฟ้าเป็นอีกมุมมองหนึ่งของความเชื่ออันก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

ภาคอีสานวันนี้

คาดลิได้กะบินมาคือนกเจ้า

คาดลิปได้กะบินเจ็ยเจ็ดหนี

ปราสาทเมืองต่ำ

ปราสาทที่มีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง และปราสาทอีกเป็นจำนวนมาก ล้วนแต่สร้างด้วยหินหรือศิลาแลง จึงเรียกกันว่า “ปราสาทหิน” ยังมีปราสาทอีกชนิดหนึ่งในภาคอีสานที่ไม่เรียกปราสาทหิน เพราะสร้างด้วยอิฐ จึงเรียกว่า “ปราสาท” เฉย ๆ นั่นคือ “ปราสาทเมืองต่ำ”

ปราสาทเมืองต่ำเป็นปราสาทอิฐตั้งอยู่ ณ ฝั่งราบ ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของบ้าน “โคกเมือง” อำเภอประโคนชัย บุรีรัมย์ อยู่ห่างจากปราสาทหินพนมรุ้งเพียง 8 กม. เท่านั้นเอง

ปราสาทเมืองต่ำนี้เป็นชุดศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ รูปแบบสี่เหลี่ยมรวม 5 องค์ มีสระน้ำหรือบารายล้อมรอบ มีระเบียงคดและกำแพง ล้วนแล้วด้วยศิลาแลงล้อมรอบทั้ง 4 ทิศ

ในอดีตปราสาทอิฐยังสมบูรณ์อยู่ทั้ง 5 องค์ แต่ด้วยกาลเวลาและธรรมชาติ ปราสาทองค์หนึ่งจึงพังลงเหลือให้เห็นเพียง 4 องค์ดังปัจจุบันซึ่งขณะนี้กรมศิลปากรกำลังขุดแต่งบูรณะเพื่อความสวยงามของปราสาทแห่งนี้ ดังที่เคยเป็นมาแล้วแต่อดีต

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าศุภภัทรดิศ ดิศสกุล อาศัยหลักฐาน คือ ภาพจำหลักบนเสาดินผนัง หน้าบันและทับหลังว่าตรงกับศิลปะขอมสมัยคังหรือเกลียง ซึ่งมีอายุราว พ.ศ. 1510-1560 และทับหลังจำหลักรูปพระกฤษณะตอนปราบนาค “กาลิยะ” และเศียรพญานาครอบ ๆ บาราย เป็นศิลปะแบบปาปวน คือ พ.ศ. 1560-1630 น่าจะสรุปว่าปราสาทเมืองต่ำสร้างในราว พ.ศ. 1510-1630 คือราวพุทธศตวรรษที่ 16 ถึง 17 นั่นเอง ถ้าเทียบแล้วก็สร้างก่อนปราสาทหินพิมายเพียงเล็กน้อย หรือหลังพนมรุ้งไม่นาน

เมื่ออย่างเข้าสู่บริเวณปราสาทเมืองต่ำก็เหมือนเข้าสู่ปราสาททั่วไป คือ คล้ายปกคลุมด้วยบรรยากาศแต่อดีต มองไป ณ ที่ใดดูเหมือนปราสาทเราได้สัมผัสกับวิญญาณคนกล้า และความ

ศักดิ์สิทธิ์โดยรอบ อีกแห่งหนึ่งก็เสมือนเข้าไปในปราสาทราชวัง ซึ่งมีแต่ความเงียบสงบ แม้ไม่มี
ใครมองเห็น มือไม้ก็ไม่กล้าซุกซนหยิบสิ่งของที่ตกเรียกราดอย่างต่ำก็เกรงกลัวสายตาบรรดาเทพ
ทั้งหลายที่จำหลักไว้ในปราสาทซึ่งมีให้เห็นอยู่ทุกซอกมุม

เพื่อให้คุ้มค่ากับโอกาสได้พบเห็น ออนซอนอีสานขอนำท่านผู้ชมไปสัมผัสกับศาสนสถาน
แห่งนี้ตามลำดับ

ปราสาททั้ง 5

ปราสาทอิฐทั้ง 5 องค์สร้างเรียงแถวเป็น 2 แถว บนฐานที่ยกพื้นสูง 1 เมตร กว้างยาว
22 เมตร ล้อมด้วยกำแพงแก้ว

ปราสาทแถวหน้า องค์เหนือและใต้กว้างยาวด้านละ 4 เมตร เท่ากันพอดี ศิลาทับหลัง
องค์เหนือจำหลักเป็นรูปพระศิวะทรงโคนนทิจระหัดถ์ซ้ายทรงอุ้มนางพารพตี ซึ่งเป็นศักดิ์ของ
พระองค์ และทรงถือตรีศูล ส่วนโคนนทียืนอยู่บนแท่น เหนือเศียรเกียรติมุข ซึ่งคายสิงห์คู่
ออกมาเป็นลำพวงมาลัย ส่วนขอบบนสุดของทับหลัง จำหลักเป็นรูปฤาษีรัดเข้าประนมมือจำนวน
10 ตน

ปราสาทองค์ทิศใต้ทับหลังจำหลักเป็นรูปทวารเนียงชั้นเข้าขวาเหนือเศียรเกียรติมุข ซึ่งคาย
พวงมาลัยออกมาทั้ง 2 ข้าง ของบนจำหลักเป็นฤาษีนั่งจำนวน 9 ตน

ปราสาทแถวหลังองค์ด้านใต้ทับหลังจำหลักเป็นรูปพระรุทรเนียงชั้นเข้าในซุ้มเหนือแท่น มี
หงส์ 3 ตัวแบกไว้ และยืนอยู่เหนือเศียรเกียรติมุข ซึ่งคายพวงมาลัยออกมาทั้ง 2 ด้าน ขอบบนสุด
จำหลักเป็นซุ้มกลีบขนุนสลักกับฤาษีนั่ง

ปราสาทองค์กลางทับหลังตกอยู่ด้านล่าง ทับหลังเป็นรูปทวารเนียงยกเข้าซ้ายในซุ้มบนแท่น
เหนือเศียรเกียรติมุข ซึ่งคายลำพวงมาลัยออกมาทั้ง 2 ด้าน ใช้หัตถ์ทั้งสองโอบจับพวงมาลัยไว้
กรอบจำหลักเป็นฤาษีนั่งประนมมือ 7 ตน

ปราสาทองค์เหนือทับหลังตกอยู่ด้านข้างเช่นกัน จำหลักเป็นรูปพระกฤษณะยกภูเขา
โตงนบนธนะยืนเหนือเศียรเกียรติมุข

ระเบียงคต

“กำแพงแก้ว” หรือ “ระเบียงคต” ด้านในกว้างยาวด้านละเกือบ 40 เมตร มีซุ้ม
ประตูหรือโคปุระทั้ง 4 ด้าน ทำเป็นห้องเหมือนระเบียงคตที่ปราสาทหินทั่วไป สภาพห้องดู

แข็งแรง หลังคามุงด้วยหินทรายทรงประทุนเกวียน ประดับคายนอกด้วยลูกกรงศิลา ลูก
มะหวด

โคปุระด้านใน หน้าบันจำหลักเป็นรูปสิงห์ท่ามกลางสิง ช้างประดับลวดลายพรรณพฤกษา
ทับหลังจำหลักรูปพระกฤษณะตอนปราบนาคกาสิยะ

ซุ้มโคปุระด้านนอก หน้าบันจำหลักรูปเทวะนั่งชันเข้าขวาเหนือเศียรเกียรติมุข เหนือขึ้นไป
เป็นรูปนาค 5 เศียร ทับหลังจำหลักรูปเกียรติมุขคายนพมาลัยออกมาทั้ง 2 ช้าง

เสากรอบประตูกลาง จำหลักรูปสิงห์ยืนเท้าสะเอวจับพุ่มกนกโคนเสาจำหลักเป็นรูปฤษีนั่ง
ประนมมือ

สระน้ำ

ถัดออกไปก็เป็นสระน้ำ เป็นธรรมเนียมของการสร้างเทวสถานที่ต้องมีสระน้ำไว้ใช้ในคราว
จำเป็น สระน้ำที่ปราสาทเมืองต่ำขุดสระทำด้วยศิลาปูซ้อนให้สอกลงไปถึงกันที่มุมขอบสระติดตั้ง
รูปพญานาคราช 5 เศียรไว้ไว้อย่างน่าเกรงขาม

กำแพง

กำแพงด้านนอกถัดจากสระน้ำเป็นเสมือนปราการด่านแรกที่คนเข้า และด่านสุดท้ายที่เท
วะจะส่งแขกผู้มาเยือน มีประตู 4 ด้าน สร้างเป็นแบบจัตุรมุข มีทับหลังสวยงามประณีต โดย
เฉพาะที่เห็นตกอยู่ที่พงหญ้าคือ ทับหลังรูปพระกฤษณะปราบนาคกาสิยะ

เทพที่ถูกจำหลักที่ปราสาทเมืองต่ำ

1. พระศิวะหรืออิศวร เป็นนามของเทพที่ศาสนาพราหมณ์ไศวนิกายนับถือเคารพบูชา
พร้อมด้วยศक्तिหรือมเหสี คือ พระอุมาสัญลักษณ์ที่สำคัญยิ่งของพระศิวะก็คือ “ศิวลึงค์” ซึ่งถือเป็น
ต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในโลก จริง ๆ แล้วพระศิวะมีพระนามถึง 243 พระนามเราอาจเห็น
ภาพสลักพระศิวะในรูปของศิวนาฏราชที่พนมรุ้ง พระศิวะทรงโคนนทิตที่ปราสาทเมืองต่ำ ไม่ว่าจะ
สถิตในจักรวาลด้วยนามใดก็ตามสิ่งที่ขาดมิได้ของศิวะก็คือ ศิวลึงค์ และปราสาทเมืองต่ำนี้ก็มี
ฐานศิวลึงค์เช่นเดียวกัน จึงสันนิษฐานว่าแม้จะสร้างศาสนสถานในที่ราบ เช่น ปราสาทหินพิมาย
แต่ก็ยังอุทิศพระศิวะตามปรัชญาแห่งไศวนิกายอยู่นั่นเอง

ที่ปราสาทเมืองต่ำ พระศิวะและพระนางอุมาทรงโคนนทิต ซึ่งเป็นทั้งพาหนะและตัวพระ
อิศวรเองด้วย โคนนทิตจึงเป็นภาพที่ปรากฏเห็นทั่ว ๆ ไปบนเทวาลัยลักษณะแบบนี้

2. พระกฤษณะ เป็นเทพผู้มีฤทธิ์มาก เป็นฝ่ายธรรม และเที่ยวปราบบรรดาอธรรม ทั้งขยายจนราบคาบ ในภาพทรงใช้ความเป็นฝ่ายธรรมปราบนาคาสีเยะ ฝ่ายอธรรม ที่เที่ยวก่อกรรมทำเข็ญในโลกมนุษย์ให้อยู่ในสภาพหมดแรง

3. พระกฤษณะยกเขาโควรรณะเป็นศิลาจำหลักรูปพระกฤษณะ ใช้ขวี่มือยกเขา “โควรรณะ” บังฝน ซึ่งพระอินทร์เนรมิตให้ตก 7 วัน 7 คืน จนพระอินทร์ยอมให้ฝนหยุด เพราะทำอันตรายพระกฤษณะไม่ได้ ภาพนี้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่และอำนาจที่ชาวฮินดูนิยมสร้างไว้ตามเทวาลัย

4. ฤาษี เป็นรูปลักษณะหนึ่งของพระศิวะ บางที่เรียก “มหาฤาษี” การจำหลักภาพฤาษี ในเทวสถานปราสาทต่าง ๆ ของขอม คงเนื่องมาจากคตินี้ซึ่งที่ปราสาทเมืองต่ำนี้ก็มีภาพฤาษีอยู่เป็นจำนวนหลายตน

เมื่อคำนวณอายุของปราสาทเมืองต่ำแล้วจะ พบว่าอยู่กึ่งกลางระหว่างอายุของพนมรุ้งและปราสาทหินพิมาย เมื่อพินิจถึงลวดลายที่ทับหลังที่วิจิตรประณีตยิ่งนัก ซึ่งไม่ต่างจากความวิจิตรในปราสาทต่าง ๆ รวมทั้งปราสาทนครวัดที่เขมรด้วย ทั้งนี้สื่อให้เห็นถึงความบริบูรณ์แห่งศิลปะและศรัทธาอย่างแรงกล้า ยิ่งไปกว่านั้นยังสื่อให้เห็นการเสียสละและสามัคคีของผู้คนที่สร้างปราสาทนี้ แสดงถึงความไม่อดอยากมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ จึงสามารถเนรมิตศิลปะอันยิ่งใหญ่งดงามได้ เช่นอย่างปราสาทเมืองต่ำนี้ ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาวอีสานสืบมา

ภาษีตีสาน

ตีเจ็บแล้ว แสนลือออยก็ปานต่ำ

แม่่นสิเข้าจ้อย ๆ ก็ปานไม้แตกตา

ไปไหว้ธาตุ

พระธาตุพนมเป็นปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง เป็นที่เคารพสักการะของชาวพุทธสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง เป็นเจดีย์ที่เก่าแก่ที่สุดในลุ่มน้ำโขงตอนกลาง เชื่อกันว่าสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 8 (แปด) โดยมีหลักฐานจาก “อรัญคันทาน” ที่ว่า

ในปี พ.ศ. 8 หลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 รูป ได้นำพระอรัญคธาตุ คือ กระดูกหัวอกของพระพุทธเจ้า มาประดิษฐาน ณ ภูกำพร้า ได้ร่วมกับท้าวพญาทั้ง 5 มีพระยาศรีโคตรบูร เป็นต้น สร้างอุบมุงขึ้นเพื่อบรรจุพระอรัญคธาตุ

พระเจดีย์ธาตุนมนี้ได้รับการบูรณะต่อเติมจนเป็นอย่างที่มองเห็นนี้ถึง 7 ครั้ง และครั้งสุดท้ายบูรณะเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2522 หลังจากที่พังทลายเมื่อปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีลักษณะสำคัญ เช่น

- เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมสูง 52 เมตร
- ฐานกว้างด้านละ 11 เมตร 25 เซนติเมตร
- ยอดฉัตรเป็นทองคำหนัก 10 กิโลกรัม
- รอบองค์เจดีย์ทั้ง 4 ด้าน สลักอิฐเป็นลวดลายต่าง ๆ แบบศิลปะอมรวดีและทวารวดี
- รูปกษัตริย์ประทับยืน มือถือหอกบนหลังช้าง
- รูปกษัตริย์นั่งบนหลังช้าง มือถือหอกและมีฉัตรกั้น
- รูปกษัตริย์ประทับนั่งยอง ๆ บนหลังช้าง
- รูปกษัตริย์ทรงช้างในท่ายืนแล้วแผลงศร
- รูปกษัตริย์ทรงควมม้า มือถือพระขรรค์
- รูปลวดลายดอกไม้ ใบผักกูด แบบทวารวดี

ซึ่งเข้าใจกันว่ากษัตริย์ที่ทรงช้างม้าเหล่านี้เป็นท้าวพญาทั้ง 5 ที่มีส่วนในการก่อสร้างพระธาตุนมนี้เอง

ชาวอีสานเชื่อว่าในชีวิตหนึ่งที่ได้เกิดมาเป็นชาวพุทธรู้ นั้น ขอให้ได้มีโอกาสไปนมัสการพระธาตุนมให้ได้ เพราะจะเท่ากับได้เห็นพระพุทธเจ้า เพราะพระธาตุนั้นบรรจุพระอัฐิธาตุอย่างแท้จริง จะได้กุศลมหาศาล จึงเป็นประเพณี “ไปไหว้ธาตุ” สืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

ทุกปีเมื่อถึงวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 พุทธศาสนิกชนทั่วประเทศโดยเฉพาะชาวอีสานและชาวลาวในประเทศลาว จะรู้โดยสำนึกเลว่่างานไหว้ธาตุเริ่มขึ้นแล้ว เคยมีคนกล่าวติดปากว่าคนที่รู้ว่างานนมัสการพระธาตุนมเริ่มเมื่อใดก่อนพวกอื่นก็คือ คนพิการ กับคนขอทานเพราะเขาจะปักหลักกันอยู่ที่นี้ด้วยจุประสงค์ส่วนตัวด้วยความหวังสูงสุด

ในทุกปีงานนมัสการพระธาตุนมจะกำหนดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ โดยจะสิ้นสุดลงตรงกับวันมรณบูชาพอดี

“ออนซอนอีสาน” เดินทางไปยังธาตุนมก่อนวันเริ่มงานหรือวันสุกดิบของงาน เราพบว่า มีประชาชนหลังไหลมาจากทุกสารทิศ จนบริเวณวัดพระธาตุนมเต็มไปด้วยคนแทบไม่มีที่เดิน หลังไหลเข้านมัสการองค์พระธาตุซึ่งประตกแต่งอย่างสวยงามอร่ามยิ่งอย่างไม่ขาดสาย

รุ่งอรุณของวันงานนมัสการพระธาตุนมที่ทางวัดกำหนดขึ้นฝูงชนก็เบียดเสียดยึดเบียดกัน แต่เข้าที่ท่าเรือในลำน้ำโขงซึ่งเคยเงียบเชียบนาน ๆ จะมีเรือผ่านมาสักครั้งหนึ่ง วันนี้อากาศหนาว

เย็นผิดปกติ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์งานธาตุพนม แล้วค่อย ๆ มากขึ้นตามลำดับ ยิ่งสายเรือก็ยิ่งมาก นำผู้โดยสารชาวลาวข้ามโขงมุ่งหน้าสู่ธาตุพนม เพื่อให้ทันการเปิดงานอย่างมีดีฟ้ามัวดิน

สัญญาณแห่งการนมัสการพระธาตุพนมเริ่มขึ้นเมื่อวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 ในเวลาบ่าย คล้อย ท่ามกลางฝูงชนนับหมื่น และบรรยากาศที่หนาวเย็นยะเยือก ผู้ที่มาร่วมงานเฝ้ารอบริบเมื่อเสียงล่ำกลอน “**บูชาพระธาตุพนม**” ดังก้องขึ้นด้วยเสียงหัวหวานไพเราะของ คุณอรทัย สกุลไทย

จากนั้นชุดพ็อนรำถวายองค์พระธาตุพนมในลีลาแห่งเมืองศรีโคตรบูรก็เริ่มขึ้น คือ พ็อนรำศรีโคตรบูร โดยนักพ็อนจากโรงเรียนธาตุพนม

ทันทีที่การพ็อนรำถวายพระธาตุยุติลง ขบวนกองบุญจากผู้มีจิตศรัทธาก็ทยอยเข้าสู่บริเวณ และเฝ้ารอบองค์พระธาตุ เป็นขบวนยาวเหยียดต่อเนื่องกัน ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงแรงศรัทธาและปณิธานแห่งกองบุญที่พุทธศาสนิกชนมีและมอบให้แก่พระธาตุ ตามเจตจำนงที่ประสงค์ตั้งไว้ พระธาตุพนมจึงไม่เพียงแต่ปูชนียสถานเท่านั้น ยังถือว่าเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์แทนองค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วยดังนั้นการได้นมัสการและถวายตัวเป็นข้าโอกาส พระธาตุจึงเท่ากับเป็นข้าโอกาสแห่งพระพุทธรองค์

ประมวลจากศรัทธาและความหวังของประชาชนชาวพุทธสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง ที่มีต่อองค์พระธาตุพนมนั้น ย่อมแน่ใจได้ว่าพระพุทธรศาสนาในดินแดนแห่งนี้จะยังยืนสถาพรต่อไปอีกนานแสนนาน

ตราบใดที่สายน้ำโขงยังไหลเรื่อยเอื่อยริน เรือแพข้ามไปมาหากันทั้งสองฟากฝั่งโขงกระซิบเกลียวแน่นหนา องค์พระธาตุเป็นหลักชัยสายเลือดเป็นยางเหนียวเชื่อมต่อ นอกจากพระธาตุจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่พักการะของชุมชนชาวพุทธแล้ว ยังจะแผ่เมตตาและบารมีกระซิบสายสัมพันธ์แห่งประเทศไทยลาวให้ก้าวเข้าสู่ความเป็นมิตรภาพเพื่อช่วยผดุงองค์พระธาตุให้ยิ่งใหญ่เช่นแต่อดี้อย่างแน่นอน

ภาชิตอีสานวันนี้

นอนหลับให้ไปหาเที่ยว มีเสียวให้ไปยาม

งานบุญหลวง

บ่อเกิดผีตาโขน

อำเภอด่านซ้าย เป็นอำเภอชายแดนแห่งหนึ่งของจังหวัดเลยอยู่กึ่งกลางระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน มองจากที่สูงจะเห็นอำเภอด่านซ้ายนี้ อยู่ในอ้อมกอดของขุนเขาที่สมบูรณ์ด้วยป่าดงพงพี ดุจเรื่องราวแห่งนครในเทพนิยาย

ท่ามกลางทะเลภูเขา อำเภอด่านซ้าย เป็นที่ตั้งศาสนสถานที่สำคัญคือ เป็นที่เคารพสักการะของชาวด่านซ้ายและชุมชนใกล้เคียงรวมทั้งผู้ศรัทธาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นั่นคือ “พระเจดีย์ศรีสองรัก” อันเป็นเจดีย์สถานที่สร้างขึ้นด้วยมิตรไมตรีระหว่างประเทศทั้งสอง คือ “ไทย-ลาว” โดยพระราชดำริแห่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยา และสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงจันทบุรีศรีสัตนาคนหุต เวียงจันทน์ ล้านช้าง บัดนี้กาลเวลาก็ล่วงเลยมาแล้วถึง 400 กว่าปี

ประมาณเดือนมิถุนายนของทุก ๆ ปี ชาวอำเภอด่านซ้ายจะจัดให้มีพิธีบุญที่สำคัญยิ่งที่ทุกคนต่างก็ตั้งตารอคอย เพราะเป็นเทศกาลบุญอันศักดิ์สิทธิ์ สนุกสนานที่สุดนั่นคือ

“งานบุญหลวง”

งานบุญหลวงชาวอีสานทั่วไปเรียกว่า “บุญผะเหวด” ที่จริงก็คือ บุญมหาชาตินั่นเอง แต่ที่น่าทึ่งที่สุดก็คือ ในขบวนแห่พระเวสสันดรนี้เอง ชาวด่านซ้ายได้มีจินตนาการสร้างผีทั้งหลายให้มาร่วมขบวนแห่ซึ่งล้วนตกแต่งรูปลักษณ์ผีเหล่านั้นด้วยหน้ากาก ให้น่าเกลียดน่ากลัวที่รู้จักกันไปว่า “ผีตาโขน” ซึ่งเกิดจากจุดเล็ก ๆ จุดหนึ่งในงานบุญหลวงนี้เอง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า “ถ้าไม่มีบุญหลวงก็ไม่มีผีตาโขน”

ผีตาโขนได้กลายมาเป็นจุดเด่นของงานบุญหลวง ที่ใคร ๆ รู้จักเพื่อประโยชน์แก่การท่องเที่ยวในนาม “เทศกาลผีตาโขน”

“ผีตาโขน” ก็คือ คนที่แต่งตัวเป็นผี สวมหน้ากากที่ทำจากหวดหนึ่งข้างเหนียว พับขึ้นทำเป็นหมวก แล้วนำมาเย็บติดกันกับส่วนโคนของก้านมะพร้าว

- แต่งแต้มด้วยสีน้ำมันสดใส
- เจาะช่องที่ตาทั้ง 2 ข้าง
- แต่งจมูกให้ยาวเหมือนงวงช้าง
- เสื้อผ้าทำด้วยเศษวัสดุต่าง ๆ
- แขนงพวงตาปูที่เอว หรือแขนงกระดิ่ง กระโหล่ง มีเสียงดังเมื่อก้าวเดินขยับ ๆ

- มือถืออาวุธทำด้วยกำมะพร้าว ทำเป็นรูปดาบ หรือไม้ถือคล้ายเครื่องเพศของชาย ตรงปลายทาด้วยสีแดง

ขบวนผีตาโขนจะร่วมแห่ในงานบุญหลวงในช่วงต่าง ๆ คือ

- ขบวนแห่พระอุทิศจากลำน้ำหมัน
 - ขบวนแห่ไปที่บ้านเจ้าพ่อกวน
 - ขบวนนำเจ้าพ่อกวน แม่นางเทียมไปที่วัดโพนชัย
- ผีตาโขนเป็นมาอย่างไร มีความเห็นต่าง ๆ กัน เช่น
- เพราะสวมใส่หัวเหมือนหัวโขน จึงเรียก “ผีตาโขน”
 - เพราะเป็นผีที่ “ตามคน” มาส่งพระเวสสันดร นานเข้าก็เพี้ยนมาเป็น “ผีตาโขน”
 - ออนซอนอีสานเคยเห็นการเล่นแบบนี้ในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด
- ในงานบุญบั้งไฟ บุญมหาชาติ เขาเรียกพวกใส่หน้ากากนี้ว่า “ผีตาโขน” เรียกหน้ากากว่า “หน้าผีขน” เพราะหน้ากากนั้นน่ากลัว มีขนหรือหนวดเคราเต็มหน้าไปหมด

เหมือนผีที่หลุดมาจากป่าช้า เด็ก ๆ กลัวมาก เวลาเห็นผีตาโขนเด็กจะหยุดร้องไห้ การเล่นผีตาโขนนี้ที่เล่นกันจนเป็นประเพณีและสนุกสนานที่สุดก็คือ การเล่นผีตาโขน ณ อำเภอด่านซ้ายนี้แหละ ปัจจุบัน “ผีตาโขน” ได้นำไปเล่นในงานดอกฝ้ายบานที่จังหวัดเลยด้วย จนทำให้งานดอกฝ้ายบานสะพรั่งไปด้วยผีตาโขนถึง 3,000 ตัว จนดังไปทั่วโลก

อย่างไรก็ดีการเล่นผีตาโขนนี้โบราณถือว่าเป็นการเล่นกับผี ซึ่งเป็นอันตรายและเป็นเรื่องไม่ดีนัก เมื่อเล่นเสร็จจึงได้นำหน้ากากไปทิ้งที่ลำน้ำโขง แล้วรับน้ำพระพุทธรูปจากพระก่อนที่จะแยกย้ายกันกลับบ้านเพื่อความสวัสดิมงคล

พิธีศักดิ์สิทธิ์พิธีหนึ่งในงานบุญหลวง ที่ชาวอำเภอด่านซ้ายถือว่าสำคัญและจะขาดมิได้ นั่นคือ “งานสู่ขวัญบายศรีเจ้าพ่อกวน-แม่นางเทียม” ท่านทั้ง 2 กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งงานบุญหลวง ยิ่งกว่านั้นขบวนแห่ผีตาโขนก็ยินยอมให้ขบวนเจ้าพ่อกวนนำขบวนแห่สู่วัดโพนชัย

เรื่อง “พ่อกวน-แม่เทียม” มีการเล่าสืบกันมานานหลายร้อยปีว่า

“มีหนุ่มสาวคู่หนึ่งรักกันมาก ได้เข้าไปอยู่ในอุบุมงแห่งพระธาตุศรีสองรัก แล้วเสียชีวิตในเวลาต่อมา เพราะประตูอุบุมงปิด วิญญาณทั้ง 2 จึงกลายเป็นพ่อกวน แม่เทียม ต่อมาได้วิญญาณอื่นเป็นบริวาร จึงร่วมกันพิทักษ์พระเจดีย์ศรีสองรักมาจนถึงปัจจุบันนี้”

เมื่อมีงานบุญหลวง เจ้าพ่อกวน จะเป็นศูนย์กลางของชุมชนถึงวันบุญหลวงบ้านพ่อกวนจะประกอบพิธีสู่ขวัญบายศรี คอยต้อนรับแขกผู้มีศรัทธาเลื่อมใสเป็นจำนวนมาก โดยมีพ่อแสนเป็นผู้

ประกอบพิธีในโอกาสนี้จะมีผู้ศรัทธามาร่วมผูกแขนเป็นจำนวนมาก บ้างก็ร้องรำทำเพลง ผูกข้อต่อแขนตลอดช่วงเช้าของวันงาน

ออนซอนอีสานได้เข้าไปร่วมงานบุญหลวงและพิธีสู่ขวัญบายศรีในครั้งนี้ และได้เก็บภาพรอบ ๆ ในบ้านเจ้าพ่อกวน ซึ่งมีแท่นบูชาเจ้าเมืองในอดีต ศาสตราวุธประดับบารมี เมื่อสนทนากับ คุณถาวร เชื้อบุญมี ซึ่งเป็นเจ้าพ่อกวนตัวจริง ซึ่งสรุปการสนทนากับเรา ดังนี้

1. หน้าที่สำคัญของเจ้าพ่อกวน คือ
 - เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน และช่วยแนะนำในการปัดเป่าความทุกข์
 - รักษาดูแลพระเจดีย์ศรีสองรัก
 - เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ
2. ผิดาโชนเป็นส่วนประกอบอันหนึ่งของงาน “บุญหลวง” คำว่า “ผิดาโชน” เพี้ยนมาจากคำว่า “ผิดาคน” คือ ผีอยู่ในป่าแล้วตามคนมาส่งพระเวสสันดรคราวเสด็จกลับเมือง
3. พ่อแสนเป็นผู้ประกอบพิธีรองจากพ่อกวน แต่เป็นผู้เป็นใหญ่ในพิธี ทำพิธีแบบพ่อกวน แม่เทียม
4. คมมาหาพ่อกวนส่วนมากจะเป็นประเภท
 - มีทุกข์ทางใจ
 - อยากทำพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ไม่รู้วิธีทำ พ่อกวนจะเป็นคนแนะนำและช่วยเหลือหนึ่งในจำนวนผู้มาร่วมงานคือ คุณแสงอรุณ เพชรส่องแสง ได้ให้ทัศนะว่างานผิดาโชนนั้นเป็นจุดเล็ก ๆ จุดหนึ่งของงานบุญหลวง ผีเหล่านี้เข้าขบวนแห่พระอุปคุต แห่เจ้าพ่อกวน แม่เทียม ไปวัดโพชนชัยปัจจุบันกลายเป็นจุดสำคัญของงาน จนคนรุ่นหลังไม่รู้ถึงงานบุญหลวงรู้จักแต่ “ผิดาโชน”

ออนซอนอีสานเสนอเรื่อง “ผิดาโชน” ก็ด้วยเจตนาจะให้ท่านผู้ชมทราบต้นตอของเรื่อง ยิ่งกว่านั้นประสงค์จะให้ท่านเห็นความสำคัญของ “งานบุญหลวง” ประเพณีหลักอันดีงามในประเพณีฮีตสิบสองที่มีค่ายิ่งของชาวด่านซ้าย ที่วันหนึ่งเมื่อคนรุ่นหลังเล่นแต่ผิดาโชนมากเข้าอาจล้ม “บุญหลวง” ได้ในที่สุด

ภาชิตอีสานวันนี้

บ่อยากพลัดพรากน้องเวรหาก่องจิ่งหนี

บ่อยากไกลสายคอกกรรมเวรหากพาเว้น

กินข้าวปั้น บุญพะเวส

เมื่อประมาณเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคมของทุกปี ถ้าท่านเดินทางผ่านถนนสายเข้าสู่จังหวัดร้อยเอ็ด จะเห็นธงแขวนไม้ไผ่อยู่สองฟากทางเต็มไปหมด และจบลงที่จังหวัดร้อยเอ็ด นั่นคือ สัญลักษณ์ของงาน “กินข้าวปั้น บุญพะเวส” ที่จังหวัดร้อยเอ็ด

ร้อยเอ็ดเป็นเมืองที่มีอดีตอันยาวนานตั้งแต่สมัยศรีโคตรบูร เคยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองในนามเมือง “สาเกตนคร หรือ “กุลุนทนคร” ซึ่งมีเมืองบริวารเป็นประตูเข้าออกรายล้อมถึง 11 เมือง แต่ภายหลังก็มีการเสื่อมสลายจนตกอยู่ในอำนาจของขอมในที่สุด

จากตำนานเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ด เราทราบว่าเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรจากนครจำปาศักดิ์ ให้ท้าวแก้วมาสร้างเมืองขึ้นใน พ.ศ. 2256 ที่เมืองทุ่ง ภายหลังเกิดปัญหาตนเองภายในในสมัยอยุธยาต่อธนบุรีจนใน พ.ศ.2319 พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นชื่อ “สุวรรณภูมิ” ภายหลังได้สร้างเมืองขึ้นใหม่อีกชื่อ “ร้อยเอ็ด” และเป็นจังหวัดร้อยเอ็ดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ร้อยเอ็ดเป็นเมืองใจกลางของอีสาน ห่างจากกรุงเทพฯ 500 กว่ากิโลเมตร อยู่ในแอ่งโคราช โดยมีที่ราบลุ่มกว้างใหญ่เป็นหลัก คือ “ทุ่งกุลาร้องไห้” ประชาชนเป็นกลุ่ม “ไทย-ลาว” เมื่อตั้งใจจะไปเมืองร้อยเอ็ดแล้ว เพื่อไม่ให้เสียเที่ยวก็ควรจะได้ชมสถานที่สำคัญ คือ บึงพลาญชัย ซึ่งเป็นเกาะกลางน้ำ มีถนนและสะพานทอดเข้าสู่เกาะหลายทิศทาง ภาพที่ดึงดูดคนทีไปเยือนบึงพลาญชัยมากที่สุดก็คือ ปลานับเป็นหมื่นเป็นแสนตัว ที่เพียงแต่โยนอาหารให้เท่านั้นก็จะกระโจรเข้าใส่อาหารเต็มท้องน้ำไปหมด บนเกาะก็เป็นสวนสาธารณะและวันที่ 1-2 มีนาคม ก็กลายเป็นสถานที่นัดพบของนักท่องเที่ยวจากทุกสารทิศ เพราะเป็นสถานที่จัดงาน “กินข้าวปั้น บุญพะเวส” ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

พระเจ้าใหญ่วัดบูรพา เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ต่อเมืองร้อยเอ็ด คือ เป็นพระพุทธรูปประทับยืนสูงถึง 101 ศอก เมื่อเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดจะมองเห็นพระพุทธรูปองค์นี้แต่ไกล เด่นสง่าพันสิ่งก่อสร้างที่สูงที่สุดในเมืองร้อยเอ็ด เป็นการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยพุทธานุสสติ

สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เป็นสวนที่สวยงามเต็มไปด้วยไม้ดอกไม้ยืนต้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ถึงแม้จะมีหอนาฬิการุ่นใหม่ในสวน แต่ก็ได้สร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ให้ความงามแห่งยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ขัดสายตาของผู้พบเห็น นับเป็นความฉลาดของสถาปนิกในยุคนี้ที่สร้างสรรค์ศิลปกรรมขึ้นนี้ไว้อย่างมีความคิด

วัดกลาง ก็เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของเมืองร้อยเอ็ด พระอุโบสถสร้างไว้นานแล้ว แต่บูรณะใหม่ราว พ.ศ.2484 สิ่งที่น่าสนใจคือ ลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่มีไม้เป็นรังผึ้ง แกะสลักด้วย

ฝีมือท้องถิ่น มีคติโน้มน้าวไปยังสถาปัตยกรรมลุ่มน้ำโขง ด้านนอกพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนัง ฝีมือช่างท้องถิ่น ด้านหนึ่งเขียนรูปทศชาติ ส่วนอีกด้านหนึ่งเขียนภาพเวสสันดรชาดกครบ 13 กัณฑ์ อย่างสมบูรณ์และด้วยลีลาฝีมือชั้นครูอีสาน พร้อมด้วยลูกเล่นที่แพรวพราวเหลือเกิน

วัดเหนือ เป็นวัดเก่าแก่มากมีเจดีย์เก่าคล้ายพระเจดีย์ศรีสองรักที่จังหวัดเลย และมีระฆังหินที่ขุดพบในเมืองร้อยเอ็ด ที่นับว่าเป็นศิลปวัตถุที่เก่าแก่ชิ้นหนึ่งของชาติ

ผ้าไหมมีค่าสง่างาม แม้นออนซอนอีสานจะไม่มีโอกาสสัมผัสผ้าไหมผืนละ 3 แสนของศิลปินแห่งชาติ คุณแม่พะยอมก็ตาม แต่เราก็มีโอกาสได้ยลผ้าไหมผืนละเป็นแสนจาก คุณพัชรินทร์ บุญรอด แห่งร้าน “พัชรินทร์บุญรอด” ในตลาดร้อยเอ็ดนี้เอง โดยการนำของ ร.อ.สาทร เตจ๊ะวงศ์ นั่นคือ

- ผ้าลายเทพนมดินทอง สีฟ้า ราคาเป็นเรือนแสน
- ลายเจ้ากรรมสิทธิ์ สอดเกสรสีชมพู ราคาเป็นเรือนหมื่น

และอีกหลายแห่งที่ “ออนซอนอีสาน” ไม่สามารถจะนำมาให้ท่านผู้ชมได้ชมทั้งหมดได้ แต่เท่าที่ท่านเห็นก็คงจะพูดได้ว่า “ร้อยเอ็ดเพชรอีสาน” อยู่กระมัง

เรากลับมาถึงเรื่องที่เป็นข่าวที่ว่าคนไปเที่ยวงานจนสะพานโยกนะครับ งานที่เมืองเพชรอีสานต้องดังก้องทั่วเมืองไทยจนคนลืมนาม “โรคร้อยเอ็ด” สนิท ก็คือ “กินข้าวปั้น บุญพะเวส” ซึ่งเรา “ออนซอนอีสาน” จะนำท่านไปสู่บรรยากาศของงานต่อไป

โดยปรัชญาชาวอีสานเชื่อว่า ผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติ หรือเทศน์พะเวสครบ 13 กัณฑ์ ผู้นั้นจะไม่ตกนรก และด้วยเหตุที่เรื่องราวของพระเวสสันดรเป็นอุทาหรณ์แห่งการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ หรือ “มหากาน” ชาวอีสานจึงนิยมทำบุญพะเวสมิได้ขาด โดยกำหนดเอาเดือนสี่ตามประเพณีอิสติบสอง ดังนั้นวันนี้ที่ร้อยเอ็ดจึงได้จัดงานขึ้น มีขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่เป็นขบวนประจำกัณฑ์แต่ละกัณฑ์ดังนี้

กัณฑ์ที่ 1 ทศพร อันแสดงถึงพระนางมุสดี ได้ขอพร 10 ประการจากพระอินทร์ เพื่อจตุตถกัณฑ์ในเมืองมนุษย์ พร 10 ประการนั้นเมื่อรวมแล้วก็คือ ความปรารถนาแห่งสตรี 4 ประการ คือ

รูปงาม

นามเพราะ

สมบัติดี และมีเกียรติ

กัณฑ์นี้จะมิขบวนแห่ และกล่าวถึงพรแต่ละข้อจนครบพร 10 ประการจึงเรียก “ทศพร” มีขบวนที่สำคัญคือ

- ขบวนพระอินทร์ ประทานพร 10 ประการแก่พระนางผุสดี
- ขบวนต้นเงินและกัณฑ์เทศน์

กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ แสดงถึงทัศนียภาพในป่าเขาลำเนาไพรชมสัตว์น้อยใหญ่นานาชนิด ขบวนที่สำคัญได้แก่

- ขบวนพระเวสสันดร มัทรี กัณหา ซาลี
- ขบวนพราหมณ์ แห่งเมืองกาลิงคะ ที่นุ่งขาวห่มขาวในขบวน
- ขบวนธงทิว หรือธงพระเวส

กัณฑ์ที่ 5 ชูชก แสดงถึงบทบาทชูชกแห่งเมืองกาลิงคะ ผู้ไม่รู้จักประมาณ และแสดงถึงความมกตัญญูทเวทิตของหญิงสาวที่ชื่อ **“อมิตตตา”** ขบวนที่สำคัญได้แก่

- ขบวนอมิตตตาในชุดสาวอินเดีย สวยงาม เรียกความสนใจจากนักท่องเที่ยว ทั้ง 2 ฟากถนนได้อย่างมากมาย
- ขบวนเพื่อนรำ
- ขบวนผ้าพระเวส
- ขบวนกัณฑ์เทศน์ มีอุบาสก อุบาสิกา แต่งชุดขาวกางจ้องดำตามขบวน
- ขบวนเพื่อนช่วยมือ
- ขบวนนางพราหมณ์อื่น ๆ ต่อว่าต่อขานนางอมิตตตา
- ชูชกถูกหมาไล่กัด ถูกพรานไล่ยิง

กัณฑ์ที่ 5-6 จุลพน มหาพน เป็นการแสดงถึงป่าเขาลำเนาไพรน้อยใหญ่ ซึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์นานาชนิด เป็นที่บำเพ็ญเพียรของฤาษีนักพรต ห้อมล้อมไปด้วยกนิษฐและกนิฐรี ขบวนที่สำคัญได้แก่

- ขบวนธงพระเวส
- ขบวนผ้าพระเวส
- ขบวนฟันประกอบการแห่
- ขบวนกนิฐรี-กนิษฐ
- ขบวนเพื่อนของนางกนิฐรี

กัณฑ์ที่ 8 กุมาร แสดงถึงบทบาทของพระนางมัทรีในเรื่องเวสสันดรนี้ ในขบวนนี้ประกอบด้วย

- ขบวนธง

- ชุดสาวอีสาน
- ชุดเทศน์พระเวสสันดร และญาติโยมฟังเทศน์
- ชุดแห่ผ้าพระเวส
- พระเวสสันดร และนางมัทรี

กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ แสดงถึงการอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ในฐานะผู้เสียสละ ได้รับการอภัยจากพระราชบิดาและทวยราษฎร์ทั้งมวลแสดงถึงการยกย่องการเสียสละว่าเป็นยอดแห่งทานทั้งปวงขบวนที่สำคัญคือ

- ขบวนช้างที่แห่พระเวสสันดรพร้อมด้วยทหารเดินเท้าในการแต่งกายยุคปัจจุบันรวมขบวนแห่ทั้งหมด 13 ขบวน ซึ่งนับว่าสวยงามยิ่งใหญ่ และมีความหมายยิ่ง ซึ่งจะมีผลต่อการฟื้นฟูประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานอีกงานหนึ่งในปีต่อ ๆ ไป

งานที่สำคัญยิ่งของการทำบุญผะเวสก็คือ การแขวนผ้าผะเวสและการเทศน์ผะเวส การแขวนผ้าผะเวสเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณว่า เมื่อมีเทศน์ผะเวสก็จะมี การแขวนผ้าผะเวส คือ ผ้าที่เขียนเล่าเรื่องราวของพระเวสสันดรตั้งแต่ต้นจนจบไว้ให้คนได้ดูไปด้วย ได้ฟังเทศน์ไปด้วย จะได้ว่าตอนนี้พระเทศน์ถึงไหนแล้วแล้ว เป็นเหมือนการดูภาพประกอบการเล่านิทานจึงมีธรรมเนียมการเขียนผ้าผะเวสขึ้นในแต่ละวัดเพื่อใช้งานนี้ ที่ร้อยเอ็ด ได้นำผ้าผะเวสมาแสดงประกวดกันว่า ของวัดใดหรือของใครจะเก๋สวยงาม และมีความหมายกว่ากัน เท่าที่ทราบมีผ้าของอำเภอเสลภูมิที่นั่นอายุเก่าที่สุด ได้ถึง 300 ปี ดังนั้นงานนี้จึงมีผ้าผะเวสที่ส่งเข้าประกวดประมาณ 10 ผืน อย่างเช่นของร้านพัชรินทร์บุญรอด ก็นับว่าเป็นผ้าที่เป็นแบบอีกผืนหนึ่ง ซึ่งเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เป็นอักษรธรรมอีสานยิ่งกว่านั้นเมื่อเราเข้าไปศึกษาลัทธิในผ้าผะเวสนั้น เราจะมองเห็นจินตนาการที่ลึกซึ้งและเข้มข้นของศิลปินพื้นบ้านอีสานที่สอดใส่อารมณ์ในผืนผ้าอย่างสนุกสนานและมันหยด ในรูปแบบที่แตกต่างกันไปแต่ละผืนผ้า เช่น

- ภาพพระนาง คือพระเวสสันดร-มัทรี และกัณฑ์ชาลี
- ภาพทหาร
- ภาพตัวบุคคลและสัตว์
- ภาพแสดงอาการไม่พอใจหรือตอนอิจฉาต่อนางอมิตตตาผู้แสนดี ซึ่งล้วนแต่

แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างดีเยี่ยม ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ชมยิ่งนัก

การเทศน์ผะเวส งานเทศน์ผะเวสเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นหัวใจของงานจะเริ่ม

พิธีจาก

- ตกแต่งสถานที่ ประดับด้วยดอกสะแบง ธงทิว ใบตาลสานเป็นรูปนกแก้ว และการประดับตกแต่งด้วยข้าวตอกดอกไม้อื่น ๆ
- การเตรียมข้าวพันก้อน บูชาคาถาพัน
- จัดสร้างหออุปคต
- จัดเตรียมธรรมมาสน์

แล้วจึงมีการเทศน์เริ่มจากอ่านสังกาส เทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสนแล้วต่อด้วย ทศพร หิมพาน ทานกัณฑ์ วนปเวสน์ ชุขก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักบรรพ์ ฉกษัตริย์ มหาราช นครกัณฑ์ เทศน์ฉลองพระเวสสันดร เจริญพุทธมนต์ เจริญชัยมงคลคาถา แล้วเป็น เสรีจพิธี

ในจำนวน 13 กัณฑ์นี้ กัณฑ์ที่ผู้ฟังนิยมมากและต้องจัดหาพระที่เทศน์เก่ง ๆ มาเทศน์ก็คือ กุมาร มัทรี มหาราช และแถมด้วยกัณฑ์ชูชกอีก ซึ่งแต่ละกัณฑ์มีทำนองเทศน์ที่แตกต่างกันไป

กัณฑ์หลอน ความสนุกที่เติมพลังให้แก่งานเทศน์พระเวสก็คือ “กัณฑ์หลอน” เป็นกัณฑ์พิเศษที่ผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคให้แก่ขบวนพ็อนที่ขอเรียกร้านค้าและผู้ศรัทธา ในขบวนจะมีการพ็อนรำสนุกสนานงานหนึ่ง ๆ อาจมีกัณฑ์หลอนได้ถึง 50-60 กัณฑ์ แล้วแต่ผู้ที่จะตั้งขบวนไปรับบริจาค โดยความคิดพื้นฐาน กัณฑ์หลอนจะได้แก่ผู้เทศน์ที่กำลังเทศน์อยู่บนธรรมมาสน์ เมื่อเขาแห่กัณฑ์หลอนเข้ามา กัณฑ์หลอนจึงเป็นงานสนุกแบบพื้นบ้านที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้และมีอีสานแห่งเดียวที่มี “กัณฑ์หลอน” เป็นเอกลักษณ์ของตน

บุญพระเวส จบลงไปด้วยความสนุกสนาน คนอีสานถือว่าได้ทำบุญฟังเทศน์ครบ 13 กัณฑ์ เขาจะไม่ตกรอก จะได้ทำมาหากินต่อไปด้วยสุจริต และรอคอยงานใหญ่อีกงานหนึ่งที่จะตามมาในเดือน 6 ก็คืองานบุญบั้งไฟ ชีวิตชาวอีสานจึงหมุนเวียนอยู่ในประเพณีดั้งเดิมของเขา คือ “ฮีดลีสอง” อันเป็นจริงที่ครอบคลุมเอาทั้งศิลปะ ชีวิต สังคม ปรัชญา สันตนาการ และคุณธรรมอย่างครบถ้วน สมกับอีสาน “ดินแดนแห่งถิ่นไทยดี” อย่างแท้จริง

ภาชิตอีสานวันนี้

ใจประสงค์สร้าง กลางดงก็ว่าท่ง

ใจซี้คร้าน กลางบ้านก็ว่าดง

หนังตะลุงอีสาน

“หนังตะลุงอีสาน” เป็นการละเล่นที่นิยมกันแพร่หลายมานานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 หนังตะลุงให้ความรู้ ความสนุก เพลิดเพลินโดยเฉพาะเด็ก ๆ ชอบเป็นพิเศษ คนอีสานเรียกว่า “หนังประโมทัย”

ตัวสำคัญในการเดินเรื่อง และถือเป็นประสาสัมพันธใหญ่ของหนัง บุคลิกแปลกไปจากตัวหนังอื่น มีท้องป่อง ก้นงอน จมูกโด่ง มือถือขานอีหมู ที่ข้อเท้าแขวนกระดิ่งมีเสียงดังตลอด พูดสำเนียงได้ “สวัสดิศรับ พ่อแม่ทั้งหลาย ผมมีนามว่าปลัดตื้อ” คนอีสานจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หนังบักตื้อ”

ตัวปลัดตื้อนี่เองชอบพูดว่า “สวัสดิศรับ ๆ เอ๊ย” จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ครายเอ๊ย”

ส่วนนายหนังตะลุงเก่าแก่คนหนึ่งคือ “ลุงสวน ผ่องแผ้ว” คณะเพชรหนองเรือ ได้เล่าให้ฟังว่า ที่ชื่อว่า “หนังตะลุง” ก็เพราะกำเนิดมาจากจังหวัดพัทลุง คือ สมัยโบราณมีคนให้หนังมา 7 ผืน แต่ละหัวเมืองที่ได้ไปก็ไปหาเครื่องใช้ตามต้องการ แต่ครูโชติกับครูช่วงแห่งจังหวัดพัทลุง เอามาทำตัวหนัง และนำไปแสดงหนังตะลุง นับเป็นความฉลาดของคนไทยที่นำหนังมาใช้ทำมาหากินจนกินไม่หมด แถมลูกหลานยังได้ทำมาหากินอยู่ตลอดด้วย ฉะนั้นเวลาหัวครูหนังตะลุงจึงไหว้ครูโชติและครูช่วงนี้ด้วย ชื่อ “พัทลุง” ก็เพี้ยนมาเป็น “ตะลุง” จนหนังพัทลุงก็เป็นหนัง “ตะลุง” ในที่สุด

หนังตะลุงอีสานเป็นมาอย่างไรเป็นเรื่องที่มีตำนาน มีการศึกษากันมากในยุคปัจจุบัน แต่เป็นเพียงการสืบสาวเล่าสืบต่อกันมาแล้ว สันนิษฐานเอา คนรุ่นแรก ๆ ที่ทำเรื่องนี้ก็ล้มหายตายจากไปนานแล้ว

ออนซอนอีสานเคยเสนอเรื่องนี้มาหลายครั้ง แต่มองในแง่การเล่นพื้นบ้าน วันนี้ใครเสนอเรื่องนี้ในแง่มุมมองของนัยประวัติ และการแสดงจริงของหนังตะลุงคณะ “เพชรหนองเรือ” โดยมีลุงสวนผ่องแผ้ว เป็นหัวหน้าคณะ

ต้นตอของหนังตะลุงที่เล่นเรื่อง “รามเกียรติ์” หรือ “รามายณะ” นั้น กำเนิดที่ชมพูทวีป หรืออินเดีย เป็นการฟ้อนรำโดยใช้เงาเรียกว่า “ฉายนานฎกะ” ภายหลังมีอิทธิพลต่อชาว

อินโดเนเซียหรือชวามีการละเล่นของตนเองคล้ายกันนี้เรียกว่า “วาหยังกุลิต” แปลว่า “เงาหนัง” และวาหยังของชาวที่เก่าที่สุดตั้งแต่ยุคหินใหม่เรียกว่า “วาหยังปุรวะ” เล่นเรื่องรามเกียรติ์และมหาภารตยุทธ

วาทย์ตอนแรก ๆ ของชาวอาจเป็นรูป “บรรพบุรุษ” หรือ “เทพเจ้าพื้นเมือง” ภายหลังจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปะปนจึงเปลี่ยนรูปแสดงเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ ผสมกับภาพแบบเดิม

ที่สำคัญที่สุดเมื่อศาสนาอิสลามเข้าสู่ชาวในราวศตวรรษที่ 15-16 รูปหนังเดิมของ ชาวาก็เปลี่ยนไป เพราะคติของคัมภีร์กุรอ่านห้ามแสดงภาพคน รูปวาทย์ของอินโดเนเซียจึงเป็น อย่างที่เห็นในปัจจุบันนี้ ซึ่งออนซอนอีสานอัญเชิญมาจากหนังสือ “บุหงารำไป” พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี คราเสด็จฯอินโดเนเซีย

สันนิษฐานต่อไปว่า จากชาวผ่านมาเลเซียแล้วเข้าสู่ภาคใต้ของไทย แล้วแปรสภาพ สู่หนังตะลุง ปัจจุบันที่ปักหลักอยู่ที่จังหวัด “พัทลุง” แล้วจากจุดนี้จึงกระจายไปสู่ภาคอื่น ๆ ของ ประเทศไทย โดยมีเอกลักษณ์ 2 ประการสำคัญติดไปด้วย คือ

1. ปลัดตื้อ ต้องพูดสำเนียงใต้
2. ตัวพระนาง ต้องพูดภาษาไทยกลาง ส่วนตัวเสนาและตลกพูดภาษาถิ่น

สำหรับในอีสานคาดว่าหนังตะลุงใต้เข้ามาในช่วง 3 ทศวรรษ คือ 2440-2470 หรือช่วง 3 รัชกาล 5-6-7 เพราะช่วงนี้คนอีสานได้คบค้าสมาคมกับภาคอื่น ๆ โดยผ่านกรุงเทพฯ และโดยอาศัยเส้นทางรถไฟสายอีสาน คือ กรุงเทพฯ-โคราช โคราช-อุบลฯ โคราช-อุดรฯ เป็น หลักและมีคนอีสานไปชุดแรกที่ปักขี้ไต้ ดำนาเกี่ยวข้าวที่อยุธยา ไปทำงานบ้านที่กรุงเทพฯ จึงอาจ สันนิษฐานได้ว่าหนังตะลุงเข้าสู่อีสานโดย

1. มาจากปักขี้ไต้โดยตรง
2. ผ่านกรุงเทพฯ
3. จากอยุธยา

เรื่องที่เล่น ในชั้นเดิมหนังตะลุงอีสานเล่นเรื่องรามเกียรติ์อย่างเดียว โดยได้โครง เรื่องจากหนังสือพระราชานิพนธ์บ้าง จากนิทานพระรามชาดกบ้าง คงจะเป็นที่นิยมกันมากในยุค นั้น จะมีเรื่องพระรามชาดกแบบอีสานเขียนไว้เป็นจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “พระลักพระลาม” ที่วัด สระบัวแก้ว บ้านวังคูณ อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น แม้ปัจจุบันภาพก็อยู่ในสภาพดี

ส่วนปัจจุบันนี้ก็เล่นเรื่องอื่น ๆ เช่น สิ้นไซ การเกต คนอีสานก็ยังนิยมอยู่ โดยเฉพาะคณะเพชรหนองเรือนี้ได้ปรับปรุงสอดใส่อะไรอีกมากมาย เช่น มีการเดินทางเครื่อง การแสดงดนตรีก่อนเล่นหนังตะลุงเรียกร้องความสนใจก่อนซึ่งก็นับว่าเก๋ไปอีกแบบหนึ่ง

วันนี้ “ออนซอนอีสาน” จะพาท่านผู้ชมตามไปดูการแสดงหนังตะลุงคณะเพชร
หนองเรือ ที่บ้านจัน หมู่ 1 ต.บ้านจัน อ.เมือง จ.อุดรธานี เป็นบุญแจกข้าวหาคุณยายตวง
แสงอาทิตย์ ณ บ้านเลขที่ 97 ของ นางหงส์ มุลน้อย

- เมื่อชาวบ้านทราบว่าคณะหนังตะลุงจะมาแสดง ต่างก็ดีใจมาเตรียมต้อนรับ
ช่วยเหลือคณะหนัง (วันนั้นเป็นวันที่ 6 มี.ค. 2534) ภาพจริง ๆ ในอดีตก็ปรากฏขึ้นก่อนตะวัน
จะลับขอบฟ้า

- จัดแจงช่วยตกแต่งสถานที่ หาต้นกล้วยมาทำเป็นที่เสียบตัวหนัง ช่วยกางจอ
ช่วยดูแลความสะอาดต่าง ๆ ไม่นานจอหนังตะลุงก็ปรากฏพร้อมจะแสดงได้ทันที

- พอมือสนิทกินข้าวแลงแล้ว เสียงดนตรี พิณ แคน ซอ กลองชุด ก็ดังกระหึ่ม
เป็นสัญญาณว่าหนังตะลุงจะเริ่มแสดงแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ ลูกเล็กเด็กแดง ก็เริ่มทยอยมาที่บ้านงาน
บ้างก็จูงลูกจูงหลานบ้างก็หอบเสื่อหอบหมอนมาด้วย หวังจะดูหนังตะลุงให้เต็มตา หลายคนบอก
ว่าพึงจะเห็นหนังตะลุงอีกครั้งหนึ่งหลังจากเคยดูเมื่อเป็นหนุ่มไม่นานนักบริเวณบ้านที่แคบอยู่แล้วก็
ยิ่งแคบลงนิดตา เมื่อบ้านหลังนี้มีโอกาสต้อนรับผู้ชมเกือบ 3 พันคน ดนตรียิ่งเร้าใจคนก็ยัง
แน่น หางเครื่องเริ่มต้น ผู้ชมที่ทนไม่ไหวก็ออกเดินตามจังหวะตามไปด้วย

2 ทุ่มกว่า ๆ คณะหนังก็เริ่มแต่งตัว เสร็จแล้วก็ไหว้ครู ผู้ร่วมคณะประนมมือ
หัวหน้าก็ยกขัน 5 ร่ายคาถาไหว้ครู เอามือแตะศีรษะลูกน้องแล้วก็กราบหนังตะลุง สำหรับของ
ไหว้ครูก็คือ

ขัน 5

เงิน 24 บาท

เหล้า 1 ขวด

ชิน 1 ผืน

แพร 1 วา (ผ้าขาวม้า)

ตัวหนัง 1 ตัว (ปลัดตั้ง)

ไข่ 1 ใบ

แป้ง 1 กระจบอง

น้ำมันใส่ผม 1 ขวด

แล้วจัดเตรียมตัวหนังตะลุงให้อยู่ในลำดับที่พร้อมจะแสดงได้ทันที ในที่สุดเวลาที่รอ
คอยก็มาถึง นั่นคือ การแสดงหนังตะลุงตอนสุครีพ-องคตถวายสารทศกัณฐ์

ดนตรีเริ่ม ตัวหน้าที่สำคัญจะปรากฏบนจอ โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ซึ่งเป็นการโชว์ตัวแสดงดังนี้

- กลุ่มที่ 1 มีฤาษี พระรามพระลักษมณ์ สีต๋ หนุมาน

- กลุ่มที่ 2 มีทศกัณฐ์ มณโฑ กุมภกรรณ ฯลฯ

ทั้ง 2 หันหน้าเผชิญกัน โดยมีต้นไม้อยู่กลาง มีเสียงดนตรีบรรเลงตลอดเวลา

- ฤาษี เมื่อตัวละครทุกตัวลงเวทีไปแล้ว ก็เหลือพระฤาษีเพียงองค์เดียว ฤาษีจะเริ่มเล่นในบทของตัว คณะหนึ่งถือว่าฤาษีเป็นสัญลักษณ์ของครุ ฤาษีออกมาก็เท่ากับไหว้ครุ ทั้งนี้อาจจะถือว่าฤาษีวาลมิกี ผู้รจนา รามายณะ แห่งชมพูทวีปก็ได้

- มวย ปลัดต้องจะเริ่มดำเนินเรื่องว่าจะแสดงเรื่องอะไรตอนไหน แต่ก่อนจะแสดงให้ชม “มวย” เสียก่อน เรื่องชมมวยเป็นการปรับเข้ามาใหม่ แต่ก่อนไม่มี นอกจากจะเป็นการคร่ำเวลาแล้ว ยังเป็นการเรียกเสียงเฮฮาได้อย่างสนุกสนานมาก คนไทยมีวิถีมวยสิงอยู่แล้ว ดังนั้นเสียงเฮผสมกับเสียงหัวเราะจะดังอยู่ตลอดที่มวยชกกัน

- เข้าเรื่อง เมื่อมวยเลิกจากเวที เรื่องรามเกียรติ์ตอนสุครีพถวายสารแด่ทศกัณฐ์ก็เริ่มขึ้น ดังนี้

- สุครีพถวายสารต่อทศกัณฐ์

- กองทัพพระราเริ่มปรึกษาหารือว่าจะดำเนินการศึกอย่างไรต่อไป

- กองทัพไมยราพณ์ และพระรามออกรบกัน

หนังตะลุงในอีสานนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ชั้นเดิมถิ่นแรกของหนังคือ “อุบลราชธานี” เป็นหลัก

ดังนั้นการใช้ระนาดจึงเป็นอิทธิพลของภาคกลางหรือดนตรีไทย พอมาถึงขอนแก่นไม่ใช่ดนตรีดังกล่าว แต่ไปเน้น พิณ แคน ซอ และสภาพการเล่นก็เป็นทำนองขอนแก่นไปเสียหมด คือ สนุก เร่งร้อน เร้าใจ

หนังตะลุงเคยรุ่งเรืองเฟื่องฟูอยู่ในยุคหนึ่ง (พ.ศ.2469-2475) จนทำหมอลำซึ่งเป็นการละเล่นประจำท้องถิ่นชบเซา และหนังตะลุงก็เริ่มขยายตัวในช่วงนี้ แต่เมื่อลิเกไทยเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคนี้ในปี 2476 หนังตะลุงก็เริ่มลดความสำคัญลง ปล่อยให้ลิเกมีบทบาทผสมกับหมอลำต่อไป

แต่หนังตะลุงก็เริ่มมีบทบาทสูงขึ้นอีกในช่วง 2484 และมาหยุดชงก์เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เห็นได้ชัดก็คือ บทบาทของหนังตะลุงหยุดลงเมื่อหมอลำหมู่เริ่มขึ้นในปี 2495 มิใช่หนังตะลุงเท่านั้นแม้หมอลำกลอนก็เกือบสูญพันธุ์ไปเพราะหมอลำหมู่เช่นกัน

ปัจจุบันหนังตะลุงในอีสานมีไม่เกิน 20 คณะ และที่เล่นเรื่องรามเกียรติ์มีไม่เกิน 10 คณะ คือ “เพชรหนองเรือ” อยู่อำเภอหนองเรือ อีกคณะหนึ่งอยู่ที่บ้านสระแก้ว คือ “คณะเพชรขอนแก่น” ทั้ง 2 คณะได้รับเกียรติไปแสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ โดยการจัดของศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อเฉลิมฉลองในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เจริญพระชนมายุครบ 3 รอบ ในเดือนเมษายน 2534 นับว่าเป็นเกียรติแก่ศิลปินอีสานที่ต่อสู้ชีวิตอยู่ด้วยความยากแค้น ท่ามกลางความรักแห่งศิลปะของชาติที่น้อยคนจะมองเห็น

สถานการณ์ปัจจุบันเราพบว่ารายได้ของหนังตะลุงยังน้อยกว่าหมอลำกลอนหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการละเล่นที่มีรายได้ต่ำสุดของอีสานแต่คณะหนึ่งก็อยู่ได้โดยปรับปรุงประยุกต์การเล่นให้เป็นที่สนใจมากขึ้นนับเป็นกลุ่มบุคคลที่อนุรักษ์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติที่เราอ่อนช้อนอีสานและพี่น้องชาวอีสานทุกคนควรระวเในน้ำใจและขอปรบมือให้ด้วยใจจริง

ภาคอีสานวันนี้

เป็นหญิงนี้ธรรมนิยมให้มันคล้อง
ดินผมให้ล่าเกลี้ยง ดินซินให้ล่าเพียง

ละครหุ่นอีสาน

สภาพของวัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อมและสังคม เพราะมนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม วัฒนธรรมใดที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นวัฒนธรรมที่ตายไปในที่สุด ปัจจุบันสภาพสังคมและวิถีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย มนุษย์ซึ่งอยู่ในสังคมก็สร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้น หรือโดยการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตและสังคมของมนุษย์ จึงเกิดการกระจายวัฒนธรรมจากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นและเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

การละเล่นของภาคอีสานที่เราเรียกว่าหนังตะลุงอีสาน ก็มีสภาพเช่นเดียวกัน พอโลดแล่นอยู่ในสังคมอีสานในยุคหนึ่งพอสมควรแล้วก็เริ่มมีการคลี่คลายและปรับตัวเปลี่ยนไปตามความต้องการของสมาชิกของสังคมในยุคนั้น ๆ จากหนังตะลุงก็คลี่คลายสู่ความคิดใหม่ในรูปของการบันเทิงที่มีมิติมากขึ้น นั่นคือ “ละครหุ่นอีสาน”

เมื่อประมาณปี 2529-2530 คณะหนังตะลุงอีสาน “เพชรหนองเรือ” ได้มีโอกาสไปแสดงที่สวนอัมพร กรุงเทพฯ ด้วยความใฝ่รู้ของลูกทีมหนึ่งคนหนึ่งคือ “คุณสังวาล ผ่องแผ้ว”

ซึ่งได้ไปดูหุ่นกระบอกแบบภาคกลาง จึงคิดว่าน่าจะได้นำมาปรับปรุงการละเล่นแบบนี้ให้ชาวอีสาน ได้ดู น่าจะเป็นที่นิยมได้ในอนาคต จึงเริ่มคิดเริ่มทำตัวหุ่นเองโดยใช้ไม้พื้นบ้านที่เก็บได้ตามได้ถุน บ้านและตามป่า จัดใส่เสื้อผ้าให้มีการเคลื่อนไหวทั้งหัวและมือ แต่ยังไม่ช่วยในการเคลื่อนไหว ตรงมือเหมือนกับหนังตะลุง ซึ่งคิดทำอยู่เป็นเวลานาน จึงได้บทสรุปว่าละครหุ่นนั้นน่าจะมีตัวละครไม่มากนัก ไม่เกิน 20 ตัวก็พอ โดยทำหุ่นหลักคล้ายกับหนังตะลุง คือ

- พระฤาษี
- พระเอก
- นางเอก
- ผู้ร้ายชาย
- ผู้ร้ายหญิง
- ตัวตลก

การเล่นละครหุ่นนี้จะต้องมีความชำนาญและไหวพริบปฏิภาณเก่งมาก และใช้คนเล่นไม่ต่ำกว่า 3 คน และคนร้องอีกไม่ต่ำกว่า 3 คน และยังมีดนตรีประกอบอีก คือ แคน พิณ กลอง ซอ ส่วนประกอบเหล่านี้จะช่วยให้การแสดงละครหุ่นมีชีวิตชีวา และเป็นที่สนใจของผู้ชมมากขึ้น

เท่าที่ทราบในปัจจุบันนี้มีละครหุ่นอยู่คณะเดียวเท่านั้น คือ “เพชรหนองเรือ” หัวหน้าคณะคือ คุณลุงสวน ผ่องแผ้ว แบะผู้ควบคุมการแสดงหุ่น คือ “คุณสังวาลย์ ผ่องแผ้ว” วันนี้ “ออนซอนอีสาน” จะพาท่านตามไปชมเขาเล่นละครหุ่นที่บ้านโน้น อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งแสดงในงานแจกข้าวของชาวบ้าน

เริ่มด้วยการตั้งโรงเหมือนละครหรือหมอลำหมู่ มีฉากสี่ตงระดุดตา ด้านหน้าทำเป็นเวทียื่นออกมา และตรงนี้แหละเป็นที่แสดงของนักร้องทางเครื่องของคณะก่อนที่จะมีการแสดงละครหุ่น เรียกเสียงปรบมือเฮฮาจากผู้ชมในวันนั้น ที่ยึดเยียดกันดูเหมือนปลากระป๋องอย่างสนุกสนานชนิดที่ไม่ยอมให้เลิก เพลงแล้วเพลงเล่า จนได้เวลาเกือบ 4 ทุ่ม ละครหุ่นจึงเริ่มแสดง

เริ่มจากการไหว้ครูโดยเอาพระฤาษีเป็นหลัก การไหว้ครูของละครหุ่นไหว้คนเดียว คือ หัวหน้าคณะ พิธีกรรมก็น้อยกว่าหนังตะลุง เมื่อเสร็จจากไหว้ครูแล้วดนตรีหลัก คือ “แคน” ก็เริ่มบรรเลง กลองรับช่วง ฉิ่งตาม และแล้วการบรรเลงที่เร้าใจก็ตามมา สลับกับเสียงร้องสนุกสนานจากผู้ชมอย่างอึ้งมี

- ฤาษีออกมาแสดงบทก่อน

- แล้วตัวตลกก็ออกมาแจ้งรายการ และบอกว่าจะแสดงอะไรวันนี้ละครหุ่นคณะนี้ เล่นเรื่อง “วิญญูณรรักนางผิติดิบ” และต่อจากนี้ไปท่านผู้ชมจะได้ชมละครหุ่นอีสาน “เพชรหนองเรือ” เล่นละครหุ่นเรื่องวิญญูณรรักนางผิติดิบต่อไปจนจบครับ

ท่านผู้ชมคงจะสังเกตรูปแบบของการเล่นละครหุ่นนะครับว่าเขาปรับรูปแบบละครมาเท่านั้น ส่วนเนื้อหาหรือแนวการเล่นใช้บทบาทและบรรยากาศแบบอีสาน ตัวเอกก็พูดไทยกลาง ตัวตลกพูดภาษาอีสานถ้าหากเราไม่เห็นภาพฟังแต่เสียงคงนึกว่าหนังตะลุงอย่างแน่นอน ความดีของละครหุ่นก็คือ เล่นได้หลายเรื่องทั้งวรรณคดีและนิทาน หรือนิยายที่มีขายตามท้องตลาด และตัวละครที่เล่นก็มีการเคลื่อนไหวเห็นได้ในหลายมิติเหมือนคนจริง จนผู้ชมลืมไปว่านั่นคือหุ่น ดังนั้นจึงนับได้ว่าเป็นก้าวหนึ่งของการกระจายวัฒนธรรมจากภาคหนึ่งไปสู่อีกภาคหนึ่ง และเมื่อนำไปแล้วก็มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสังคม เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นรับใช้สังคมนั้นต่อไป

ประการสำคัญท้ายสุดคือ จะต้องปล่อยให้การพัฒนาวัฒนธรรมการแสดงหุ่นนี้ให้เป็นหน้าที่ของศิลปินให้พัฒนาไปตามวิถีธรรมชาติและสังคม นักวิชาการและองค์กรทางวัฒนธรรมเพียงให้การสนับสนุนและคอยปกป้องผลประโยชน์ อันอาจจะเกิดขึ้นจากนักธุรกิจและมาตรการทางวัฒนธรรมอื่น ๆ เท่านั้นก็พอแล้ว อย่าได้เข้าไปช่วงชิงผลประโยชน์จากเขาเลย เพราะถ้าเป็นอย่างนั้นศิลปินพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้สร้างงานศิลปะที่บริสุทธิ์จะไม่มีวันเกิดได้ต่อไป

ภาคอีสานวันนี้

แกงเพิ่นแซบปลาแดกเพิ่นนัว

ผัวเพิ่นดีคอบเมียเพิ่นช่าง

บ้านเชียง : อุ่ออารยธรรมระดับมรดกโลก

บ้านเชียงเป็นหมู่บ้านหนึ่งมีฐานะเป็นตำบลในเขตอำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ห่างจากอุดรธานีไปตามเส้นทางอุดร-สกลนคร 54 กิโลเมตร มีถนนลาดยางเข้าถึงหมู่บ้านอย่างสะดวกสภาพบริเวณหมู่บ้านมีบริเวณประมาณครึ่งตารางกิโลเมตร เป็นเนินดินรูปไข่

ก่อนพุทธศักราช 2500 ชาวอีสานโดยทั่ว ๆ ไปก็มักจะขุดพบถ้วยชาม เครื่องปั้นดินเผา และไหโบราณอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกบ้านสร้างเรือน การทำไร่นา ขุดบ่อน้ำกิน น้ำใช้ แม้แต่สระสาธารณประโยชน์ แต่ก็ไม่มีการสนใจให้ความสำคัญกับสิ่งของ

ต่าง ๆ และมักจะคิดว่าเป็นของโบราณ เป็นสมบัติของผี เช่น เชื่อกันว่าเป็นไหเงินไหคำที่ผีซ่อนไว้ หากทำไม่ดีไม่ถูกต้องสิ่งของที่พบก็จะกลายเป็นแกลบเป็นก้อนหินไป แต่เมื่อพบสิ่งของพวกนี้มาก ๆ และบ่อย ๆ เข้า ก็เกิดแปลกใจ มีคนสนใจใฝ่รู้มากขึ้น อย่างเช่น

นายบรรลุ มนตรีพิทักษ์

นายพรหมมี ศรีสุนาครวั

นายเจริญ พลเตชา

และ

ในที่สุดเมื่อปี พ.ศ.2506 กรมศิลปากรก็เริ่มสนใจ พร้อมด้วยชาวต่างประเทศก็เริ่มจับตามองและสนใจเป็นพิเศษ จนในปี 2509 กรมศิลปากรก็ได้ตั้งคณะทำงานขึ้นมาชุดค้นตามหลักวิชา โบราณคดีเมื่อปี 2515 บ้านเชียงก็โด่งดังไปทั่วประเทศ ศิลปวัตถุเริ่มจะมีราคา และพ่อค้าก็เริ่มออกกวาดซื้อจากชาวบ้าน จึงมีเสียงเรียกร้องให้ออกประกาศคณะปฏิวัติคุ้มครองแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ในขณะที่เดียวกันกรมศิลปากรก็ได้ตั้งคณะกรรมการชุดค้นขึ้นมาอย่างเป็นระบบ คือ ให้ทำการชุดค้น 5 ระยะ เริ่มตั้งแต่ปี 2515-2520 โดยนักโบราณคดีฝ่ายไทย คือ ดร.พิสิฐ เจริญวงศ์ เป็นหัวหน้า และมี ดร.เชสเตอร์ กอร์แมน นักโบราณคดีชาวนิวซีแลนด์จากมหาวิทยาลัยโอทาโก เป็นที่ปรึกษานักโบราณคดีเหล่านี้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่บ้านเชียง แล้วขยายการสำรวจศึกษาออกไปในบริเวณใกล้เคียงเพื่อหาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม คือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด เลย สกลนคร นครพนม หนองคาย

ผลการสำรวจชุดค้นพบว่า บริเวณบ้านเชียงและจังหวัดโดยรอบเป็นแหล่งอารยธรรมของมนุษย์หลายสมัย คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยประวัติศาสตร์ และร่วมสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีหลักฐานที่ค้นพบดังนี้

1. หลักฐานทางด้านโบราณคดี : เมื่อเปรียบเทียบกับสุโขทัย อโยธยา ปรากฏว่าชุมชนบ้านเชียงมีพัฒนาการแห่งอารยธรรมอยู่ในขั้นสูงมากแล้ว และเป็นที่อยู่อาศัยของคนหลายพวก หลายสมัย ซึ่งได้สร้างมาดกทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1.1 การทอผ้า : มีหลักฐานเชื่อว่าการทอผ้าก็คือ ได้พบเศษผ้าติดอยู่กับโลหะทั้งสำริดและเหล็ก เป็นผ้าทอด้วยด้ายเส้นใหญ่และหยาบ ทอด้วยลายขิดยกหนึ่งข้ามหนึ่ง พบลูกกลิ้งดินเผาที่เชื่อว่าเป็นแบบพิมพ์สายผ้าด้วย

1.2 ภาชนะดินเผา : โบราณวัตถุที่พบมากและตื่นตลึงไปทั่วโลกก็คือ ภาชนะดินเผาบ้านเชียง ซึ่งมีรูสวยงามแปลกตาที่ไม่เคยพบที่ไหนในโลกเลย ซึ่งก็ถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญในวิชาโบราณคดีและเป็นหลักฐานที่บอกให้ทราบว่าบ้านเชียงเจริญไปด้วยเทคนิควิทยาแล้วภาชนะดินเผาที่บ้านเชียงสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

- ก. กลุ่มกระถาง
- ข. กลุ่มแจกัน
- ค. กลุ่มพาน
- ง. กลุ่มหม้อก้นกลม
- จ. กลุ่มคนโทน้ำก้นกลม

ส่วนลวดลายที่ปรากฏบนภาชนะดินเผา คือ

- ก. ลายรูปสัตว์
- ข. ลายก้านขด
- ค. ลายใบไม้
- ง. ลายวงปีของไม้
- จ. ลายเรขาคณิต

และยังมีแถบด้วยลายอวัยวะเพศชายหญิง ส่วนรูปทรงนั้นมีทั้งกลมสามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม

1.3 เครื่องมือเครื่องใช้ : ได้พบเครื่องมือเครื่องใช้สำคัญตลอดจนอุปกรณ์การผลิตเครื่องมือต่าง ๆ ดังนี้

ก. ประเภทหิน เช่น ขวานหิน ลูกดินเผากลม ๆ เบ้าดินเผาและบ้านหินทรายหล่อสำเร็จ

ข. ประเภทโลหะและสำริด : ได้ค้นพบกำไลสำริดหอกสำริดแบบต่าง ๆ ซึ่งมีอายุราว 5,600 ปีมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบ้านเชียงเป็นแหล่งอารยธรรมแห่งวิทยาการในการหลอมโลหะที่เก่าแก่กว่าแห่งใด ๆ ในโลก และสามารถสันนิษฐานต่อไปได้ว่าเทคนิควิทยานี้แผ่กระจายไปทั่วดินแดนอีสานและทวีปเอเชียด้วย ยิ่งกว่านั้นยังนำไปสู่การสันนิษฐานว่าอีสานมีแหล่งแร่ทองแดง แร่เหล็ก อยู่ตามเทือกเขาภูพาน อันจะนำไปสู่การค้นคว้านำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อพัฒนาประเทศได้ต่อไป

2. หลักฐานด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม : จากการศึกษาของ กิจงาม นักโบราณคดีไทย และศาสตราจารย์ชาร์ลส์ ไฮแอม ตลอดจนนักโบราณคดีคนอื่น ๆ จาก British Museum พบว่าสัตว์ต่าง ๆ ที่พบมีถึง 60 พันธุ์ เช่น

ทั้งหมดนี้แสดงภาพรวมของการดำรงชีวิตของคนบ้านเชียงว่าเป็นอย่างไร มีอะไรเป็นอาหาร และมีการแลกเปลี่ยนอาหารกันอย่างไรซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านเชียงในที่สุด

แฮกนา

ชาวอิสานได้ถูกฟ้าบันดาลให้เป็นชาวไร่ชาวนา ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ และฟ้านั้นก็คือ “แกนฟ้า” หรือ “พญาแกน” นั่นเองมิใช่แต่เท่านั้น พญาแกนยังให้วิศุกรรมเทพบุตร มาสั่งสอนการทำไรไถนาตลอดการดำเนินชีวิต เรื่องนี้มีบันทึกไว้ในพงศาวดารล้านช้างอย่างชัดเจน

จึงไม่แปลกใจที่ชาวอิสานเกิดมาก็มีงานทำโดยไม่ต้องไปหางานจากกระทรวงแรงงาน หรือจากสำนักงานเถื่อนตามหัวลำโพง ให้เขาต้มเขาตุ๋น ที่ชาวอิสานเรียกว่า “ตกอ่างกะปิ” นั่นและ อาชีพหรืองานที่ว่านั้นก็คือ “การทำนา”

เมื่อชีวิตต้องทำนา คนอิสานก็ต้องคิดถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกันกับนานั้นก็คือ น้ำ สัตว์ ข้าว ปลา ผู้คุ้มครองรักษา และความอุดมสมบูรณ์อื่น ๆ ซึ่งหากทำให้ดี ทำให้ถูกต้องแล้ว ไม่ทุกข์ไม่ยากเพราะคนอิสานกลัวทุกข์อยู่ 3 ทุกข์คือ

ทุกข์บ่มีข้าวกิน ทุกข์บ่มีดินอยู่

ทุกข์บ่มีคูนอนนำ

หากสามารถกำจัดทุกข์ 3 ประการนี้ได้ คนอิสานก็จะมีแต่ความสุข สมบูรณ์ อยู่ดี มีแรงแง ดังคำกลอนที่ว่า

สุขเพราะมีข้าวกิน สุขเพราะมีดินอยู่

สุขเพราะมีคูนอนนำ สุขเพราะมีคำเต็มไถ่

จึงปรากฏว่า พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอิสานจึงมักจะเกี่ยวข้องกับฟ้าฝน ข้าวกล้า และความอยู่รอดเพื่อให้ตนเองอยู่ดีมีแรงแงนั่นเองซึ่งเราจะพบได้จากประเพณีฮีตสิบสอง ของอิสาน ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับฟ้าฝนต้นข้าวอยู่แทบทุกประเพณี เช่น

เดือนยี่ บุญคุณลาน ก็เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการทำขวัญข้าว ฉลองการทำนาได้ผล ขอบคุณบุคคลและ สัตว์เลี้ยงที่ช่วยให้ทำนาได้ผลดี

เดือนสาม บุญข้าวจี ก็เป็นการทำบุญถวายข้าวจี เพื่อถวายผลจากการทำนาที่เรียกว่า “ผลแรกได้” เพื่อจะได้มีความสุขสมบูรณ์ ประรณนาในสิ่งที่เป็นเลิศเป็นเอกตั้งท่าน อัญญาโกณฑัญญะ

เดือนหก บุญบั้งไฟ ก็เป็นการทำบุญและจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแกน เพื่อจะได้ทำไรไถนาตามปกติและฝนจะได้ตกตามปกติ ตลอดฤดูทำนา

เดือนเจ็ด บุญข้าสะ เป็นการทำบุญบ้าน เลี้ยงมเหศักดิ์ หลักเมืองเพื่อความ
อุดมสมบูรณ์ และอยู่เย็นเป็นสุขตลอดปี

เดือนสิบ บุญข้าวสาก เป็นการทำบุญถวายสลากภัต แต่พระสงฆ์แล้ว เลี้ยง
ตาแฮกเพื่อให้ตาแฮกช่วยดูแลนาข้าวให้อุดมสมบูรณ์

นอกจากประเพณีในอีตสิบสบดังกล่าวแล้ว ยังมีประเพณีที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะ
เกี่ยวกับการทำนา เช่น

พิธีแฮกนา	พิธีเลี้ยงตาแฮก	พิธีเลี้ยงปู่ตา
พิธีบุญกุ่มข้าวใหญ่	พิธีแห่นางแมว	เต้านางตั้ง
สวดคาถาปลาค้อ	พิธีตั้งเซียงซ้อง	พิธีตั้งครกตั้งสาก
ตั้งหนั่ง เป็นต้น		

สำหรับพิธี “แฮกนา” นั้น เป็นพิธีที่ชาวอีสานโบราณทำกันมาแต่อดีต เพื่อความ
อุดมสมบูรณ์ เพื่อให้การทำนาได้ผลตามที่ปรารถนา

พอถึงเดือนห้าเดือนหก ซึ่งเป็นช่วงฝนตกใหม่ ไม่ได้กำหนดวันที่แน่นอน แต่ขอให้
เป็นวันพฤหัสบดี ชาวอีสานจะพากันเลี้ยงตาแฮกแล้วก็แฮกนา นั่นก็คือ จัดกิจกรรม 2 อย่าง
ร่วมกันอยู่ในเรื่องเดียวกันบางคนจึงเรียกพิธีนี้ว่า พิธีแฮกนาบ้าง พิธีเลี้ยงตาแฮกบ้าง บาง
ครอบครัวเลี้ยงตาแฮกแล้วก็โกนา บางครอบครัวแฮกนาไม่เลี้ยงตาแฮกหรือเลี้ยงตาแฮกก็มี
แล้วแต่ใครจะมีความเคร่งครัดมากน้อยเพียงใดแต่รับประกันได้เลยว่า สำหรับคนที่มีนามาก ๆ ปี
หนึ่งทำนาได้ข้าว 40-510 เกวียน แล้วจะต้องทำทั้ง 2 พิธีรวมกันคือ “เลี้ยงตาแฮก” แล้วก็
”แฮกนา”

“เลี้ยงตาแฮก” เป็นพิธีกรรมที่ชาวอีสานเลี้ยงผีตาแฮกคือผีที่มีหน้าที่คุ้มครองปก
ปักษ์รักษาข้าวทั้งหมด ชาวนาจะทำนาตาเล็ก ๆ ไร่สัก 1 ไร่ กว้างยาวประมาณ 2x2 ไร่
ประมาณว่าปลูกข้าวได้สัก 8 ตัน มักจะทำไว้ในที่สูง ๆ หน่อย ไม่นิยมทำเป็นศาลหรือตupa แต่ขุด
ลงที่พื้นทำเป็นตาก้าเล็ก ๆ ดังกล่าว ล้อมรั้วอย่างดีไม่ให้สัตว์เข้าไปกินได้แล้วจะปลูกข้าวไว้ ตรง
นี้แหละเรียก “ตาแฮก”

พอถึงเดือน 5 เดือน 6 ชาวนาก็จะทำพิธีเลี้ยงตาแฮก บางคนถ้าเลี้ยงเดือน 6
อาจจะมึ้กแล้ว ก็จะนำกล้ามาดำที่ตาแฮกนี้คนที่ยังไม่มึ้กแล้ว ก็จะเก็บไว้ก่อน เมื่อมึ้กแล้วจะ
นำมาดำที่หลัง

พิธีเลี้ยงตาแฮกนั้น จะมีผู้เฒ่าปู่แก่ที่เป็นพ่อบ้านแม่บ้านหรือโคตรของตระกูลมาทำ
พิธี มีข้าวปลาอาหาร คาวหวาน มีไก่ต้ม ชัน 5 ผู้เป็นประธานก็จะบอกกล่าว ว่า

ฝนฟ้าก็ตกแล้ว ลูกหลานจะได้ไถนา
หว่านกล้า ดำนา ของให้ตาแยกได้ช่วยดูแล

อย่าให้ข้าวกล้าเป็นอันตรายใด ๆ

เมื่อเลี้ยงตาแฮดแล้ว ก็จะทำกล้ามา 8 ต้น ผู้เป็นประธานจะปลูกเองก็ได้เจ้าของ
นาช่วยกันปลูกก็ได้ โดยผู้เป็นประธานจะกล่าวคำคมไปพร้อมกับคนดำนาว่า

ปักกนี้ พุทธฮักษา
ปักกนี้ ธรรมะฮักษา
ปักกนี้ สังฆฮักษา
ปักกนี้ เพิ่นเสียให้กูได้
ปักกนี้ เพิ่นไฮ้ให้กูมี
ปักกนี้ ให้ได้หมื่นมาเยีย
ปักกนี้ ให้ได้หมื่นเยียพันเล่า
ปักกนี้ ขวัญข้าวให้มาโฮม

ต้นข้าวที่อยู่ในนาตาแฮกนี้ เป็นต้นข้าวอธิษฐาน ต้องรักษาให้ต้นข้าวในนาจะงาม
หรือไม่งามให้ดูตรงนาตาแฮกนี้

แฮกนา เมื่อเสร็จเลี้ยงตาแฮดแล้วก็ถึงเวลาต้องแฮกนาคือการไถนา ไถเพียงรอย
เดียวเป็นวงกลม สังเกตดูที่ก้อนขี้ไถ ถ้าก้อนงามสมบูรณ์ฟ้าฝนจะดี ข้าวกล้าในนาจะดีสมบูรณ์
ถ้าก้อนขี้ไถแตกหักจนน้ำจะบ่งบอกว่าฝนจะมาก ซึ่งจะรู้กันด้วยประสบการณ์ทั้งหมดบ้าน

การดำนาของชาวอีสาน เขาจะไถก่อนเรียกว่า “**ไถฮุด**” ที่ไว้สักกระยะหนึ่ง
ประมาณ 1 เดือนหรือครึ่งเดือน จึงไถอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า “**ไถดำ**” แล้วคราดจึงจะดำนาได้

ก่อนจะปักดำ ให้นำกล้ามาสัก 14 ต้น อธิษฐานมัดกล้าแล้วบิดาผู้เป็นเจ้าของ
นาก็จะดำนาไปจนครบ 14 ต้น คนอีสานเรียกว่า “**ปักกแฮก**” ซึ่งการปักดำลงไป พร้อมกับ
กล่าวคำภาซิดไปด้วยดังนี้

ไฮ้ไฮ้กำขวา นานี้เนาท้าวทุม
ท้าวทุมให้กูมาแฮกนา กูจักแฮก
พญาให้กูมาแฮดไฮ้ กูจักแฮก
ปักกนี้ให้กูได้จัวแม่ลาย
ปักกนี้ให้กูได้ควายเขาซ้อง

ปักกกนีนกจิกโตตาบอดให้บินหนี
ปักกกนีนกจอกโตตาแหวนให้บินหนี
ปักกกนีนกคาโตสู่อ้ากข้าวให้บินหนี
ปักกกนีนีให้ได้ซ่องแก้ก่า
ปักกกนีนีให้ได้ค้ำเก้าหมื่น
ปักกกนีนีให้วอนเข้าหมื่นมาเยี่ย
ปักกกนีนีให้มานใหญ่ท่อมานอ้อย
ปักกกนีนีให้มานน้อยท่อมานเลา
ปักกกนีนีให้ได้เป็นเศรษฐีเท่าเต่า

โอมสุม

อะไรก็ตามที่ดีที่เป็นมงคลเขาจะนำมาใช้ในวันเสกนาคนี้ ทั้งนี้ทั้งนี้ก็เพราะชีวิตชาวอีสานอยู่ที่น้ำฝน ต้นข้าว หากขาดสองอย่างนี้อาจกล่าวได้เลยว่าคนอีสาน “ทุกข์” แน่ ๆ สังเกตได้จากคำพูดของชาวบ้านที่ตอบคำถามของคนถามว่า ปีนี้เป็นอย่างไรบ้าง เช่น คำตอบที่ว่า

1. ทุกข์ยากปากหมองหลาย
2. ค่อยอยู่ดอก
3. อยู่ดีมีแรงแงอยู่

คำตอบที่ 2 ที่ 3 เท่านั้นที่คนอีสานอยากให้เกิดขึ้นกับเขาแต่มันจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ได้ทำไร่นามีข้าวกินให้ข้าวงามได้ผลสมบูรณ์ดังคำอธิษฐานว่า

ต้นข้าวขึ้นให้สูงท้อลำตาล

ฮวงมันยาวสำสามวาแฉ้น

นี่คือ แรงปรารถนาแห่งชาวอีสาน ผู้ฝากชีวิตไว้กับพญาแถน